

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**KLASİK TEFSİR METODOLOJİSİ VE
DİRAYET YÖNTEMİ AÇISINDAN İBN KESİR**

Halit Sinan İŞİCİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Yusuf İŞİCİK

KONYA – 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Halit Sinan IŞICIK

(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Halit Sinan İŞİCİK tarafından hazırlanan “KLASİK TEFSİR METODOLOJİSİ VE DİRAYET YÖNTEMİ AÇISINDAN İBN KESİR” başlıklı bu çalışma 12.07.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı   Başkan   İmza

Ünvanı, Adı Soyadı   Üye   İmza

Ünvanı, Adı Soyadı   Üye   İmza

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

Salât ve selâm alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, O'nun âl ve ashabına olsun.

Allah Teala bütün ilahi kitapları insanların okuması, anlaması ve yaşam tarzı haline getirmesi için indirmiştir. Bu ilahi kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim'in de aynı maksatla gönderildiğinde şüphe yoktur.

Her zaman ve her devirde, dini, felsefi ve ilmi eserlerin muhatablar tarafından iyi anlaşılıp kavranabilmesi için, işin uzmanları tarafından izah edilip açıklanmaları lazımdır.

O halde, ilahi kitapların sonuncusu olan Kur'an'ın da Müslümanlar ve bütün insanlar tarafından anlaşılıp istifade edilmesi için, mutlak surette tefsir ve izah edilmesi icab eder.

Kur'an-ı Kerim genel olarak herkesin anlayacağı bir kitap olmakla birlikte birtakım ayetlerin muhtevasını idrak edebilmek için uzman kişilerin müktesebât ve yönlendirmelerine ihtiyaç duyulacağı muhakkaktır. İşte bu kişiler müfessirlerdir. Sözkonusu ayetlerin gereği gibi anlaşılabilmesi için müfessirler belirli bir metodoloji içerisinde ayetleri ele almışlardır. Neticede ortaya tefsir kitapları çıkmıştır. İbn Kesir'in, "Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim" adlı eseri bu tefsirlerin en önemlilerindendir. İbn Kesir, Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatabı Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerini ayetlerin tefsir edilmesinde isabetle kullanmıştır. Bununla da kalmayıp dirâyetçi kişiliğini ortaya koyarak muhteşem bir tefsir ortaya koymuştur.

Biz bu çalışmamızda İbn Kesir'in tefsirdeki metodunu, Kur'an ilimleri açısından İbn'i Kesir'i ve özellikle çalışmamızın ağırlık noktasını teşkil eden İbn Kesir'in dirâyetçi kişiliğini ortaya koymayı amaçladık.

Çalışmamız, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte, çalışmamızın konusu ve metodu hakkında genel bilgiler verdik. Tefsir

İlminin doğuşunu, gelişimini ve Kur'an tefsirine duyulan ihtiyacı belirttikten sonra, Hz. Peygamber, sahabe, tabiun ve tedvin döneminden sonra tefsirin geçirdiği aşamaları ele aldık.

Birinci bölümde; İbn Kesir'in hayatını belli başlı kaynaklardan aldığımız bilgiler ışığında ortaya koymaya çalıştık. Adı ve nesebi, ailesi, yetişmesi ve tahsil hayatı, vefatı, hocaları ve talebeleriyle ilgili bilgiler verdik. İlmî kişiliğine de değindikten sonra İbn Kesir'in alakadar olduğu ilim dallarını ve eserlerini kısaca ele aldık.

İkinci Bölümde; Kur'an ilimleri açısından İbn Kesir'in özgün fikirlerine yer verdik.

Üçüncü ve son bölümde ise; İbn Kesir'in Kur'an tefsiri hakkındaki metodolojik görüşlerini ve tefsir yöntemini anlattıktan sonra, kıymetli eseri "Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim" den dirâyet yöntemiyle ilgili örneklere yer verdik ve çalışmamızı noktaladık.

Sonuç kısmında ise, konuyla ilgili genel değerlendirmemizi, ulaştığımız sonuçları sunduk.

Gerek ders döneminde gerekse tez döneminde kendisinden istifade ettiğim kıymetli danışmanım Prof. Dr. Yusuf Işıcık ile, saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ali Akpınar ve Doç. Dr. Halit Çalış'a şükranlarımı arz ederim.

Halit Sinan IŞICIK

KONYA- 2010

	T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halit Sinan Işıcık	Numarası:
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir	
	Danışmanı	Prof. Dr. Yusuf IŞICIK	
	Tezin Adı	Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesir	

ÖZET

Hafız İbn Kesir, VIII/XIV. asırda Memlûklülerin hâkimiyeti döneminde Şam bölgesinde yaşamış meşhur bir İslam âlimidir. O, tefsir, hadis, tarih ve biyografi gibi birçok sahada temayüz etmiş bir ilim otoritesidir.

O'nun hocaları arasında Şeyhülislam İbn Teymiyye, Şeyhülislam Burhan el-Fezari, Hafız Mizzî ve Hafız Zehebî gibi dönemin meşhur simaları bulunmaktadır.

Dımaşk'ın bazı medreselerinde müderrislik yapan İbn Kesir'in yetiştirmiş olduğu birçok değerli talebesi kendisinden sonra önemli hizmetler ifâ etmiştir.

Hafız İbn Kesir, genç yaştan itibaren eser te'lif etmeye yönelmiştir. Eşine ender rastlanan bu değerli eserleri, O'nun sağlığında şöhret bulmuş ve günümüzde de itibarından bir şey kaybetmemiştir. Geniş muhtevalı ve sistematik eserleri, O'nun ne derece berrak bir dimağa sahip bir şahsiyet olduğunu ve değişik ilimlerde derya bir âlim olduğunu gösteren en önemli şahittir.

İtikad yönünden Eş'ari mezhebine mensup olan İbn Kesir, amelde ise Şafii mezhebindedir. İbn Kesir, İmadüd'din, hafız, muhaddis, müfessir, fakih nakkad, müderris gibi unvanlarla anılmıştır. Gerek muasırlarından gerekse sonraki dönemde İbn Kesir'i değerlendirmeye tabi tutan âlimler, O'nun rivayet ilimlerindeki üstünlüğüne, tefsir, hadis, fıkıh ve usûldeki otoritesine dikkat çekmişlerdir.

Geçmişten günümüze intikal eden tefsirler arasında Taberî Tefsiri'nden sonra en makbul ve en muteber kaynak, İbn Kesir'in "Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim" adlı eseridir. Tefsir sahasında eser vermiş, İmam Suyutî ve Şevkanî gibi müfessirler de O'nun bu tefsirinin eşsiz olduğunu ve bir benzerinin te'lif edilmediğini belirtmişlerdir.

İbn Kesir'in Tefsir'ini incelediğimizde, Kur'an'ı Kur'anla, Kur'an'ı sünnetle ve Kur'an'ı sahabe ve tabiîne dayandırılan sözlerle tefsirini tanzim ettiğini görürüz. Tefsir usûlü hakkında, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin en güzel metod olduğunu belirten İbn Kesir, âciz kalındığında, hadise başvurulması gerektiğini ve onun Kur'an'ı açıklayıcı bir özellik taşıdığını ifade etmektedir. Bu aşamadan sonra, sahabe ve tabîlerin sözlerine müracaat edilebileceğini söylemektedir. İbn Kesir kolay ve kısa ibarelerle, ayeti kerimelerin zahirini esas alarak, ilmî gücünü Allah Teâlâ'nın muradını anlamaya, dine ve dünyaya müteallik faydaları tesbit etmeye harcamak suretiyle bir tefsir ortaya koymuştur. İbn Kesir, Kur'an-ı Kerim'e, sahih rivayetlere, akla ve sünnetullah'a ters düşen uydurma rivâyetleri sened ve metin tenkidinden geçirerek önemli bir kriter ortaya koymaktadır. İbn Kesir'in uydurma rivâyetleri sened ve metin tenkidine tabi tutması, eserini en sahih ve güvenilir kaynaklar arasına yerleştirmiştir. Genel olarak İbn Kesir tefsir'inin temel özellikleri bunlardır.

Dirâyet açısından değerlendirdiğimiz Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim, genel kabulle bir rivayet tefsiridir. Ancak önemli dirayet tefsiri uygulamalarına rastlarız. İbn Kesir'in Kur'an'ı tefsir etmeyle ilgili kanaatlerinde dikkat çeken şey; dirayet tefsirini mutlak olarak reddetmemesidir. Durum böyle iken İbn Kesir'in dirâyet tefsirinden ne anladığına bakmamız gerekiyor. Dirayet tefsirini yapılması mahzurlu olan ve yapılmasında sakınca olmayan, olmak üzere iki kısıma ayırdığını görmekteyiz. Herhangi bir sahih rivayete dayanmaksızın yapılan dirayet'i kesinlikle kabul etmemektedir. Bu konudaki kanaatini açıklarken birçok ayet ve hadisi delil getirdiğine şahit oluyoruz. O halde bu konudaki kanaatleri ve uygulamalarından çıkardığımız netice şudur; İbn Kesir sahih nakillere dayalı olan dirâyet'i kabul etmektedir. Yani İbn Kesir'e göre dirayet tefsiri, ayete ve hadise dayalı olarak yapılabilir ve bunda hiçbir sakınca bulunmamaktadır. Zira bu konudaki kanaatlerini aktarırken, aksine bir uygulama içerisinde bulunmanın ilmi ortadan kaldırmak

olacağını ifade etmiştir. Aynı şekilde geçmiş ulemanın da böyle davrandığını ve onların dirayet uygulamalarıyla birçok fikhî çıkarımlar ortaya koyduklarını nakletmiştir.

Bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız husus, tefsir usûlü açısından rivayet tefsiri olarak değerlendirilen “Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim” adlı eserinde İbn Kesir’in aslında yer yer birtakım dirayet uygulamalarına girmiş olmasıdır. Dolayısıyla İbn Kesir tefsiri için bir ön kabul olan rivayet tefsiridir kanaatinin, İbni Kesir tefsiri’nde bulunan diğer bir takım hususiyetleri gölgelediği kanaatindeyiz. Eserler değerlendirilirken ve tasnif edilirken elbette ki genel geçer usûl çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ancak bu değerlendirmeler yapılırken kapsamlı, her açıdan ve ön yargısız bakış açısı araştırmalarda yeni bir takım tespitlerin de yapılabilmesine yardımcı olur. Elbette ki Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim’in kategorik olarak rivayet tefsiri olduğu bir gerçektir. Ancak bu kabulün eserin diğer hususiyetlerini, özellikle de dirayet yönünü örtmemesi gerektiğini ifade ediyoruz.

	T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halit Sinan Işıcık	Numarası:
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir	
	Danışmanı	Prof. Dr. Yusuf IŞICIK	
	Tezin İngilizce Adı	Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesir	

ABSTRACT

Hafız İbn Kesir is a well known Islamic scholar who lives in Mamelukes period in Damascus region, in VIII/XIV century. He is a science authority who comes to fore in many field as interpretation, hadith, history and biography.

His prelectors are famous scholars of the term as Shaykh al-islam İbn Teymiyye, Shaykh al-Islam Burhan el-Fezari, Hafız Mizzî and Hafız Zehebî.

The students of Ibn Kesir who worked as mudessir (professor) at some madrasahs (Islamic Schools) in have implemented very important services after him.

Hafız İbn Kesir, began to compile written works since young age. Those rare works have been famous at his time and today they didn't lose their value. Those works includes wide context and they are systematic, they are the most important witnesses which show how much he has bright mind and he looks like sea at various sciences.

İbn Kesir was included in superstition Eş'ari doctrine but practically he was included in Shafii doctrine. He awarded titles as İbn Kesir (editor), îmadüd'din (imam of religion), hafız, muhaddis (scholar of hadith), müfessir (glossator), canonist, nakkad, müderris (lecturar). The scholars either who are contemporaries or are living in future periods and who evaluate İbn Kesir attracted his superiority and authority at narrative sciences, commentary, hadith, Islamic law and practice.

İbn Kesir's "Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim(Commentary of Holy Qor'an)" work is the most valuable and esteem resource among the commentaries (commentary of Qor'an) works which arrive from past to today. The glossators who wrote works in Tefsir (Commentary of Qor'an) as Imam Suyutî and Şevkanî stated that his commentary work was unique and has no any similar one.

When we examine the commentary work of İbn Kesir, we see that the Qor'an is commented by Qor'an, hadiths, sayings of companions of our Prophet. İbn Kesir who stated that commenting the Qor'an with Qor'an is the most beautiful method among commentary methods, when becomes incapable, hadith can be applied and it has explanatory feature to Qor'an. After this phase, the sayings of companions of our Prophet and Tabi'în can be applied. İbn Kesir composed a commentary of Qor'an with easy and short statements, based to verses, through determining intend of Allah, the benefits for religion and world. İbn Kesir set forth an important criterion through passing from criticism against to Holy Qor'an, tradition of Allah and mind. İbn Kesir applied false narrations to evidence and task comment.

This case placed his work among the most correct and safe works. Main features of Commentary of İbn Kesir are generally as abovementioned.

When we evaluate regarding sense the Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim it is a narration commentary with general acceptance. But we see important sense commentary works applications. The significant thing is İbn Kesir didn't certainly reject the sense commenting regarding commenting the Qor'an. However, we must consider that what understood İbn Kesir from sense commentary. We see that applying sense commentary divided in two sections as unfavorable ones and favorable ones. He never accepted the sense without basing to any evidence. While he was explaining his views about this point, we see that he showed many verses and hadiths as evidences. Our consequence from all of those views and applications is İbn Kesir's acceptance sense that bases to real narratives. In other mean, according to İbn Kesir the sense commentary can be applied based to verses and hadiths and there is no any objection with it. Because while narrating the narrations about this point, he mentioned that the contradict applications will remove the science. Similarly,

previous scholars behaved in this way and their sense applications composed many Islamic law assumptions.

The point that we would like to present in this study is İbn Kesir's applying some sense applications in his commentary work "Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim" which is evaluated as narration commentary in commentary method. So, we think that the view "it is a narration commentary which is pre-acceptance for İbn Kesir commentary work" shaded other points in İbn Kesir's commentary work. While the works are evaluated and classified, of course they must be evaluated in scope of general accepted methods. While those evaluations are applied it helps to do some of determinations with unprejudiced views in the researches. Of course, it is a fact that Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim is a narration commentary as categorically. But we express that this acceptance must not cover the other features of the work especially sense feature.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL FORMU	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xii
KISALTMALAR	xv

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU VE METODU HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
TEFSİR İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	3
1. KUR’AN TEFSİRİNE DUYULAN İHTİYAÇ	3
2. HZ. PEYGAMBER (S.A.V) ZAMANINDA TEFSİR.....	5
3. SAHABE DEVRİNDE TEFSİR	7
4. TABİİLER DÖNEMİNDE TEFSİR.....	9
5. TEDVİN DÖNEMİNDEN SONRA TEFSİR	11

I. BÖLÜM

1. İBN KESİR HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	14
1.1. HAYATI.....	14
1.1.1 Yaşadığı Döneme Kısa Bir Bakış.....	14
1.1.2. Adı ve Nesebi.....	15
1.1.3. Doğumu ve Yetişmesi	16
1.1.4. Vefâtı	20
1.2. İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	21
1.2.1. Ahlakî ve İlmî Kişiliği.....	21
1.2.2. Alakadar Olduğu İlim Dalları	23
1.3. TEFSİR OTORİTESİ OLARAK İBN KESİR	24

1.4. HADİSÇİ OLARAK İBN KESİR	25
1.5. İBN KESİR'İN FIKIHÇİLİĞİ	27
1.6. İBN KESİR'İN AKAİD VE KELAM YÖNÜ	31
1.7. TARİHÇİ OLARAK İBN KESİR	31
1.8. ESERLERİ	35
1.8.1. Tefsirinde Atıfta Bulunduğu Eserleri.....	39

II. BÖLÜM

KLASİK TEFSİR METODOLOJİSİ VE İBN KESİR

2. KUR'AN İLİMLERİ AÇISINDAN İBN KESİR.....	44
2.1. TEFSİR-TE'VİL.....	44
2.2. SEBEB-İ NÜZÛL.....	46
2.3. NÂSİH-MENSÛH.....	49
2.4. MUHKEM-MÛTEŞÂBİH	52
2.5. KIRAATLER.....	54
2.6. İSRAİLİYYAT	55

III. BÖLÜM

3. KUR'AN'I TEFSİR ETME YÖNTEMİ AÇISINDAN İBN KESİR	58
3.1. KUR'AN TEFSİRİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ	58
3.1.1. Ana Hatlarıyla Rivâyet ve Dirâyet Tefsirleri.....	58
3.1.2. Rivâyet ve Dirâyet Arasında İbn Kesir	60
3.2. ANA HATLARIYLA KUR'AN'I TEFSİR YÖNTEMİ	63
3.2.1. Kur'an'ı Kur'an İle Tefsiri	63
3.2.2. Kur'an'ı Sünnet İle Tefsiri	65
3.2.3. Kur'an'ı Eser (Sahabe ve Tabiûn Görüşleri) İle Tefsiri.....	68
3.3. TEFSİRÜ'L- KUR'AN'İL- ÂZİM'DE DİRÂYET ÖRNEKLERİ.....	70
3.3.1. Anlamadan ve Faydalanmadan Kur'an'ı Okumak	70
3.3.2. Akılla Vahiy Çelişmez.	71
3.3.3. Kadından Peygamber Yoktur	72

3.3.4. Nüzûl Sebebinin Husûsîliği Umûmîliğine Engel Değildir.....	72
3.3.5. Helal Olan Şeylerde AŞırı Gitmek Haddi AŞmaktır.....	73
3.3.6. Kabir Ziyaret edilince Ölüye Bildirilir.....	74
3.3.7. Allah Bazı Şeyleri Kendisine Farz Kılmıştır.....	75
3.3.8. Simya İlmî Batıl Bir İlimdir	76
3.3.9. Allah Dilerse Veli Kulunun Elindeki Çakılı Altına Çevirir	77
3.3.10. Yaralının İması Delildir.....	77
3.3.11. Fiat Muhayyerliğine Dair İlginç Bir Fıkhî İstidlâl.....	78
3.3.12. Seyyiât'ın Hasenât'a Çevrilmesi.....	79
3.3.13. Firdevs'in Mahiyeti Hakkında.....	80
3.3.14. Bir Ayet Hem Medenî Hem de Mekkî Olur mu?	81
3.3.15. İman Artar Eksilir mi?.....	82
3.3.16. Őefaât İle İlgili Görüşü	83
3.3.17. Bal ve Rukye İle Tedavi MeŐrudur	85
3.3.18. İsra Rûya Değil Ruh ve Bedenle Vukû Bulmuş Bir Olaydır.....	86
3.3.19. Ecel ve Rızık Değişir mi?.....	88
SONUÇ	90
BİBLİYOGRAFYA	93

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
yay. : Yayınevi, yayınları, yayıncılık
bkz. : Bakınız
hz. : Hazreti
c. : Cilt
çev. : Çeviren
s. : Sayfa
r.a : Radiyallahü anh
t.d.v.i.a. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
trc. : Tercüme eden
thk. : Tahkik eden
tsz. : Tarihsiz
s.a.v. : Sallallahü aleyhi ve sellem
md. : Madde
üniv. : Üniversitesi
b. : İbn
ö. : Ölüm Tarihi
d. : Doğum Tarihi
vb. : Ve benzeri
vs. : Vesâire
h. : Hicri

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU VE METODU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Tezimizin konusu “Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesir”. İbn Kesir muhaddis, müfessir, tarihçi bir âlim olarak şöhret bulmuştur. O, 701/1302 yılında Dımaşk’ın Busra nahiyesine bağlı Mecdel (Müceydel) köyünde dünyaya gelmiştir. 774/1373 yılında ise Dımaşk’ta vefat etmiştir.

Küçük yaşlarda ilim tahsiline başlayan İbn Kesir, Dımaşk’ta bulunan alimler’den ders okumuştur. Aynı zaman da pek çok hadis alimin’den de hadis tahsil etmiştir. Ömrünü ilme adayan İbn Kesir, birçok alanda kitap te’lif etmiştir. Onun en meşhur eserleri arasında şunları sayabiliriz: “Tefsiru’l Kur’ani’l Azim”, “el-Bidâye ve’n-Nihâye”, “Cami’u’l-Mesânid ve’s-Sünen”, “et-Tekmil fi Ma’rifeti’s-Sikât ve’d-Duafâ’ ve’l-Mecâhil” ve “İhtisâru Ulûmi’l- Hadis”. Onun eserleri henüz hayatta iken yayılmış ve şöhret bulmuştur.

İbn Kesir VIII/XIV. asırda yetişen seçkin alimlerden’dir. Hadis ilminde hafızlık mertebesine ulaşmış kıymetli bir muhaddisdir. İbn Kesir’in hayatından bahseden kaynaklar, onun ilmini, zekâsını, idrak kabiliyetini, İslami ilimlerdeki derinliğini takdir etmekle beraber, hadis ve rical, tefsir ilmindeki mahirliğine de işaret etmişlerdir.

İbn Kesir’in te’liflerindeki en temel özellik, rivayet ve dirayet ilimlerini içinde bulundurmalarıdır. Bu yönüyle “Tefsiru’l Kur’ani’l Azim” adlı eseri en makbul rivayet tefsirlerinden sayılmaktadır. Aynı şekilde “el-Bidâye ve’n-Nihâye” adlı eseri de tarih alanında en muteber kaynaklar arasındadır.

Bu çalışmamızda İbn Kesir’in hayatı, eserleri, ilmi şahsiyetine temas edecek ve özellikle dirayet tefsiri yöntemini, uygulamaları açısından inceleyeceğiz.

1. Araştırmanın Önemi

Âlimler Peygamberlerin varisleridir. Onların hayatlarını ve arkalarında bıraktıkları eserlerini incelemek İslam toplumuna ve İslam kültürüne hizmetdir.

Çünkü İslam ümmeti, âlimlerini daha yakından tanıdıkça bağlı olduğu köklerini sağlamlaştırır. Her şeyden önemlisi onlar birer örnekler!

Hayatı, ilmî kişiliği ve tefsir ilmindeki yeri bakımından incelenmesi gereken önemli âlimler'den birisi de İbn Kesir'dir. VIII / XIV. asırda yaşamış olan İbn Kesir, te'lif ve tasnif etmiş olduğu eserleriyle İslam ilimleri sahasında önemli bir yere sahiptir. Günümüzde bile eserleri kıymetini korumaktadır. İncelemelerimiz neticesinde İbn Kesir'in dirayet yöntemini ortaya koyan müstakil bir eser'e rastlayamadık. Elbette ki İbn Kesir'in hayatını ve eserlerini anlatan bazı çalışmalar mevcuttur. Ancak tesbitimiz şudur ki, sürekli kendisinin rivayet yönü ortaya konmuş ve dirâyet yönüne pek temas edilmemiştir. Böyle bir eksiklikten yola çıkarak bu çalışmayı hazırladık. İbn Kesir hakkında bilgi veren kaynaklara müracaat ederek onun biyografisini ve ilmî kişiliğini inceledik. Ayrıca İbn Kesir'in tefsirini tetkik etmek suretiyle dirâyet yönünü ortaya koymaya çalıştık.

2.Araştırmanın Amacı

Hicri 774 yılında vefat etmiş olan ünlü muhaddis, tarihçi ve müfessir Ebu'l-Fida İbn Kesir, genellikle bir rivayet müfessiri olarak bilinir ve "Tefsiru'l Kur'ani'l Azim" adlı eseri de umûmiyetle bu açıdan değerlendirilir. Oysa Moğol işgaliyle birlikte geçirdiği sosyal, kültürel ve iktisadi sarsıntının ardından çöküntünün eşiğine gelmiş bulunan İslam toplumlarına İslami ilimler alanında adeta taze birer kan olan bir dizi âlim arasında İbn Kesir'in ayrı bir yeri bulunmaktadır. Rivâyet müfessirlerinden Taberî gibi onun da dirâyet alanında önemli bir yeri vardır. Asıl itibariyle rivâyet görüntüsü ve profili çizen İbn Kesir'in, bunun yanı sıra tefsirdeki dirâyetçi kişiliğini ortaya çıkarmayı, bizden önceki çalışmalardan farklı olarak O'nun İslami ilimlerden bilhassa tefsir dalındaki akli birikimlerini ortaya çıkarmaya katkı sağlamayı ve bunları sistemli bir tarzda sunmayı amaçladık.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Araştırmamıza hazırlanırken İbn Kesir'in hayatı hakkında bilgi veren kaynakları tesbit edip ulaşabildiklerimizden yararlandık. Bunu yaparken aslı kaynaklara müracaat etmeye özen gösterdik. Zaman zaman muahhar kaynaklardan da bazı bilgiler edindik.

Çalışmamızda İbn Kesir'in “Tefsiru'l Kur'ani'l Azim” adlı hacimli eserini esas aldık. Genel olarak tefsir metodunu ortaya koyduktan sonra onun rivâyet yöntemini ele aldık. Bu eserin tefsir geleneğindeki yerini, belirledikten sonra dirâyet yöntemi uygulamalarına örnekler verdik. Bu tesbitleri yaptıktan sonra yer yer konuyla ilgili kendi kanaatlerimizi de aktardık. Tefsir’indeki zorlandığımız çetrefilli ve uzun ibareleri anlayabilmek için zaman zaman “ Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri” adı altında, Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner’in tercemelerine müracaat ettik. Bibliyografyayı da müelliflerin isimlerine göre alfabetik olarak düzenledik.

Kanaatimizce hazırladığımız tez, konuyu aydınlatmaya çalışan mütevâzî bir çalışmadır. Umarız ki, İbn Kesir'in dirâyet yöntemiyle ilgili daha kapsamlı çalışmalara vesile olur.

TEFSİR İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1. KUR'AN TEFSİRİNE DUYULAN İHTİYAÇ

Allah Teâlâ bütün ilahi kitapları insanların okuması, anlaması ve yaşam tarzı haline getirmesi için indirmiştir. Bu ilahi kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim'in de aynı maksatla gönderildiğinde şüphe yoktur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in önemli vasıflarından biri evrensel oluşudur. Yani insanların çeşitli zamanlarda ve mekanlarda bütün ihtiyaçlarını karşılamasıdır. İlahi kitapların sonuncusu olan Kur'an'ın müslümanlar, hatta bütün insanlar tarafından anlaşılması için, onun mutlak surette tefsir ve izah edilmesi icab eder. Elbette ki, Allah Teâlâ insanlığın ihtiyaçlarını detaylı bir şekilde açıklayabilirdi. Ancak Murad-ı ilâhi bu şekilde tecelli etmemiştir. Temel prensipler belirtilerek O'nun yol göstericiliği sağlanmıştır. Onda umumi esaslar vardır. Onda yüksek edebi sanatlar mevcuttur. Bunlar ancak onları iyi bilenler tarafından izah edilmekle daha iyi anlaşılır.

Fütûhat devrinde müslümanlar yarımadalarının dışına çıkıp, dış âlemle temas ettiklerinde, ellerinde Kur'an'dan başka kitab yoktu. Onu okuyor ve onunla amel ediyorlardı. Kur'an'ın üslub ve belağatı onları hayrette bırakıyor, şaşırtıyordu. Çünkü onlar, bu kitaptan evvel, kahinler'in secili nesirleriyle, şairlerin vezinli ve kafiyeli nazımlarından başka bir şey işitmemişlerdi. Halbu ki Kur'an, bildikleri ne şiir ne de nesir idi. Onda, bildiklerinin dışında ibret verici bir üslub ve belağat vardı. Hele onun

ihtiva ettiği hükümler ve kıssalar, onları derinden etkiliyordu. Elbette, onları bu kadar hayrette bırakan bir kitabı okumak ve hükümlerini anlamak, onlar için en büyük gaye olacaktı. Bundan dolayı, müslümanlar dini ve dünyevi işlerinde ve hatta günlük muamelelerinde ona müracaat ediyor ve onu iyi anlamaya çalışıyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'in asla ilim ve felsefe kitabı değildir. İlâhî bir kitap'tır. Oadaki hakikatları bize en iyi öğretecek, bizzat kendisine kitap gelen mümtaz şahıstır ki, o da Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. O, Kur'an tefsirinin aslı ve esasıdır. Zira Kur'an-ı Kerim O'na indirilmiştir. O Kur'an'ı insanlar içinde en iyi bilen ve en iyi anlayandır. Çünkü O, tebliğ edici ve açıklayıcıdır. Tebliğ, nübüvvetin esaslarından biridir. Tebliğsiz nebi olamaz. Tebliğ edeceği konuyu da en iyi bilen nebi ve rasullerdir. Kur'an-ı Kerim'de gerek Muhammed (s.a.v.)'e gerekse diğer nebi ve rasüllere ait tebliğ ve beyan emirleri pek çoktur.¹ Bu bakımdan Kur'an, kendisinin bizzat tefsir edilmesini yine kendisi istemiştir. O halde ilk tefsir hareketi, Kur'an'ın kendi bünyesinden doğmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de bulunan ayetlerin bir kısmı okuyucu tarafından tefsire ihtiyaç duyulmadan anlaşılabilir. Bir kısım ayetlerde ise, tefsire ihtiyaç duyulur. Elbette ki bu ayetlerin tefsiri bir kısım usül kaideleri içerisinde yapılır. İlk dönemde bazı ayetlerin lafızlarının anlamları ve anlam delaletleri biliniyordu. Ancak sonraki dönemlerde çeşitli sebeplerle bu bilgilerde birtakım erimeler olmuştur. Halef uleması bu bilgileri tazelemek için tefsir faaliyetlerine girişmişlerdir. Örneğin; 'Selasete Kuru' ayetinde 'Kuru' kelimesi hem hayız hem de temizlik anlamına gelmektedir.² Bu ayette ve diğer bir takım ayetlerin açıklanmasında tefsirin önemi ortaya çıkmaktadır. İlk bakışta zıt gibi görünen ayetlerin tefsir ilmi sayesinde örtüşükleri görülmektedir. Ayrıca te'vil ve tefsir faaliyetleri günümüze kadar İslam toplumunun bilincini canlı tutmuştur.

Söz konusu ayetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için ehil kişiler belirli bir metodoloji ile tefsir kitapları te'lif etmişlerdir. Ebu'l Fida İbn Kesir'in "Tefsiru'l Kur'ani'l Azim" adlı eseri de tefsirlerin en önemlilerindedir. İbn Kesir, Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatabı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerini, ayetlerin tefsir edilmesinde isabetle kullanmıştır. Bununla da kalmayıp dirayetçi kişiliğini ortaya

¹ Bkz. Maide, 5/67; Araf, 7/67- 78; Nahl,16/44; İbrahim,14/4; Nisa,4/78; Sad, 38/29

² İbn-i Manzur, *Lisan'ül Arab*, I, 130

koyarak muhteşem bir tefsir ortaya koymuştur. İleriki bölümlerde İbn Kesir'in hayatı, ilmi kişiliği ve dirayetçiliğini çeşitli yönlerden örneklerle ele alacağız.

2. HZ. PEYGAMBER (S.A.V) ZAMANINDA TEFSİR

Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatabı Hz. Peygamber (s.a.v)'dir. Tabiatıyla Kur'an'ı insanlara en iyi öğretecek olan O'dur. Tefsir kitaplarının temelini oluşturan O'nun hadisleridir. Zaten Kur'an'ın kendisi de Hz. Peygamber (s.a.v)'e tebliğ ve tebyin görevini yüklemiştir. “*Sana öğüt verici Kur'an'ı gönderdik ki, insanlara ne indirildiğini beyan edesin, onlar da düşünsünler.*”³ Kimi müfessirlere göre bu ayet Kur'an'ın manalarını bildirmeyi ve açıklamayı Hz. Peygamber (s.a.v)'e vacip kılmaktadır.⁴

Diğer bir ayette ise “*Hangi millete peygamber gönderdiysek onu ancak kavminin diliyle gönderdik ki her şeyi onlara apaçık anlatsın...*”⁵ Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kur'an'ı açıklama vazifesinden önce tebliğ vazifesi vardı. Tebliğsiz peygamber olamaz. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlere hitaben tebliğ emirleri çoktur.⁶

Süreç olarak vahiy önce Hz. Peygamber (s.a.v)'e geliyor, daha sonra gelen ayetleri Hz. Peygamber (s.a.v.) tebliğ ediyordu. İnsanların ayetleri anlayabilmeleri için tebliğ ve tebyin gerekiyordu. Kur'an'ın hedefi de insanların kendisini anlaması ve yaşaması idi. Hatta Kur'an kendisini anlamayan ve anlamak istemeyenleri zemetmektedir.⁷ Kur'an'ın anlaşılmasında ilk müracaat edilecek kişi Hz. Peygamber (s.a.v) dir. Çünkü O Kur'an'ın ilk müfessiridir. Şu an Peygamber (s.a.v) aramızda olmadığına göre bu görevi O'nun sünneti üstlenmiştir. Mekhul (ö.113/731)-den rivayete göre “Kur'an'ın sünnete olan ihtiyacı Sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır”⁸

Bu husus o kadar önemlidir ki, Yahya İbn Ebî Kesir (ö. 129/746) “Sünnet Kur'an'a Kâdîdîr, kitap ise sünnete kadî değildir.”demektedir.⁹ Bu söz Ahmed b.

³ Nahl, 16/44

⁴ Suyuti, *El-İtkan Fi Ulumi'l-Kur'an*, II, 208

⁵ İbrahim, 14/4

⁶ Cerrahoğlu İsmail, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu*, 21

⁷ Bkz. Müminun, 23/69 Sad, 38 /29 Araf, 7/78

⁸ Kurtubi, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 39

⁹ Kurtubi, *a.g.e.* , I,39

Hanbel'e söylendiği zaman "bunu söylemeye cesaret edemem, fakat sünnet kitabı tefsir ve tebyin eder, derim"¹⁰ demiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) in Kur'an'ı ilk tefsir eden merci' olduğunu kısaca açıkladıktan sonra O'ndan tefsir örnekleri verebiliriz.

1. "*Kendilerine gazâbedilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil*"¹¹ ayetinde geçen '*gazâbedilmiş olanlar*'ın Yahudiler, '*sapmışlar*'ın ise Hristiyanlar olduğunu açıklamıştır. İbn Ebi Hâtim (ö. 327/938) "Müfessirler arasında bu hususta bir ihtilafın mevcut olduğunu biliyorum." demiştir.¹²

2. "*Orta namaz...*"¹³ ayetin de geçen namazın ikinci namazı olduğu Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından ortaya konmuştur. Söz konusu namazın "ikinci namazı" olduğu konusunda müfessirlerin ittifakı vardır.¹⁴ Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'an'da müphem olan bazı ayetleri tahsis etmiş ve açıklamıştır.

3. "*Böylece sizi orta ümmet kıldık*"¹⁵ ayetinde Hz. Peygamber (s.a.v) ayetteki '*orta*' kelimesini 'adl' kelimesi ile tefsir etmiştir. Yani adalet ve hakkaniyeti gözeten, uçlardan uzak bir millet anlamıyla İslam toplumunun en önemli vasfı zikredilmektedir.¹⁶

4. Hz. Peygamber "*Beyaz iplik siyah iplikten ayrılıncaya kadar...*" ayetini yanlış anlayan Adıyy İbn Hâtim'e esprili bir şekilde ayeti tefsir etmiş ve ayetteki 'beyaz iplik'den kasdın fecri sâdık ve 'siyah iplik'ten maksadın ise fecri kâzib olduğunu söylemiştir.¹⁷

Hz. Peygamberin bu tefsirinden sonra da anlıyoruz ki, mücmel lafız mübeyyen hale gelmiştir.

5. "*Allah'ın kereminden kendilerine verdiğiinde cimrilik edenler...*"¹⁸ ayetinde Allah'ın verdiklerinden cimrilik gösterenlerin ahirette nasıl bir duruma düşecekleri ve mallarının onlara ne denli zarar vereceğini anlatmıştır.¹⁹

¹⁰ Kurtubi, *a.g.e.* , I,39

¹¹ Fatiha, 1/7

¹² İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l -Azim*, I, 30

¹³ Bakara, 2/238

¹⁴ İbn Kesir, *a.g.e.* , I, 218

¹⁵ Bakara, 2/143

¹⁶ İbn Kesir, *a.g.e.* , I, 130

¹⁷ İbn Kesir, *a.g.e.* ,I, 221

¹⁸ Al-i İmran, 3/180

¹⁹ Buhari, *el- Camiu's- Sahih*, VI, 49

6. “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad...”²⁰ ayetinde Hz. Peygamber (s.a.v) kuvvet kelimesinin manasını “atmak” şeklinde açıklıyor. Ayeti müfessirler tefsir ederken düşmanın silahıyla donanmak olarak izah ediyorlar.²¹

Yukarıda kısaca Hz. Peygamber (s.a.v) in bazı ayetleri muhataplarına anlatırken yapmış olduğu tefsir örneklerini ortaya koymaya çalıştık. Şüphesiz bu örnekler çoğaltılabilir.

Bizim bu konu başlığında anlatmaya çalıştığımız; Hz. Peygamber (s.a.v) in sünneti olmaksızın Kur’an’ın pek çok ayetinin anlaşılamayacağı ve O’nun sünnetinin tefsir çalışmalarının kaynağı olduğu konusudur.

3. SAHABE DEVRİNDE TEFSİR

Kur’an-ı Kerim’i ilk kaynaktan öğrenen nesil sahabîler idi. Onlar Kur’an’ın eğittiği peygamberin eğitiminden geçmiş bir nesildi. Bu sebepten yaşayan Kur’an’ı bizatihi görmüşler ve arkadaşlık etmişlerdi. Bu durum onların Kur’an’ı anlamadaki metodlarını meşru kılmaktadır. Çünkü Peygamber (s.a.v)’den her zaman imanlarını kuvvetlendirecek feyzi almışlardır.²²

Onların Kur’an’ı öğrenmedeki iştiaqları tarihen tespit edilmiştir. Bu iştiaqların birçok örneği vardır. Abdullah İbn Ömer (ö. 73/692) Bakara Sûresini öğrenmek için bu sûre üzerinde sekiz sene durduğunu söylemektedir.²³

Ebu Abdirrahman es-Sülemî, “Osman, İbn Mes’ud ve başkaları Peygamber (s.a.v)’den on ayeti ilim, amel bakımından öğreniyorlar ve bu on ayeti öğrenmeden diğerlerine geçmiyorlardı” diyor.²⁴

Sahâbe Hz. Peygamber (s.a.v)’le yaşamış bir nesil olarak elbette ki Kur’an’ı sonraki nesillerden daha iyi anlamışlardır. Onlar problemlerini aralarında yaşayan Peygamber (s.a.v)’e götürüyorlardı. Bu, sahabe neslinin en önemli avantajlarından. Tabi bu tesbitimizden şöyle bir sonuç çıkarılmamalıdır: Kur’an’ı onlar anladılar biz anlayamayız. Burada amaç onların Kur’an’ı anlamada müracaat edilecek otorite olduklarını belirtmektir.

²⁰ Enfal, 8/60

²¹ Taberi, *Camî’l- Beyan an-Te’vili Ayi’l Kur’an*, X, 19

²² Cerrahoğlu İsmail, *Kur’an Tefsirinin Doğuşu*, 45

²³ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usuli’t- Tefsir*, 5

²⁴ İbn Teymiyye, *a.g.e.* , I, 36

Sahabe tefsirine kısaca bazı örnekler verelim;

1. “...*Varılacak yere döndürecektir.*”²⁵ ayeti Ed-Dahhak’tan rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v) in Mekke’den hicreti sırasında Cuhfe denilen mevkide bu ayet nazil olmuştur.²⁶Bu duruma göre ‘meâd’ ölüme, ‘redd’ en murad da doğmuş olduğu Mekke’ye iadedir. Bu ayet hakkında İbn Abbas’tan çeşitli görüşler gelmektedir. Yani vefat etmeden önce Allah seni doğduğun yere getirecek orayı fethettirecek demektedir. Ayetin sebab-i nüzulu göz önüne alınınca Peygamber (s.a.v) in Mekke’ye tekraren fatih olarak geleceği açıkça görülmektedir.²⁷

2. “*Hani onlar üst ve alt tarafından üzerinize gelmişlerdi de gözler yılmıştı, yürekler gırtlaklara gelmişti*”²⁸ ayetindeki korkunun müslümanların arasında ne zaman gerçekleştiğini Hz. Aişe Hendek Savaşı olarak tesbit etmektedir.²⁹

3. “*İçinizden O’na uğramayacak bir kimse yoktur.*”³⁰ Ayetinden anlaşılan herkesin cehenneme uğrayacağıdır. Halbuki Kur’an’ın geneline bakıldığında iman edip, iyi amel işleyenlerin cennetle mükafatlandırılacağından bahsedilir. O halde cennetliklerin de ateşe uğraması bir çelişki gibi anlaşılabilir. Bu tenakuzu sahabenin kavilleri ortadan kaldırmaktadır. Varid olan görüşlerde genel olarak şöyle denmektedir: Bütün insanlar cehennem götürülür, mü’minler ise oradan döndürülür. Taberi ve İbn Kesir’de bu görüşü tercih etmişlerdir.³¹Ayetin anlamıyla ilgili sahabeden daha birçok rivayet varid olmuştur.

4. “*İbrahim Allah’ı birleyerek O’na itaat eden bir ümmet idi.*”³² ayetindeki ‘Ümmet’ kelimesine İbn Mes’ud ‘hayrın öğreticisi’ anlamı vermiştir.³³ Hz. İbrahim (a.s) hayrı öğretiyordu. İyilikleri öğreten bir insandı. Bu özellik O’nun kişiliğinin temeli idi.³⁴

²⁵ Kasas 28/ 85

²⁶ İbn Kesir, *a.g.e.* , III, 140

²⁷ İbn Kesir, *a.g.e.* , III, 142 -143

²⁸ Ahzab 33/10

²⁹ Müslim, *el-Camiu’s- Sahih*, IV, 2316

³⁰ Meryem,19/71

³¹ İbn-i Kesir, *a.g.e.* ,III, 132, 133, Taberi, *a.g.e.* , XVI, 74

³² Nahl 16/120

³³ Buhari, *a.g.e.* , VI, 103

³⁴ Taberi, *a.g.e.* , XIV, 119- 120

5. ‘‘Nefisler çiftleştirildiği zaman’’³⁵ ayetini Hz. Ömer (r.a.) sahabe’ye sormuř³⁶ ve sükût etmeleri üzerine ‘‘Toplayın o zalimleri, onların eşlerini ve taptıklarını...’’³⁷ ayetini daha sonra da ‘‘Solun adamları ne uğursuzlardır onlar...’’³⁸ ayetini okuyarak sözkonusu ayeti tefsir etmiştir.³⁹ Yani Hz. Ömer (r.a) bir ayeti başka bir ayetle tefsir etmiştir.

Sahabenin yaptığı tefsir örneklerini çoğaltmak mümkündür. Elbette ki Onlar ayetleri tefsir ederken Hz. Peygamber (s.a.v) den duyduklarını aktarıyorlardı. Bazen de kendi içtihatlarıyla tefsir yapıyorlardı. Ancak şu gözden kaçırılmamalıdır ki; bu seçkin nesil Peygamber (s.a.v)’in gözetiminde yetişmiş ve O’na arkadaşlık yapmış bir nesildir.

Kaynaklara baktığımızda sahabenin hepsinin değil, içlerinden bir kısmının tefsirde öne çıktığını görüyoruz. Onlardan Hz. Peygamber (s.a.v)’e yakın duran ve zekâları diğerlerine göre daha çok temayüz etmiş olanların tefsirlerinin çokluğu göze çarpmaktadır. Bu konuda müfessirlerin üstadı olan Abdullah İbn Abbas (ö.68/687)’ı zikretmemek olmazdı. Kendisi Hz. Peygamber (s.a.v)’in duasına nail olmuştur.⁴⁰

Tefsir ilmindeki öneminden dolayı O’na Bahrü’l-İlm, Tercümânu’l-Kur’an gibi isimler verilmiştir. Tefsir ilminde İbn-i Abbas’ın önemli bir değer olduğu kanaatiyle bu konuyu noktalıyoruz.

4. TABİİLER DÖNEMİNDE TEFSİR

Dört halife devrinden itibaren İslam topraklarının sınırları genişlemeye başlamıştı. Her yeni gün müslümanların yeni toprakları fethetmesini beraberinde getiriyordu. Yeni topraklar yeni kültürler yeni yeni insanlar demekti. Her konuda olduğu gibi yenilikler beraberinde birtakım sorunları da getiriyordu. Bu sorunların çözümünde bu neslin iştiyakı göze çarpmaktadır. Fetihler neticesinde dini tebliğ için sahabîler çeşitli topraklara hicret etmişlerdi. Sahabîlerle görüşüp tefsir ilmine katkıda bulunan tâbîilerin geneli mevâli denilen kimselerden oluşuyordu. Çünkü arap olan

³⁵ Tekvir, 81 /7

³⁶ İbn Kesir, a.g.e. , IV, 477

³⁷ Saffat, 37/22

³⁸ Vakıa, 56/8

³⁹ Buhari, a.g.e. , VI,120

⁴⁰ İbn Kesir, El-Bidaye, VIII, 301

Müslümanlar daha çok idarî görevlere ilgi duymuşlar ve ilimle uğraşmayı hakir görür bir pozisyona girmişlerdi. Bu durum Emevilerle hız kazanmıştı.⁴¹

Tâbîflerin değişik kültürel yapıdan gelmeleri ise bir bakıma tefsir ilminde birtakım değişiklikler yapmıştı. Onlar sahabeden aldıkları ilmin yanına kendi yetiştikleri kültürel unsurları da katıyorlar ve içtihâdi faaliyetlere giriyorlardı. Elbetteki bu birçok konuda açılım sağlarken bazı konularda da hata yapmalarına sebep olabiliyordu. Biz burada bu hataların üzerinde duracak değiliz. Sadece bir tespitte bulunup geçmeyi yeğliyoruz.

Tâbîîn dönemindeki tefsir çalışmaları beraberinde Rey tefsirini ortaya çıkarmıştır. İlk bakışta rey tefsiri bir metodolojisi olmayan bir tefsirmiş gibi gözükse de aslında dirayet tefsircileri ayetlerin tefsirinden önce Kur'an'a, sonra sünnete bakıyorlardı. Bu iki asli kaynakta konuyla ilgili somut deliller bulamazlar ise içtihadî olarak ortaya re'yelerini koyuyorlardı.

Tâbîîn döneminde üç çeşit tefsir ekolü oluşmuştur. Bunlar, Mekke, Medine ve Irak ekolleridir. Bu konuda İbn Teymiyye şöyle der: “Tefsirde insanların en bilginleri Mekkelilerdir. Çünkü onlar İbn Abbas'ın talebeleridir. Bunlar Mücâhid, Ata b. Ebi Rebah, İbn Abbas'ın azadlısı İkrime, Tâvus, Ebu's-Şâ'sâ, Said b. Cübeyr ve benzeri âlimlerdir. İbn Mes'ûd'un talebeleri olan Kûfeli tâbîfler de, tefsiri en iyi bilen kimselerdir. Bu nedenle onlar da diğer kimselerden daha seçkin bir yere sahip olmuşlardır. Übey b. Kâb'ın öğrencileri olan Medine'li tâbîîn müfessirleri de böyledir. Mesela İmam Mâlik'in tefsir hocası olan Zeyd b. Eslem bunlardandır ki, kendisinden oğlu Abdurrahman ile İbn Vehb tefsir okumuşlardır.⁴²

Tefsir ilminde ekol haline gelmiş olan başlıca tâbîîn şunlardır: Ata' b. Ebi Rebah (ö. 115/733), Mücâhid (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723), Said b. Cübeyr (ö. 95/714), Tâvus b. Kaysan (ö.106/724), Katâde b. Diame (ö. 117/735), Mesruk b. El-Ecda (ö. 63/683), Alkame b. Kays (ö. 62/682), İbrahim En-Nehâi (ö. 95/714), Eş-Şabi (ö. 109/727), El-Hasen el-Basri (ö. 110/728), Muhammet b.Sirin (ö. 110/728), Ed-Dahhak b. Müzahim (ö. 105/723), Atiye El-Avfi (ö. 111/729), Ebu'l-Aliye (ö.93/711), Muhammed b. Kâb El-Kurezî (ö.108/7226), Ata b. Dinar (ö.126/743)'dır.⁴³

⁴¹ Cerrahoğlu İsmail *Tefsir Usülü*, 243

⁴² Zehebi, *Tefsir Tarihi ve Usülü*, tercüme, Yusuf Işıcık, basılmamış, 28

⁴³ Cerrahoğlu İsmail, *a.g.e.* , 264

Tâbiûn döneminde çok bereketli tefsirler yapılmış olmasına rağmen mezhep ihtilaflarını bünyesine taşımış olan tefsirler de ortaya konmuştur.

Tefsirde ihtilaflar bu dönemde çoğalmıştır. Bu tartışmalara girmiyoruz. Hatasıyla sevabıyla tâbiûn dönemi tefsiri hakkında bir çerçeve çizmeye çalıştık.

Ardından tâbiûn’u takip eden nesil, tâbiûn’dan duyduklarını rivayet etmişler ve bunlara kendi dönemlerinde ortaya çıkan müşkilât kadar ilaveler yapmışlardır. Böylece tefsir her tabakada gelişip büyümüş ve her dönem insanı kendinden öncekilerden rivayette bulunmuştur.

5. TEDVİN DÖNEMİNDEN SONRA TEFSİR

Daha sonra tedvin yani tertip ve yazım dönemi başlamıştır. Bu döneme kadar tefsir, muntazam şeklini almamış ve başlı başına bir ilim dalı olarak tedvin edilmemiş, çeşitli hadis babları içerisinde yazılmıştır. Tefsir hadisten daha sonraları ayrılmış ve müstakil bir ilim dalı olarak kaleme alınmıştır. Bu konuda ilk tanıdığımız eser, Ali b. Ebi Talha’nın İbn-i Abbas’tan rivayet ettiği meşhur Es-Sahife adlı risalesidir.⁴⁴

Sonraları tefsirle ilgili tek bir cüz veya cüzler meydana getirilmiştir. Bu döneme rastlayan zaman dilimi içerisinde tefsir sahasında ansiklopedik kitaplar yazılmıştır. Bu kitaplar, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiundan gelen tefsirle ilgili rivayetleri sahiplerine ait göstererek toplamışlardır. Örneğin; İbn Cerir Et-Taberî’nin (310/923) tefsiri bu konuda bir örnektir. “Camîu’l-Beyan an Te’vili âyi’l-Kur’an” adlı eserinde, Kur’an lafızlarını kelime kelime ve ayet ayet ele almıştır. Bunları açıklayan bütün delilleri toplamış ve daha sonra onlardan tercih ettiğine işaret etmiştir. Tercih ve tenkid hususunda te’villere girişmiştir. Taberînin bu tefsiri; Hz. Peygamber, sahabe, tâbiûn ve kendisine kadar gelen tefsir görüşlerini toplayan bir ansiklopedidir. Bu yönüyle tefsiri müfessirler arasında temayüz etmiştir. Selefî görüşlerini tetkik etmek isteyenler öncelikle onun bu eserine müracaat etmelidirler. Taberî tefsirinde lügat, tarih, fıkıh, nahiv, kıraat, İslamî ve cahilî şiirler için bir kaynak teşkil eder. Taberî’nin büyüklüğü, sadece haberleri ve görüşleri toplayıp

⁴⁴ Suyuti, *el-İtkan*, II, 88

tescil ederek kaybolmamalarını temin etmekle değil, bilhassa o tescillere kendi görüşünü koymasında ve delillerini göstermesindedir.⁴⁵

İbn Kesir'in tefsiri Taberî'den sonra en seçkin tefsir olarak kayıtlara girmiştir. Özellikle sonraki dönemlerde, Taberî'nin ulaşamadığı pek çok tefsir kaynağını ihtiva etmesiyle temayüz etmiştir. Elbette ki Taberî de İbn Kesir'in kaynakları arasındadır. O, Taberî tefsirinden sürekli nakillerde bulunmuştur. Her ne kadar İbn Kesir Taberî'yi esas alarak onun kaydettiği pek çok rivayete yer vermekte ise de, Taberî rivayetleri, senetleriyle ve farklı tarikleriyle nakletmiş, cerh ve ta'dil durumlarına fazla temas etmemiştir. İbn Kesir ise, mükerrer olan rivayetleri ihtisar ederek Taberî'de olmayan birçok rivayetleri aktarmış ve tasnif etmiştir. Genel olarak Taberî tefsirinden ayrı olan özelliği ise, muteber olan rivayetler üzerinde durmasıdır. Bu anlamda zaman zaman Taberî'ye itirazlarda bulunmuş ve onu mevzu' rivayetleri aktarmasından dolayı eleştirmiştir. Bununla ilgili şu örneği verebiliriz; İsrâ sûresi, 6. ayeti olan *“O ikiden birincisinin vakti gelince, üzerinize çok güçlü olan kullarımızı saldı. Onlar memleketin her köşesini kontrolleri altına aldılar. Bu yerine gelmiş bir va'd idi. Bundan sonra sizi onlara tekrar gâlip getirdik. Mallar ve oğullarla size yardım ederek sayınızı artırdık.”* meâlindeki ayeti tefsir ederken şunları ifade etmiştir: Müfessirler, Selef ve Halef bilginleri İsrailoğullarına musallat edilen bu kimselerin kimliği hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas ve Katâde, bunun Calût el-Gezerî ve ordusu olduğunu, önce üzerlerine musallat edildiğini sonrada onu yendiklerini ve Davûd'un Calût'u öldürdüğünü bildirirler. Bunun için Allah Teâlâ 'Bundan sonra sizi onlara tekrar galip getirdik...' buyuruyor. Said İbn Cübeyr ise, üzerlerine salınan bu kişinin, Musul hükümdarı Sencârîb ve ordusu olduğunu söylerken; o ve başkaları da Bâbil kralı Buhtunnasr olduğunu söylerler. İbn Ebî Hâtim; bir durumdan diğer bir duruma nasıl geçtiğini, ülkeye nasıl hâkim olduğunu, önceleri halkdan yemek ve kudret isteyen yollarda oturan zayıf bir fakir olduğunu, sonra bu durumunun değişip güçlendiğini Beyt el-Makdis diyarına yürüdüğünü ve İsrailoğullarından birçok insanı öldürdüğünü garib bir kıssa halinde zikreder. İbn Cerir Taberî de burada Huzeyfe'ye isnatla uzunca bir merfu' hadis nakleder ki, şüphesiz bu hadis mevzu'dur. Azıcık bir hadis bilgisine sahip olan kimse onun

⁴⁵ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 290

mevzu olduğundan şüphe etmez. Ne gariptir ki İbn Cerir Taberî bunca imamlığına ve üstünlüğüne rağmen böyle bir mevzu hadise iltifât etmiştir. Şeyhimiz Hâfız Allame Ebu'l-Haccâc el-Mizzî merhum bunun mevzu ve yalan olduğunu açıkca belirtmiştir. Ben bu konuda pek çok israiliyyata dayalı haberler gördüm. Ancak bunları yazarak konuyu uzatmak istemedim.⁴⁶ Görüldüğü üzere İbn Kesir, Taberî'den yaklaşık dört asır sonra gelmiş olmasına rağmen, onun muttalî olmadığı birçok rivayete ulaşma imkanına sahip olmuştur.

Tedvin döneminden önce tefsir ilmi hadis ilminin bir kolu olarak devam etmiş, bu dönemde ise, müstakil bir ilim olarak rivâyet ve dirâyet usûlüyle tefsir sahasında öne çıkan birçok eser te'lif edilmiştir. Dolayısıyla tefsir ilmi hadis ilminin bir kolu olmaktan kurtulmuş ve kendi metodolojisi içerisinde bir ilim dalı olmuştur. Muhakkak ki, bu çizgiyi rivâyet ve dirâyet dengesinde götüren müfessirlerin en önemlilerinden birisi de İbn Kesir olmuştur. İleriki bölümlerde İbn Kesir'in bu yönü üzerinde duracağız.

---

⁴⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, IV, 290

I. BÖLÜM

1. İBN KESİR'İN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Yaşadığı Döneme Kısa Bir Bakış

İbn-i Kesir'in VIII/XIV. asırda Memlûkler Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Şam bölgesinde yaşamıştır. Bu dönemde Moğolların İslam âlemine saldırıları neticesinde ölüm, açlık ve sefalet başgöstermiştir. Öte yandan batı dünyası haçlı saldırılarıyla Akdeniz Bölgesini işgal etmiştir. Mısır ve Şam bölgesinde hâkimiyetleri olan Memlûklüler siyasi istikrarsızlık neticesinde halkı siyasi ve ekonomik açıdan ezmişlerdir. Sonuçta halk ve aydınlar çok ciddi sıkıntılar çekmişlerdir. Devlet indinde ilmin ve ilim adamlarının önemi hiç kalmamıştır.⁴⁷

Moğolların yaptıkları saldırılar neticesinde bölge çok ciddi yıkımlar yaşamıştır. Moğollar Kütüphanelere varıncaya kadar yakmışlardır. Doğuda Memlûklüler'in başına bunlar gelirken batıda ise İspanyollar aynı cefayı Endülüs'e revâ görmüşlerdir. Memlûklü Devleti'ndeki çalkantılar neticesinde devletin elden ele dolaşmasına rağmen Şam ve Mısır'da medreselerin sayısı çok ciddi sayıda artış göstermiştir. Medreselerin çoğu Şam'da, geri kalanı da Kudüs, Halep, Hınıs, Hama ve Kahire'de bulunuyordu.⁴⁸

İbn-i Kesir'in yaşadığı döneme baktığımızda tasavvufi birtakım kanaatlerin yaygın olduğu görülmektedir. Öyle ki bid'at, hurafe ve batıl adetler insanlar arasında o kadar yayılmıştı ki, bunlar adeta İslam'ın akide ve değerlerinden sayılmaktaydı. Tarikatler geniş halk kitleleri arasında itibar görmüşler, hatta eşraftan birçok insan ve alimler de bu tarikatlardan birine intisab ederek sözkonusu tarikatlere dahil olmuşlardır. Sözkonusu bu gidişatı uygun görmeyen bir kısım âlimler, davetçiler, halkı İslam'ın özüne çağırmaya devam etmişlerdir. Bu anlamda bid'at ve hurafelerden sakındırmak için ciddi ilmi gayretler ortaya koymuşlardır. Bu çalışmaların içerisinde İbn Kesir'in hocası olan İbn Teymiyye'nin mücadeleleri kayda değerdir.⁴⁹ Nitekim İbn Kesir'in başta konumuz olan tefsiri "Tefsiru'l- Kur'ani'l-

⁴⁷ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, IV,1083

⁴⁸ İbn-i Kesir, *el-Bidaye*, XII, 217; Hüseyin Küçükkalay, *İbn-i Kesir Hayatı ve İlmî Şahsiyeti*, 6- 7

⁴⁹ Bkz. İbn Kesir, *Bidaye*, XIV, 145- 148, 247

Azim” ve diğer eserlerinde bid’at, hurafe ve israiliyata karşı hassas davranmasının ana sebebi, yukarıda ortaya koyduğumuz toplumsal özelliktir. Yaşadığı dönemde hurafenin yaygın olması sebebiyle müellifimiz tefsirinde kullandığı rivayetlerde çok hassas davranmış ve adeta israiliyata savaş açmıştır. Esere bakıldığında bu husus birçok yerde göze çarpmaktadır. Bu konudaki hassasiyetini ciddi, dirayetli hocalardan ders almasına da bağlayabiliriz. İlerleyen başlıklar da hocalarını zikredeceğiz.

1.1.2. Adı ve Nesebi

İbn Kesir’in adı İsmail’dir. Şeceresi ise; İsmail b. Ömer b. Kesir b. Dav’ b. Kesir b. Dav’ b. Zer’ el-Kuraşî el-Kaysî el-Busravî ed-Dımaşkî eş-Şafî’dir. Kendisine İsmail adının konmasını şu şekilde Bidaye’inde anlatıyor: “Büyük ağabeyim İsmail, Kur’an hıfzını babamın yanında tamamladıktan sonra ilmini geliştirmek için Dımaşk’a birtakım medreselere devam için gitmişti. Berrâniye medresesine devam ederken, bir defasında medresenin çatısına çıkmışken ayağı kayıp aşağıya düşmüş ve komaya girmişti. Birkaç gün sonrada vefat etmişti. Babam onun vefatına çok üzülmüş ve benim doğumundan sonra ağabeyim’in adını bana vermiş. Böylece ailemizin en küçüğü olan İsmail adını bana babam koymuştur.”⁵⁰

İbn Kesir’in künyesi, Ebu’l-Fida’dır. Soy olarak nesebi Arap’tır. Babası Ebul Hafs Şihâbüddin Ömer b. Kesir (703/1303)’dir. İbn Kesir’in soyu, baba tarafından Kureyş kabilesine dayanmaktadır. Bidâye adlı eserinde bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Babamın mensub olduğu Benî Halse şerefli ve soylu bir kabiledir. Beni Hasle’nin şeceresini araştıran muhterem hocam Hafız Mizzî (742/1342) de onların Kureyş kabilesine dayandıklarını tesbit etmiştir. Hocam bu sebeble Beni Hasle’den olan insanlara ayrı bir değer vermekteydi. Hatta benim adımla yazarken el-Kuraşî nisbesini de eklemeyi ihmal etmezdi.”⁵¹ Ayrıca İbn Kesir el-Busravî, ed-Dımaşkî, eş-Şafîî gibi nisbelerle de anılmıştır. El-Busravî nisbesi, Busraya bağlı bir köy olan Mecdel’de doğması, ed-Dımaşkî olarak nisbet alması babasının vefatından sonra Dımaşk’a yerleşmesi sebebiyle, eş-Şafîî olarak nisbet alması ise amelde Şafîî mezhebine mensup olması sebebiyledir.

⁵⁰ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV, 33

⁵¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, XIV, 32- 33

1.1.3. Doğumu ve Yetiştirilmesi

İbn Kesir'in doğduğu sene Dımaşk'ta Emir İzzüddin Aybek b. Abdillâh nâib olarak görevliydi. O yıllarda Memluk sultanı Melik Nasır Muhammed b. Kalavun Kahirede tahtta idi. Dönemin halifesi ise Hâkim Biemrillah'dı. Onun vefatından sonra oğlu Müstekfî Billâh halife seçilmişti.⁵²

İbn Kesir, (701/1302) yılında Dımaşk'a bağlı Busra nahiyesine bağlı Mecdel (Müceydel) köyünde dünyaya gelmiştir. Yedi yaşlarında Dımaşk'a yerleşmiştir. Burası, Hz. Peygamber (s.a.v)'in 12 yaşlarında iken amcası Ebu Talip ile gittiği ve Rahip Bahira ile görüştüğü yerdir.⁵³

İbn Kesir üç yaşında iken babasını kaybetmiş ve daha sonra büyük ağabeyi Abdulvehhab b. Ömer b. İbn Kesir (706/1306) 'in yanına yerleşmiştir. Ağabeyi kardeşi İbn Kesir'in ilme olan yatkınlığı sebebiyle O'na ders vermiştir. Dolayısıyla İlk hocası ağabeyidir. Henüz on yaşında iken Kur'an-ı ezberlemiş ve hocası Muhammed b. Şerefuddin el-Ba'lebekki el-Hanbelî (716/1316)'ye arz ederek icâzetini almıştır.⁵⁴ Çağının seçkin fakihlerinden fıkıh ve usulü dersleri okumuştur. Aynı zamanda devrin muhaddislerinden hadis ilimlerine dair dersler almıştır. Genç yaşta hadis hafızı olmuştur. Şeyhulislam İbn Teymiye (728/1328), Hafız Mizzî (742/1342) ve İmam Zehebî (748/1347) gibi meşhur muhaddislerden sema ve arz yoluyla hadis almıştır. Bu arada hocası Mizzî'nin hafızı Kelâm olan kızı ile evlenerek güzel bir yuva kurmuştur.⁵⁵

İbni Kesirin yetiştiği çağ ilmi faaliyetlerin oldukça verimli ve bereketli olduğu bir çağdır. İlim erbabının yeterince olması O'nun iyi yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. O'nun seçkin bir şahsiyette ve âlim olmasında şüphesiz hocalarının çok büyük tesiri olmuştur. İbn Kesir'in yetişmesinde önemli rol oynayan hocalarını şöyle sıralayabiliriz:

⁵² İbn Kesir, *a. g. e.* XIV, 19- 20

⁵³ İbn Kesir, *a.g.e.* , XIV, 22

⁵⁴ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV, 34- 46

⁵⁵ İbn Kesir, *a.g.e.* , XIV,336

1. İbnu's-Süveydî, Bedruddin Muhammed b. İbrahim es-Sadi el-Ensârî (711/1311)⁵⁶
2. Necmuddîn Musa b. Ali b. Muhammed el-Cili ed-Dımaşkî (716/1316)⁵⁷
3. Şerefuddîn Ebu Muhammed İsa b. Abdirrahman b. Me'ali b. Ahmed el-Muta'im el-Makdisi es-Salihi el-Hanbelî (717/1317)⁵⁸
4. Ruknuddîn Zekeriya b. Yusuf el-Becelî eş-Şafîî (722/1322)⁵⁹
5. Ziyâuddîn Abdullah ez-Zerbendî (723/1323)⁶⁰
6. Kasım b. Asâkir, Bahauddin Kasım b. Muzaffer b. Mahmud b. Ahmed b. Hasen b. Hibetillah ed-Dımaşkî (723/1323)⁶¹
7. İbnu'ş-Şirâzi, Şemsuddin Ebu Nasır Muhammed b. Muhammed Hibetillah (723/1323)⁶²
8. Kâdî Muhyiddin Ebu Zekeriya Yahta b. İshak b. Halil eş-Şeybani eş-Şafîî (724/1324)⁶³
9. Muhammed b. Cafer b. Fer'uş el-Lebbâd (724/1324)⁶⁴
10. Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer es-Sakali ed-Dımaşki el-Hanefî (725/1325)⁶⁵
11. Afifuddîn İshak b. Yahya b. İshak el-Amidî ed-Dımaşki el-Hanefî (725/1325)⁶⁶
12. Sadruddîn Ebu'r-Rabi' Süleyman b. Hilal b.Şibl el-Caferi el Harrâni ed-Dımaşkî eş-Şafîî (725/1325)⁶⁷
13. Şemsuddin ibn'z-Zerrâd Muhammed b.Ahmed b.Ebi'l Heyca ed-Dımaşkî es-Salihi (726/1326)⁶⁸

---

⁵⁶ İbn Hacer, *Durer*, III,294

⁵⁷ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV,82

⁵⁸ İbn Hacer, *Durer*, III,204

⁵⁹ İbn Hacer, *a.g.e.* II,115

⁶⁰ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV,111

⁶¹ İbn Hacer, *Durer*, I, 374

⁶² İbn Hacer, *a.g.e.* , I, 233- 234

⁶³ İbn Hacer, *a.g.e.* , IV,414

⁶⁴ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV, 118

⁶⁵ İbn Kesir, *a.g.e.* , XIV,123

⁶⁶ İbn Hacer, *Durer*, I, 358

⁶⁷ İbn Hacer, *a.g.e.* , II,165

⁶⁸ İbn Hacer, *a.g.e.* , III,376

14. Kemaluddîn ibn Kâdî Şuhbe, Abdulvehhab b. Muhammed el-Esedi eş-Şuhbi eş-Şafîî (726/1326)⁶⁹
15. Şeyhu'l-İslam İbnu'z Zemlekâni, Kemaluddin Ebu'l-Me'ali Muhammed b. Ali b. Abdilvahid es-Simakî (727/1327)⁷⁰
16. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam el-Harani ed-Dımaşki (728/1328)⁷¹
17. Şeyhu'l-İslam Burhanuddîn el-Ferazî, İbnu'l-Firkah İbrahim b. Abdirrahman el-Mısri eş-Şafîî (729/1329)⁷²
18. İzzuddîn İbnu'l-Kalânisi, Ebu Ya'la Hamza b.Ebi'l-Me'âli Esed b.Ali et-Temîmî ed-Dımaşkî (729/1329)⁷³
19. Ebu'l-Kasım Muhammed b. Muhammed el-Ezdî el-Gırnatî el-Endulisî el-Vezirî (730/1330)⁷⁴
20. Şemsuddîn Ebu Abdillah Muhammed b. Şerefiddîn el-Ba'lebekkî el-Hanbelî (730/1330)⁷⁵
21. Şihabuddîn İbnu's-Şahne el-Haccar, Ebu'l Abbas Ahmed b. Ni'me b. Hasen el-Bika'î es-Salihî (730/1330)⁷⁶
22. Cemaluddîn İbnu'l-Kalanisî Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed et-Temimî ed-Dımaşkî (731/1331)⁷⁷
23. Bedruddin Yusuf b. Ömer el-Huteni el-Mısırî (731/1331)⁷⁸
24. Radıyyuddîn İbrahim b. Süleyman el-Konevî el-Mantukî el-Hanefî (732/1332)⁷⁹

---

⁶⁹ İbn Hacer, *a.g.e.* , II,431

⁷⁰ İbn Hacer, *a.g.e.* , IV,74 -76

⁷¹ İbn Hacer, *a.g.e.* , I,144 -161

⁷² İbn Hacer, *a.g.e.* , I,35

⁷³ İbn Hacer, *a.g.e.* , II,75- 76

⁷⁴ İbn Hacer, *a.g.e.* , IV,178- 179

⁷⁵ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV,156

⁷⁶ İbn Hacer, *Durer*, I, 142- 143

⁷⁷ İbn Hacer, *a.g.e.* , I,300- 301

⁷⁸ İbn Hacer, *a.g.e.* , I, 374

⁷⁹ İbn Hacer, *a.g.e.* , I, 27

25. Cemaluddîn Ebu'r-Rabi' Süleyman b.Hatib Mecduddin Ömer el-Ezri'i eş-Şafîi (734/1334)⁸⁰
26. Ali b. Ömer b. Ebi Bekr el-Vani el-Hallati (735/1335)⁸¹
27. Şemsuddin Abdullah b. Muhammed b. Yusuf el-Makdisi en-Nablusî (737/1337)⁸²
28. Şerefuddîn Hibetullah b.Abdirrahim b. İbrahim el-Hamevî (738/1338)⁸³
29. Alemuddin Kasım b.Muhammed el-Bırzalî el-İşbilî ed-Dımaşkî eş-Şafîi (739/1339)⁸⁴
30. Ömer b. Ebi Bekr el-Bustî ed-Dımaşkî (742/1342)⁸⁵
31. Hafız el-Mizzî, Ebu'l Haccac Cemaluddîn Yusuf b. Abdirrahman el-Kudaî el-Kelbî eş-Şafîi (742/1342)⁸⁶
32. Hafız Zehebî, Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman b.Kaymaz et-Türkmanî el-Farukî ed-Dımaşkî (748/1347)⁸⁷
33. Şemsuddin Mahmud b. Abdirrahman b. Ahmed el-İsfehanî (749/1348)⁸⁸
34. Şeyh Kemaluddîn Abdulvehhab b. Ömer b. Kesir (750/1349)⁸⁹
35. Şemsuddin İbnu'Habbaz Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Salim b. Berekat ed-Dımaşkî el-Ensarî (756/1355)⁹⁰

Yaşadığı çağda seçkin bir âlim olan İbn Kesir birçok ilim meclisinde ders okutmuş ve yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. O'na öğrencilik yapan birkısım ulemânın da isimlerini şöyle sıralayabiliriz;

1. Şemsuddin Ebu'l-Mehâsin Muhammed b.Ali b.Hasen b. Hamza ed-Dımaşkî el-Hüseynî eş-Şafîi (765/1364)⁹¹

⁸⁰ İbn Hacer, *a.g.e.* , II,159- 162

⁸¹ İbn Hacer, *a.g.e.* , I, 374

⁸² İbn Hacer, *a.g.e.* , II, 304

⁸³ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV, 257

⁸⁴ İbn Hacer, *Durer*, II, 237- 240

⁸⁵ İbn Hacer, *a.g.e.* , III, 157

⁸⁶ İbn Hacer, *a.g.e.* , I, 374

⁸⁷ İbn Hacer, *a.g.e.* , II,336- 338

⁸⁸ İbn Hacer, *a.g.e.* , IV,327- 328

⁸⁹ İbn Kesir, *Bidaye*, XIV,34

⁹⁰ İbn Hacer, *Durer*, III, 384 -385

⁹¹ İbn Hacer, *a.g.e.* , IV,61

2. Ömer b. İsmail b. Ömer b. Kesir (783/1381)⁹²
3. Bedruddin ez-Zerkeşî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır el-Mısrî eş-Şafîî (794/1391)⁹³
4. Muhammed b. İsmail b. Ömer b. Kesir (803/1400)⁹⁴
5. Şihabuddîn İbn Hıccâ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hıccî b. Musa es-Sa'idi ed-Dımaşkî eş-Şafîî (816/1413)⁹⁵
6. Abdulvehhâb b. İsmail b. Kesir (830/1426)⁹⁶
7. Şeyh İbnu'l-Cezerî, Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî eş-Şafîî (833/1429)⁹⁷

1.1.4. Vefatı

Bazı kaynaklar İbn Kesir'in hayatının son dönemlerinde gözlerini kaybettiğinden bahsetmektedir.⁹⁸ Hatta talebelerinden İbn-i Cezerî (833/1429) bu konuda şu haberi nakletmiştir. “Cami’ul Mesânid’i geceleri de gaz lambasının titreyen ışıkları altında yazıyorduk. Hocam İbn Kesir söylüyor, yanındakiler yazıyordu. Bu işi yaparken benim de O’nun da gözlerimiz zayıflamıştı.⁹⁹ Buradan anlaşılan o ki, İbn Kesir en son te’lif etmekte olduğu eser “Cami’ul Mesânid’” dir.

Ayrıca İbn Kesir'in eseri Bidâye'deki en son bilgiler, 767/1365 yılında olan tarihi olaylardır. Halbuki İbn Kesir sözkonusu tarihten sonra 7 yıl daha yaşamıştır. Muhtemeldir ki, vefatından önceki yedi yılı âmâ olarak yaşamıştır. İbn Hacer de onun ömrünün son yıllarında gözlerini kaybettiğini haber vermektedir.¹⁰⁰

İbn Kesir 26 Şaban 774/1373 Perşembe günü 74 yaşında Dimeşk'te vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Dimeşk'te bulunan Babu's-Sağîr mevkiindeki “Mekâbirus-Sûfiyye” kabristanı'na İbn Teymiyye ve Hafız Mizzî'nin yanbaşına defnedilmiştir.¹⁰¹

⁹² İbn Hacer, *a.g.e.* , III,75

⁹³ İbn Hacer, *a.g.e.* , III, 397 -398

⁹⁴ İbn Hacer, *İnba'*, IV, 322

⁹⁵ İbn Hacer, *a.g.e.* , I,46

⁹⁶ Sehavi, *Dav'*, V, 98

⁹⁷ Sehavi, *a.g.e.* , IX, 255

⁹⁸ Bkz. İbn Tağrıberdi, *Nücum*, VII, 111; İbn Hacer, *Durer*, I, 374

⁹⁹ Muhammed ez-Zuhayli, *İbn Kesir ed-Dımaşki*, 187

¹⁰⁰ Bkz. İbn Hacer, *Durer*, I, 374

¹⁰¹ Bkz. Muhammed ez-Zuhayli, *İbn Kesir ed-Dımaşki*, 190

O bölgeye seyahat edenlerin şehâdetine göre, adı geçen mezarlığın tamamıyla tesviye edildiği sadece Şeyhulislam İbn Teymiye ile birkaç zevâtın mezar yerlerinin belli olduğu ve bakımsızlık sebebiyle adeta bir viraneyi andırdığı anlatılmaktadır.

1.2. İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.2.1. Ahlaki ve İlmî Kişiliği

İbn Kesir üstün bir zekâ ve hafızaya, güçlü bir muhakemeye ve güzel bir idrak kabiliyetine sahiptir. Küçük yaşlardan itibaren ilmi yönden kendini yetiştirmiştir. Rivâyet ilimlerine ilgi duyarak muhaddis olmuş ve tefsir, fıkıh, tarih, ricâl ilimlerinde önemli eserler te'lif etmiştir.

İbn Kesir gerek yaşayışıyla gerekse eserleriyle istikrar ve itidâl ortaya koymuştur. O güzel ahlaklı, faziletli ve gönlü geniş bir insan idi. Yumuşak bir yapısı vardır. Bunun yanında ihlâslı ve dostlarına vefâlı, büyüklerine, hocalarına karşı saygılı bir kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda insanların eksikleriyle ilgilenmeyen, onların faziletleriyle iftihâr eden bir yapıdadır. Tefsir, fıkıh, hadis, kelam, tarih alanlarında birbirinden değerli eserler kaleme almıştır. Söz konusu eserlerin birçoğu kütüphanelerimizde mevcuttur. Küçük yaşlardan itibaren ilme düşkünlüğüyle dikkat çeken bir kişiliği olan İbn Kesir Dımeşk âlimlerinden hadis, tefsir, tarih, ricâl, fıkıh vb. ilimleri tahsil etmiştir. İlim öğreniminde doğru kişilerden doğru bilgiyi almanın önemi O'nun hayatında da temayüz etmiştir. Dini ilimlerin en temel özelliği komplike, iç içe geçmiş bir halde olmalarıdır. Uzman olmakla âlim olmak arasındaki fark burada ortaya çıkmaktadır. Yani din âlimi olabilmek, sadece bir alanda uzman olmakla değil, bilakis birçok ilime vâkıf olmakla doğrudan alakalıdır. Dolayısıyla İbn Kesir bu anlamda bir din âlimi'dir. Alet ilimlerinden usûl ilimlerine kadar birçok ilmi okumuş ve okutmuştur. Öyle ki O'nun çağdaşlarının kendisi hakkında söylediklerinden gerekse kaleme aldığı eserlerinden süzülüp ortaya çıkan gerçek budur.

İbn Kesir'in ilmi üslûbu inceleyici, tahkikçi, tenkitçi, terkip ve tasnifçi bir metodu ortaya koymaktadır. O'nun rivâyet ilimleri açısından önemli özelliklerinden birisi de tenkitçiliğidir. Hadis ilminde ve tefsir ilminde ciddi bir otorite olarak

karşımıza çıkmaktadır. Eserlerinde sahih rivayetlere verdiği önem muteber bir çizgisinin olmasını sağlamaktadır. Yani bulduğu her rivayeti eserlerine almamıştır. Rivâyetlerinin çokluğuyla beraber, metin, ricâl tenkidine çok önem vermiş ve isabetli analizleriyle hadis alanında da bir otorite olduğunu ispatlamıştır. Bunu yaparken sebepler üzerinde de durmuş. Hangi rivâyetin sahih hangisinin sakîm olduğunun sebepleriyle birlikte tahlilini yapmış ve ortaya koymuştur. İşte bu yüzden tahlillerine ve yorumlarına itibâr edilen bir âlim olma özelliğini korumuştur. Tahlillerine diyoruz, zira O sadece rivâyetleri nakille yetinmeyip dirâyet alanında da önemli bir otorite olduğunu ortaya koymuştur. Bunun örneklerini ilerleyen sayfalarda verecek ve İbn Kesir'in dirâyet yönünü örneklerle açıklayacağız.

Yaşadığı dönemde gerçekleşen ilmi münâzaralarda sert bir üslup asla takınmamıştır. İlmiye sınıfı arasında gerçekleşen sert tartışmaları olabildiğince kenardan takip etmiştir. Fikirlerini, fetvalarını mutedil bir usûlle ortaya koymuş ve kurgulamıştır. Bu sebeple çokça tenkit edilen bir âlim olmamış ve genel olarak ilim erbâbı kendisine sevgi ve itibar göstermiştir. Yetiştigi dönemde fıkıh ve usûlü fıkıh'a dair önemli eserlerden “et-Tenbîh”ve “Muhtasaru İbni'l Hâcib”i çok genç yaşta (onsekiz) ezberleyip hocalarından icazet almıştır.¹⁰²

İbn Kesir'in İlmi kişiliği açısından dikkat çekici bir özelliği de O'nun rivâyet ilimlerindeki gayreti ve sünneti diriltme çabasıdır. Genç yaşta hadis hafızı olmuş ve hadis alanında da döneminin otoritelerinden olmuştur. Rivâyet ve dirâyeti birlikte kullanmasını bilmiş, ilelu'l-hadis ve cerh-ta'dil konularında önemli tesbitlerde bulunmuştur. Diğer yandan halk arasında yaygınlaşmış hurafe ve bid'at'lara karşı savaş açmıştır. Ayrıca halkın itikadî bağınazlıklarını tashih etmek için çaba sarfetmiştir. Bu gayretini gösterirken hurafe ve bid'at'lara karşı sahih sünneti kâim kılmayı hedef olarak seçmiştir. Bununla ilgili bir örnek sunmak istiyoruz:

Üç asır boyunca devam edegelen bir uygulama vardı; Halk Emevi Camii'nde ve diğer mescitlerde Şaban ayının ortasına tekâbül eden günlerde (Berat kandili) ve diğer kandil gecelerinde, kandil yakmanın gerekli olduğu inancına sahipti. Öyle ki bunu yapmayan ve buna mani olan hükümdarların başına birçok felaketlerin geleceği

¹⁰² Bkz. İbn Kesir, *Bidaye*, XIV,146

ve o sene içerisinde öleceklerine inanılıyordu. İbn Kesir Nihayet bu bid'at'ın 1350 senesinde Memlûk hükümdarı Melik Nâsır Hasen b. Muhammed b. Kalâvun tarafından kaldırıldığını nakleder. Ve şöyle devam eder; “Benden başka bu bid'atın kaldırılması için Şeyhulislâm İbn Teymiyye, Şeyhulislam İbnü'z-Zemlekâni gibi hocalarım da birçok girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bid'at'i engeleyen idarecilerin başına inanıldığı gibi kötü şeyler gelmemiştir. Bu günden sonra diğer günlerde olduğu gibi sözkonusu mübarek günlerde de iki kandil yakılmıştır.”¹⁰³

İbn Kesir ilk bilgileri ağabeyi Abdülvehhâb'dan öğrenmiştir. Küçük yaştan itibaren döneminin meşhur âlimlerinden dersler almıştır. Daha on yaşında iken Kur'an'ı ezberlemiştir. Daha sonra fıkıh dersler tahsil etmiştir. Özellikle Burhaneddîn El-Fezarî (729/1329) ve Kemalüddin b. Kâdî Şuhbe (726/1326)'den fıkıh ve usûl dersleri okumuştur. Cemaluddîn Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî (741/1341)'den hadis ilmini öğrenmiştir. Hatta en yakın talebesi olmuş ve El-Mizzî'nin kızıyla mutlu bir evlilik yapmıştır. Ebu'l Abbas Takiyüddîn Ahmed b. Abdurrahman b. Abdulhalim b. Abdüsselâm b. Abdullah İbn Teymiyye (728/1328) ile ilmi yakınlığı neticesinde O'nun fikirlerini büyük ölçüde benimsemiştir.¹⁰⁴

1.2.2. Alakadar Olduğu İlim Dalları

Dinî ilimlerin karakteristik özelliği, birbirleriyle sıkı bir irtibat içinde bulunmalarıdır. Özellikle müellifimizin yetiştiği asırlarda her bir âlim, birçok sahada vukûfiyet kazanmak suretiyle ilmiye sınıfından addedilmekteydi. Dolayısıyla İbn Kesir ve emsali din âlimlerini sadece muhaddis ya da müfessir olarak nitelendirmek, bunların diğer ilimlere vâkıf olmadığı manasında anlaşılmalıdır.

İbn Kesir, rivâyet ve dirâyet ilimlerinde otorite haline gelmiş seçkin bir din âlimidir. Tefsir, hadis, fıkıh, ricâl, İslam Tarihi vb. gibi ilimlerde büyük şöhrete ulaşan İbn Kesir, aynı zamanda değerli yorum ve tahlilleriyle ilim erbâbının müracaat ettiği seçkin bir muhaddistir. O, rivâyet ve dirâyet ilimlerinde kazandığı ilmi birikim ve tecrübe ile kendi dönemine kadar yazılan birçok sahadaki eserleri yeniden mükemmel bir şekilde tasnif ve tanzim etmiştir.

¹⁰³ Bkz. İbn Kesir, *Bidaye*, XIV, 247

¹⁰⁴ Bkz. İbn Kesir, *a.g.e.*, XIV, 336

Şimdi müellifimizin birbiriyle çok irtibatlı olan dini ilimlerdeki temayüz eden hususî yönlerini bazı ilim dallarına göre inceleyeceğiz.

1.3. TEFSİR OTORİTESİ OLARAK İBN KESİR

Tefsir ilminin önemli otoritelerinden birisi olarak nitelendirilen İbn Kesir, rivâyet ağırlıklı, fakat dirâyeti de ihmal etmeden hazırladığı geniş tefsiriyle şöhret bulmuştur. İmam Suyutî, bu tefsir hakkında şöyle demiştir: “İbn Kesir’in bir tefsiri vardır ki bunun bir benzeri daha te’lif edilmemiştir.”¹⁰⁵

Muasırlarından hocası İmam Zehebî ile yine İbn Kesir’in talebesi Hafız Ebul-Mehâsîn gibi değerli şahsiyetler de İbn Kesir’in tefsirdeki maharetine ve üstün meziyetlerine dikkat çekmişlerdir.¹⁰⁶

Keşfü’z-Zünun sahibi Kâtip Çelebi İbn Kesir’in tefsir ilmindeki yeriyle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu tefsir, rivâyet tefsirlerinin en faydalısıdır. Zira tenkitçi bir muhaddis ve müfessir olan müellif, diğer müfessirlerin yaptığı gibi sadece rivâyetleri kaydetmekle yetinmemiştir. Bilakis O, cerh ve ta’dil yönünden enfes değerlendirmelere yer vererek en muteber tefsiri ortaya koymaya çalışmıştır.”¹⁰⁷

İbn Kesir’in birçok ilimde üstün meziyetlere sahip değerli bir şahsiyet olduğuna temas eden Muhammed b. Ali Eş-Şevkânî, O’nun Tefsiru’l Kur’an-il Azim’i başta olmak üzere birçok değerli eserlerinden insanların fevkalade istifade ettiklerini söylemiştir. Şevkânî, Tefsiru’l Kur’an-il Azim’in üstün vasıfları arasında tefsir ve rivâyet ilimlerine dair, birçok bilgiyi ihtiva etmesi, fikhî meseleleri ve mezheplerin görüşlerini güzel bir üslupla beyanı, rivâyetlerin bol oluşu, ayrıca rivâyetlerin tenkit, tahlil ve tavih yönünden incelenmesi gibi meziyetleri de kaydetmiştir. Şevkânî daha güzeli te’lif edilmediği müddetçe onun bu eserinin tefsirlerin en güzeli olmaya devam edeceğini sözlerine eklemiştir.¹⁰⁸

Görüldüğü gibi ilim erbâbı rivâyet tefsirinde ‘Taberî’den sonra’ en seçkin müfessirin İbn Kesir olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar İbn Kesir’in eseri, Taberî gibi mukaddem temel kaynaklardan olmasa da, özellikle sonraki döneme ulaşmayan pek çok tefsir kaynağını ihtiva etmesi yönüyle ayrı bir değere sahiptir.

¹⁰⁵ Suyuti, *Zeylû Tabakati’l-Huffaz*, 361

¹⁰⁶ Bkz. Zehebi, *Tabakatu’l-Huffaz*, 203

¹⁰⁷ Katip Çelebi, *Keşfü’z-Zünun*, I, 349

¹⁰⁸ Şevkani, *Bedr*, I, 153

Hatta İbn Kesir'in kaydettiği rivayetlerin çeşitliliği, onları cerh ve ta'dîl yönünden değerlendirmesi, sahîhiyle sakîmine işaret etmesi, sened ve metin yönünden illetlerine temas etmesi vs. gibi tercih ettirici bazı özellikleri sebebiyle bu tefsirin Tefsiru't-Taberî'den daha istifadeli ve daha muteber olduğu da belirtilmektedir. Her ne kadar müellifimiz, Taberî'yi esas alarak onun kaydettiği pekçok rivayete yer vermekte ise de, İmam Taberî rivayeti senetleriyle ve farklı tarikleriyle nakletmiş, cerh ve ta'dîl durumlarına pek fazla temas etmemiştir. İbn Kesir, Taberî'nin bu üslûbuna muvâfakât etmeyerek mükerrer olan rivayetleri ihtisar etmiş ve Taberî'de bulunmayan daha birçok rivâyete de yer vermiş, muteber olmayan rivâyetleri belirtmiş ve konuyla ilgili rivâyetleri insicam içinde tasnif etmiştir. Taberî genellikle sened tenkidi ile râvilerin cerh ve ta'dîli üzerinde durmamıştır. Fakat bu hususta en önemli hizmeti verdiği kanaat getirdiğimiz İbn Kesir, adeta Taberî tefsirindeki rivâyetleri ciddi bir tenkide tabi tutarak senedlerdeki illetler ve râvilerin değerlendirilmesi üzerinde titizlikle durmuş, yer yer metin tenkidine yönelmiş ve gizli illetlere temas etmiştir. İbn Kesir, Taberî'den dört asır sonra gelmiş olmasına rağmen, onun muttalî olmadığı birçok rivâyete ulaşma imkanına sahipti. Özellikle bu iki müellif arasında rivâyet ve dirâyet yönünden geniş çapta tefsir kitapları te'lif edilmiş ve bu ilimde rivâyet yönünden bir hayli birikim oluşmuştu. Bunlardan başka İbn Kesir'in hadis ilimlerindeki üstün gayretiyle seçkin bir hadis hafızı olması, rivâyet yönünden onun tefsirini üstün kılan âmillerdendir. Şu gerçeği belirtmekte fayda var ki, Taberî Tefsiri, tefsir ilminin en önde gelen kitaplarından olup sonraki dönemlere kaynaklık etmesi ve adından sık sık bahsettirmesi yönüyle çok değerli bir eserdir. Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm ise her ne kadar önde gelenlerine göre Taberî'nin fevkinde görülmesi bile, çoğu âlimin nazarında rivâyet ve dirâyet yönünden İbn Kesir tefsirindeki derinlik, ifadelerindeki suhûlet, tatlılık, senedlerdeki ihtisar, cerh ve ta'dîl yönünden gerekli bilgilerin, fikhî, lügavî ve kalamî bahislerin yeterince bulunması vb. gibi sebeplerle daha makbul tutulmaktadır.¹⁰⁹

1.4. HADİSÇİ OLARAK İBN KESİR

İbn Kesir'in ilmi şahsiyeti yönünden temayüz eden en önemli yönü onun rivâyet ilimlerinde geniş bilgisi olan, dirâyetli ve güçlü bir hadis hafızı olmasıdır. O

¹⁰⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'âni'l- Azim*, I, 6 (Thk . İbrahim el-Benna, Ahmed Aşur, Abdulaziz Çuneym'in mukaddimesi)

sadece nakilci bir müellif olmayıp aynı zamanda inceleyici, araştırmacı, tenkitçi ve tahlilci bir şahsiyettir. Genç yaştan itibaren rivâyet ilimlerine yönelen İbn Kesir, devrin önde gelen muhaddislerinden semâ' ve icâzet yoluyla hadis almıştır. Güçlü hafızasıyla pek çok rivâyetin sened ve metinlerini ezberlemiş ricâl yönünden de kendisini yetiştirerek rivâyet ilimlerinde otorite haline gelmiştir. Dirâyetli bir hadis hafızı olan İbn Kesir, cerh ve ta'dil sahasında da nakkâd bir muhaddis olarak temayüz etmiştir.¹¹⁰

İbn Kesir, hadislerin illetlerini açıklamak suretiyle eserlerinde güzel bir metod takip etmiştir. O, sadece hadislerin isnadlarını vermekle yetinmemiş; ricâl ve metine yönelik önemli kritik ve analizler yapmıştır. İbn Kesir cerh ve ta'dil ilminde gerçekleştirdiği analizler ile muhaddislerin naklettikleri rivâyetleri (onların büyüklüklerine güvenerek ya da sırf nakletmiş olmalarına itibar göstererek) sıhhatli saymanın doğru olmadığını fiilen göstermiştir. O hemen her hadis üzerinde isnad ve metne yönelik cerh ve ta'dil kâidelerini uygulamış rivâyetlerin durumunu farklı tarîk ya da vecihlerden tetkik etmiş, naslar arasındaki muhalefet, şaz olma gibi hususları araştırmış ve sahihini sakîminden ayırmada maharet kazanmış bir hadis kritikçisidir.

O'nun hadis ilimlerine dair te'lif ettiği eserlerindeki en bâriz vasıflarından birisi de eserlerinin her birisinin kemiyet ve keyfiyet yönünden kendi sahasında şaheser sayılabilecek nitelikte olmasıdır. Hatta rivâyet ve dirâyet yönünden üstün özellikleri ihtiva eden bazı eserleri, kendisinden önceki birçok kaynağı müstağni bırakacak mahiyettedir. Muasırları başta olmak üzere pek çok âlim, onun hadisteki üstün meziyetlerine temas etmişlerdir. Hocalarından Şeyhülislam İbnü'z- Zemlekanî, Zehebî, talebelerinden Ebu'l-Mehâsin el-Huseynî, bir başka talebesi Hafız İbn Hiccâ ve İbn Hacer, Bedruddin el-Aynî, Suyutî, Şevkanî, Muhammed el-Kettanî gibi daha birçok muhaddis İbni Kesir'in hadisteki derin bilgisine ve ilimlerdeki maharetine dikkat çekmiş, eserlerinin fevkaledeliğini belirtmişlerdir.¹¹¹

İbn Kesir'in, rivâyetlere yoğun olarak yer verdiği Tefsiru'l Kur'ani'l- Azim'i de onun rivâyet ilimlerdeki yeteneğini ortaya koyan değerli bir kaynaktır. Emsallerine göre diğer rivâyet tefsirlerinden daha muteber olan tefsiri, içindeki rivâyetleri cerh ve ta'dil'e tabi tutması yönüyle ön plana çıkmıştır. Ayrıca el-Bidâye

¹¹⁰ Zehebi, *Tezkiratü'l Huffaz*, IV, 1508; İbn Hacer, *Durer*, I, 374

¹¹¹ İbn Hacer, *İnba'*, I, 45; *Durer*, I, 374; Suyuti, *Zeylü Tabakati'l- Huffaz*, 361; Şevkani, *Bedr*, I, 153

ve'n-Nihâye adını verdiği kitabı, tarihi haberlerin sistematik bir şekilde tasnifinin yanında rivâyetlerin çokca oluşu ve özellikle bu rivâyetlerin cerh-ta'dil durumlarına temas etmesi, hadislerin farklı yollarla verilmesi özelliğiyle rivâyet ilimleri yönünden önemli bir eserdir.

1.5. İBN KESİR'İN FIKİHCİLİĞİ

İbn Kesîr'in bir tefsirci, hadisçi olarak tanındığı kadarıyla, bir fakîh olarak yeterince tanınmadığı kanaatindeyiz. Halbuki O, diğer ilimlerde olduğu gibi, fıkıh ilminde de üstün meziyetlere sahip değerli bir müelliftir. Aynı zamanda O, VIII/XIV asırda yetişmiş önemli Şâfiî fakihlerinden birisidir.¹¹²

İlim dünyasında İbn Kesir fakîh bir şahsiyet olarak yeterince tanınmayışındaki en önemli faktör, onun fıkha dair kaleme aldığı önemli eserlerinden bir kısmının elimize ulaşmamış olmasıdır.

İbn Kesir fikhî çalışmalarından diğer bazıları ise şöyledir: Hz. Peygamberin umre ve hac uygulamalarını rivayetlerle tahlil ettiği ve aynı zamanda menâsikle alakalı hükümlere yer verdiği Haccetu'l-Vedâ adlı eseri, Oruçla ilgili rivayet ve hükümleri incelediği Kıtabu's-Sıyâm'ı şarkı ve mûsiki dinlemenin hükmünü tahlil ettiği el-Bulğâ ve'l-iknâ' fî Halli Mes'eleti's-Semâ' adlı risalesi, besmelesiz boğazlanan hayvanların hükmünü incelediği bir risalesi ve ayrıca mirasla ilgili bazı meseleleri incelediği bir risâlesiyle köpeklerin öldürülmesi konusundaki bazı hükümleri ele aldığı müstakil risâleleri bulunmaktadır.¹¹³ Sözkonusu kitaplarının bazıları hakkında ileride müstakil olarak bilgi vereceğiz. Bu çalışmalarından birçoğu günümüze ulaşmamıştır.

İbn Kesir, Şâfiî fakîhleri hakkında bazı biyografik eserler de te'lif etmiştir. Mesela İmâm Şâfiî'nin hayatını, ilmî şahsiyetini, görüşlerini ve eserlerini müstakil olarak ele aldığı Menakibu'l-İmam eş-Şâfiî¹¹⁴ adlı kitabının yanı sıra, 710 yılına kadar yaşamış Şâfiî fakîhlerinin biyografilerini vefat tarihlerine göre on tabakada incelediği Tabakâtu's-Şâfiyye¹¹⁵ adlı eseri de bulunmaktadır.

¹¹² İbn Hacer, *Durer*, I, 374; Davudi, *Tabakat*, I, 111

¹¹³ Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, I, 309; III, 333; II, 199, (Sözkonusu eserlerine, Tefsir'inde atıfta bulunmaktadır. Fakat bunların nerede olduğu konusunda elimizde bir bilgi yoktur.)

¹¹⁴ İbn Kesir, *Menakibu'l-İmam eş-Şâfiî*, *Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfiî*, Riyad 1412/1992

¹¹⁵ İbn Kesir, *Tabakatu'l-Fukahai's-Şâfiyye*, *Mektebetu's-Sekafe*, Kahire, 1413/1993

İbn Kesîr, özellikle yaşadığı asırda ve sonraki dönemlerde pekçok ilim erbâbı tarafından fakîh, müftî, şeyh, Şâfiî âlimi, vb.gibi ünvanlara mazhar olmuştur. Mesela hocası İmam Zehebî (748/1347) ile talebelerinden Ebu'l Mehâsin el-Huseynî (765/136 5) ve Hafız İbn Hiccî (816/1414), onun fıkıh ilminde pekçok şeyi cem' eden, fetva veren, ilmî münazara yapan, problemleri halleden ve meseleleri çok iyi kavrayan dirâyetli bir âlim olduğuna temas ederler.¹¹⁶ Muasırlarından tarihçi Ebû Tahir İbn Habîb el-Halebî (779/1377) onun pekçok ilmi cem' ederek değerli eserler tasnif eden, fetva ile kulakları çınlatan ve aydınlatan, eserleriyle çeşitli beldelerde büyük şöhrete ulaşan müellif olarak tanıtır.¹¹⁷

Tabakâtu'ş-Şâfi'iyye müellifi İbn Kâdî Şuhbe (851/1447), fıkıh ve usûle dair devrin meşhur hocalarından ilim ve icâzet alarak vukûf kazanan İbn Kesîr'in gençliğinden itibaren bazı fikhî eserler üzerinde tahriç, tahlil ve şerh çalışmaları yaptığını ve hocalarının dikkatini çektiğini, öte yandan fikhî ahkâma dair geniş ve orta hacimli iki eser te'lif etmeye yöneldiğini, ancak bu eserlerin yarım kaldığını, bunlardan başka bazı fikhî meseleleri tahlil ettiği risale ve cüzler yazdığını kaydetmiştir.¹¹⁸

Hafız İbn Hacer el-Askalânî (852/1448) ise, İbn Kesîr'in dirâyetli, ince kavrayış sahibi değerli bir müderris ve müellif olduğunu, özellikle hadisle ilgili bazı meselelerde fakîh bir muhaddis metoduyla hareket ettiğini belirtir.¹¹⁹

Muhammed b. Ali eş-Şevkânî ise İbn Kesîr'in tefsir, hadis, fıkıh, tarih gibi ilimlerdeki üstünlüğüne ve faydalı eserler te'lif ettiğine temas ederek, aynı zamanda O'nun fetva hususunda yetenekli bir âlim olduğuna dikkat çekmiştir.¹²⁰

Amelde Şâfiî mezhebinden olan İbn Kesîr, Şâfiî fakihlerine yönelik tabakât kitaplarında VIII/XIV. asırda yetişmiş önemli fakîhlerden birisi olarak tanıtılmaktadır. İbn Kesîr yaşadığı dönemde yer yer mezhep tartışmaları ve fakîhlerin kendi mezhebini propaganda etmeleri ya da sert çıkışlarla savunmaları görülse de,

¹¹⁶ Zehebi, *Tezkiratü'l-Huffaz*, I, 508; İbn Hacer, *Durer*, I, 374

¹¹⁷ İbn Hacer, *İnba'*, I, 46

¹¹⁸ İbn Kadî, Şuhbe, *Tabakat*, II, 85.

¹¹⁹ İbn Hacer, *İnba'*, I, 45

¹²⁰ Şevkani, *Bedr*, I, 153

İbn Kesir bu tür tartışmalara girmemiştir. O, Şâfiî mezhebinden olmasına rağmen, eserlerinde ele aldığı fikhî meseleleri mezhep taassubundan ya da mezhep propagandasından uzak bir üslupla beyan etmiştir. Nitekim O, bazı fakihlerin yaptığı gibi yapmamış, kendi mezhebinin üstünlüğünü yahut başka mezheplerin eksikliğini îma eden ifadelerden kaçınmasını bilmiştir.¹²¹

Şâfiî mezhebinden başka diğerlerinin de görüşlerine tarafsız olarak temas eden İbn Kesîr, başka bir mezhebin görüşü daha isabetli ise, onu izhar ederek bu konuda üslûp ve metot olarak i'tidal ve istikameti korumuştur. Hatta İbn Kesir, âlimler arasında görülen mezhep ihtilaflarında, görüşüne müracaat edilen saygın bir şahsiyet olarak bazı meclislere çağrılır. Mesela Kadî'l-Kudât Tacuddîn es-Subkî aleyhine açılan bir davaya 22 Rabiulevvel 767'de mübâşir ve bilirkişi olarak çağrıldığını söyleyen İbn Kesîr, Şam Nâibi Seyfuddîn Menkiliboğa'nın gözetiminde üç kâdî ve dört mezhebin fakîhlerinden birçok şahsın katıldığı bu davanın sulh ile neticelenmesini kaydeder.¹²²

Burada İbn Kesir'in eserlerinde yer verdiği fikhî meseleleri ve fıkhîtaki metodunu ele almak uzun olacağından dolayı, sadece bazı örnekler vererek onun fetva yönüne temas edelim.

O yaşadığı dönemde insanların fetva yönünden ihtiyaç duydukları hususlarda ve halledemedikleri bazı müşkil meselelerde müracaat edilen önemli bir fakîhtir.

Hatta dönemin bazı idarecileri de O'nun görüş ve düşüncelerine başvurmuştur. Mesela İbn Kesir el-Bidâye'de kendisine sorulan bir fetvâ ile gönderdiği cevabın metnini şöyle ifade eder:

“Fetvâ sormak amacıyla bana gönderilen bir yazı şöyle idi: Bir hükümdar genç bir köle satın alsın ve ona ihsanda bulunup yetiştirse, fakat köle efendisini öldürse, malına el koyarak vârislerini mahrum bıraksa, üstelik öldürdüğü hükümdarın saltanatını ele geçirip hâkimiyet kursa, buna karşı vârislerin bazı beldelerin nâiblerinden yardım isteyip onun üzerine gitmeye ve onu öldürmeye hakkı var mıdır?

¹²¹ İbn Kadî, *Şuhbe, Tabakat*, I, 237

¹²² İbn Kesir, *Bidâye*, XI, 266- 267

Malları ve canları uğruna O'na karşı mücadele veren mirasçılar şehit sayılırlar mı? Öldürülen hükümdarın vârislerinin hakkını kurtarmak için mücadele eden üçüncü şahıslar da bu hususta sevap kazanır mı? Yine kısas tatbik etmek için çabalayan kimse sevap kazanır mı, kazanmaz mı? Bu hususta lütfen bize cevap verin. Sizin sevabınızı da Allah versin.”

Cevâben şöyle dedim: Eğer O'nun (vârisin) niyeti halis ise ve belli bir menfaati tahsil koşmayıp sadece haksızlığı gidirmek için çalışıyorsa, ayrıca kul ile Allah'ın uhdesinde bulunan bir zimmeti kurtarmayı hedefliyorsa (bu mevzuda ağır basan başka bir kötülüğün ortaya çıkması ihtimalinden dolayı) bu talebini normal yoldan elde edebileceği başka bir zamana kadar erteler. Aksi takdirde bu fetvayı istemekle halk ve idarecilerin kamuoyunu O'nun (mamlûkün) aleyhinde yönlendirmeyi düşünüyor ve bu arada kendi durumunu da kuvvetlendirmeyi amaçlıyorsa, önce büyük hâkimlerin ve ulemânın daha sonra da diğer müftülerin bu hususta hüküm vermeleri gerekir.¹²³

Dönemin idarecilerinden Emir Mencek, cihatla alakalı fetva isteyerek, bazı şeyleri sorması üzerine İbn Kesir, müstakil bir risâle kaleme alarak O'na göndermiştir. Daha sonra bu risâlesini genişleterek el-İctihad fi Talebi'l-Cihâd adını vermiştir. Bu kitabında cihatla alakalı olarak bazı hükümlerin yanı sıra İslam tarihi yönünden Şam bölgesinde gerçekleşen savaflara, fetihlere ve özellikle haçlı seferlerine ayrıntılı olarak temas eden İbn Kesir, kendi döneminde yaşanan bazı olayları da sığağı sığağına aktarmaktadır. Bu yönüyle mezkûr eseri, ilk elden kaynak bilgileri ihtiva eden orijinal bir özelliğe de sahiptir.¹²⁴

İbn Kesir'in yetiştirdiği talebelerine, onların fetva vermede ehil olduklarına dair icâzet verdiği de şahit olmaktayız. Mesela Sa'duddîn en-Nevevî, Şeyh İbnü'l-Cezerî Muhammed ed-Dımaşkî gibi âlimler fetva vermede ve ders okutmada ehil olduklarına dair İbn Kesir'den icâzet alan kimselerden bazılarıdır.¹²⁵

¹²³ İbn Kesir, *Bidaye*, XI, 295

¹²⁴ İbn Kesir, *el-İctihad fi Talebi'l-Cihad*, Riyad, 1402/1982

¹²⁵ Taşkoprüzade, *Miftahu's-Seâde*, I, 55

1.6. İBN KESİR'İN AKÂİD VE KELAM YÖNÜ

İbn Kesir, rivâyet ilimlerinin yanı sıra kelam ve akliyat ilimleri gibi dirâyet sahasında da birçok hocadan ders okumuş, icazet almış, kelam ve akliyat ilimlerinde de kendisini yetiştirmiş bir âlimdir. Her ne kadar O'nun kelam ve mantık ilmine dair klasik manada te'lif ettiği bir eserine rastlamasak da, O'nun diğer eserlerinde kelam, mantık ve akliyata dair hususları güzel ve başarılı bir şekilde tahlil ettiğine şahit olmaktadır.

Nitekim itikadî yönden Eş'arî mezhebinden olan İbn Kesir, tefsiri başta olmak üzere el-Bidâye gibi eserlerinde itikat ve kelamla alakalı konulara mezhep taassubuna girmeden orta yollu bir metod takip ederek yer vermiştir.

O'nun en-Nihâye fi'l –Fiten ve'l-Melâhim adlı eseri de kıyamet, kabir, haşr ve neşr ile bazı itikadî konuları sistematik olarak ayet ve hadislerle incelediği, pek çok yönden kelamî konuyu ihtiva eden önemli çalışmalarından birisidir. Hatta bu eseri, kelamcılarının birçok konuda başvurdukları konularla ilgili rivâyetleri toplu olarak görebilecekleri ansiklopedik bir kaynaktır.

Bunlardan başka İbn Kesir'in telif ettiği fakat nerede olduğunu tesbit edemediğimiz şu eserleri de kelamî konularla irtibatlıdır; Mü'min, cinlerin cennete gireceği hususunda kaleme aldığı “Dühûlu Mü'mini'l-Cin el-Cenne” adlı risalesi, cehennemün bekçileri, tabakaları vs. gibi cehennemle alakalı hususları ele aldığı “Sıfatü'n-Nâr” adlı çalışması, kıyametin kopmasından itibaren ahiret ahvalini rivâyetlerle açıkladığı “Sûr Risalesi” gibi müstakil çalışmaları bulunmaktadır. Bu eserlerinin varlığını Tefsirinde yaptığı atıflarla öğreniyoruz.¹²⁶ Söz konusu eserlerin içeriklerini ileride kısaca tanıttacağız.

1.7. TARİHÇİ OLARAK İBN KESİR

İbn Kesir, tefsir, hadis, fıkıh ve ricâl gibi ilimlerde dirâyetli ve maharetli olduğu kadar, tarih ilminde de üstün meziyetlere sahip değerli bir İslam tarihçisidir. Genç yaşta rivâyet ilimleriyle birlikte tarih ilmine de yönelen İbn Kesir, özellikle Alemüddîn el-Birzâlî, Hâfız Zehebî gibi dönemin meşhur muhaddis

¹²⁶ Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim* adlı eseri (Ahkaf sûresi 31. ayet ve Karia sûresi tefsirleri)

müverrihlerinden istifade etmiştir. Ayrıca hocalarının tarihe dair kıymetli eserlerini onlara arz ederek icâzet almıştır. Bundan başka tarih sahasında yazılan pek çok esere muttalî olan müellifimiz gerek akranlarına gerek geçmiş tarihçilere birçok yönden rüçhaniyet kazanmıştır. O, tarih alanında te'lif ettiği üstün meziyetlere sahip eserleriyle daha evvelki tarih kaynaklarını gölgede bırakan dirâyetli İslam tarihçisi olmuştur. Kendisi yaşadığı dönemde büyük bir İslam tarihçisi olarak temayüz ettiği gibi, sonraki dönemlerde de bu ünvanını koruyan ve adından sık sık bahsettiren en meşhur müelliflerden olmuştur. Bu itibarla pek çok âlim O'nun tarih ilmindeki üstünlüğüne temas etmekte ve eserlerinin değerine dikkat çekmektedir. Bu hususta bazı âlimlerin değerlendirmeleri şöyledir:

İbn Kesir'in talebelerinden Hâfız İbn Hiccî, hocasının tarih ilminde otorite olduğunu ve bu sahada pek çok şeyi büyük bir maharetle cem ederek tertip ve tanzim ettiğini belirtmiştir.¹²⁷ Bedruddin el-Aynî, gelmiş geçmiş en büyük İslam tarihçilerinden birisi olarak nitelendirdiği İbn Kesir'i, diğer ilimlerle birlikte tarih sahasında da geniş bilgisi olan ve alakadar olduğu ilimlerle birlikte tarih sahasında da geniş bilgisi olan ve alakadar olduğu ilimlerde zirveye ulaşan bir müellif olarak tanıtmaktadır.¹²⁸

Günümüzde de O'nun tarih ilmindeki üstünlüğü çok iyi bilinmekte ve özellikle Bidâye'si başta olmak üzere pek çok eseri büyük rağbet görmektedir. İbn Kesir, tarihi olayları naklederken, varsa konuyla alakalı ayetlere önemli ölçüde yer vermiştir. O, Aynı zamanda mahir bir müfessir olması sebebiyle ilgili ayetleri güzel bir insicam içerisinde sıralamış, konu-ayet bütünlüğünü ve aralarındaki irtibatı sağlamıştır. Bilhassa Peygamberler tarihini, muhteva açısından daha ziyade ayetlerle paralel işlemiştir. Mesela Hz. Adem'in ilk yaratılışını ele alırken¹²⁹ Hz. Musa'nın hayatını anlatırken¹³⁰ konuyla alakalı Kur'an'ın değişik yerlerinden seçtiği ayetleri mükemmel bir uyum içerisinde sıralamış, yeri geldikçe tefsirini yapmıştır. İbn Kesir, Kur'an'da haber verilen bazı olayların tarihi yönden de iştihar ettiğine ya da tevâtüren bilindiğine temas etmiştir. Mesela, Nuh tufanının umumi değil de sadece

¹²⁷ İbn Hacer, *İnba'*, I, 45

¹²⁸ İbn Tağriberdi, *Nücum*, X, 123

¹²⁹ İbn Kesir, *Bidaye*, I, 62- 75

¹³⁰ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 222- 296

Babil gibi belli bir mıntıkada vuku bulduğunu iddia edenlere karşı İbn Kesir şu hususu dile getirmektedir. “Tufanın belli bir mıntıkada gerçekleştiği iddiası, müddeilerin safsatasından başka bir şey değildir. Böyle bir iddiaya kalkışmak ise dehşetli bir yalanlama, açık bir cehalet ve mahsusatı inkardır. Aynı zamanda bu, yer ve göklerin Rabbini tekzib etmektir. Çünkü tufan haberini, çeşitli dinlerin mensupları hemen hepsi de ittifakla kendi peygamberinden nakletmişlerdir. Hem insanlar nezdinde tufanın umumi olduğu ve bütün beldeleri kapsadığı tevatüren bilinmektedir. Kur’an’ın beyanıyla da sabittir ki; Allah Hz. Nuh’un duasına icabet ederek yeryüzünde kafirler’den hiç kimseyi sağ bırakmamıştır.”¹³¹

İbn Kesir, bir kısım tarihçilerin naklettiği, fakat gerçekte hiçbir alakası olmayan üstûre, menkîbe, hurâfe ya da abartılmış haberleri başarıyla ayıklamıştır. Her ne kadar O, ehl-i kitaba ait bazı nakillere (israiliyat haberlerine) yer vermiş olsa da bu mevzuda diğer diğer müellifler gibi aşırılığa gitmemiştir. Ayrıca naklettiği haberin muteber olup olmadığına, israiliyat kaynaklı olduğuna dikkat çekmek suretiyle okuyucuyu bilgilendirmeyi ihmal etmemiştir. Bu hususta ciddi gayret ve titizlik gösterdiğine inandığımız İbn Kesir, bu tür haberlere bazı kaynaklarda ya da halk arasında çok fazla yaygın olduğunu ancak bunların tutarsız, asılsız olduğunu belirtmek maksadıyla eserinde yer vermiştir. Ama O’nun asıl hedefi, eserini makbul ve muteber haberlerle donatmaktır. Zira, İbn Kesir’e göre asılsız haberlerle meşgul olmak zamanın boş yere zayî edilmesine ya da bir kısım yanlış şeylerin revaç bulmasına sebep olmaktadır.¹³² Burada İbn Kesir’in israiliyatla ilgili tespitlerinden birisini inceleyelim.

Bazı tarih ve tefsir kaynaklarında Uc b. Unuk (Anak) adıyla efsaneleştirilmiş bir hilkat garibesinden bahsedilmektedir. İlgili rivayetlerde bu insan suretindeki cebbar ve kafir şahsın Hz. Adem döneminden Hz. Musa’ya kadar üçbin yıl hayat sürdüğü, boyunun 3333 zira’ (1616 m.) olduğu şeklinde bazı bilgiler yer almaktadır. Hatta O’nun gemi yapmakta olan Hz. Nuh’a uğradığı, sahip olduğu görkemli boyuna mukabil Nuh’un gemisini küçük bir oyuncak gibi görerek alay ettiği, Hz. Musa ve kavmine karşı savaşan topluluk içinde yer aldığı nihayet Hz. Musa’nın ya da Yuşa b.

¹³¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 110

¹³² İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 5

Nun'un bütün gücüyle zıplayıp ancak O'nun topuğuna ulaşarak kılıcını vurup öldürdüğü de hikaye edilmektedir. İbn Kesir, pek çok yönden tutarsız ve asılsız olan bu üstureyi İmam Beğavi gibi bazı âlimlerin nakletmesini hayretle karşıladıktan sonra rivâyetin tenkidi hakkında şöyle demiştir:

“Bir kısım müelliflerin kaydettiği böylesine tutarsız münker hikayeler bulunmaktadır ki, bunlar aynı zamanda makul ve menkul bilgilere de zıt düşmektedir. Faraza adı geçen kafir ve cebbar hilkat garibesi, Nuh tufanına kadar yaşamış bulunsa bile, tufandan sağ çıktığı kabul edilemez. Çünkü Allah, kendisine iman etmeyen bütün insanları (hatta bunlar arasında Hz. Nuh'un oğlu ya da emzikli annelerle çocukları da olsa) küfürleri sebebiyle helak ettiğini haber vermektedir.¹³³ O halde Uc b. Unuk gibi cebbar ve kafir bir mahluk, nasıl olur da helak edilmeyip Hz. Musa dönemine ulaşabilir ki? Diğer taraftan Sahihan'da geçen bir hadiste Hz. Adem'in boyunun 60 zira' (30 m.) olduğu ancak daha sonraları insanların boyunun kısalmaya devam ettiği¹³⁴ haber verilmektedir. Buna göre insanların en uzununu Hz. Adem'dir. Uc b. Unuk'un boyunun abartılmasındaki aşırılığı buna kıyas edebilirsin. Dolayısıyla biz, bu tür haberler konusunda Allah'ın indirdiği kitabı tarif edip yerlerini değiştiren ve kötü te'vilde bulunan ehl-i kitabın yalancı ve inkarcılarının sözlerine nasıl itibar edebiliriz ki? Hem onlar naklettikleri şeylerde müstakil müracaat sahibi olduklarını ya da kendilerine itimat edileceğini mi zannediyorlar? Hasılı Uc b. Unuk hakkındaki bu haberler, ehli kitabın peygamberlere düşman olan zındık gürûhun uydurmasından başka bir şey değildir.¹³⁵

İbn Kesir'in tarihçiliği, gerektiğinde fikhî meselelere de temas ederek izah getirme tarzındadır. Mesela cihâd esnasında kılınan korku namazı,¹³⁶ kâfirlerden baliğ olmayan çocuklarının öldürülemeyeceği ve çocuklardaki bülüğ alâmetleri¹³⁷, hac menasiki ve umreye ait uygulamalar,¹³⁸ müt'a nikahı ve hükmü¹³⁹ gibi ahkâma ait meseleleri delilleriyle birlikte incelemiştir.

¹³³ Şuara, 26/120; Nuh 29/26

¹³⁴ Buhari, *Enbiya*, I, 3326

¹³⁵ İbn Kesir, *Bidaye*, I, 107, 260

¹³⁶ İbn Kesir, *Bidaye*, II, 25

¹³⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, IV, 125

¹³⁸ İbn Kesir, *a.g.e.*, IV, 180

¹³⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, IV, 194,195

1.8. ESERLERİ

İbn Kesir; tefsir, hadis, kelam, fıkıh, tarih, rical ve biyografi sahasında değerli eserler te'lif etmiştir. Bu eserlerinden bir kısmı matbudur. Bunlardan başka kaynaklarda zikredilen fakat nerede olduğu bilinmeyen (kayıp) bir takım eserleri vardır. Umarız ki, İbn Kesir'in kayıp olan eserlerinin ilim dünyasına kazandırılması mümkün olur. Ulaşabildiğimiz kaynaklardan tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

a) Tefsiru'l Kur'an'il Azim

İbn Kesir'in en meşhur eserlerinden birisi olan Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim, diğer adıyla Tefsiru İbn Kesir, rivâyet tefsirleri arasında en makbul ve muteber olanıdır. İbn Kesir, geniş muhtevalı bu eserini her ne kadar bir rivayet tefsiri olarak te'lif etmiş olsa da dirâyeti de ihmal etmemiştir. Eserinde rivâyetleri güzel bir sistem içinde tertip eden İbn Kesir, sened ve metin tenkidi yönünden gerekli cerh ve ta'dil değerlendirmelerine de yer vermiştir.

Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim üzerine yapılan çalışmalar:

1. Ahmed Muhammed Şakir'in (1377/1958) İbn-i Kesir tefsiri üzerine "Umdetu't- Tefsir ani'l- Hâfîz İbn Kesir" ismiyle yaptığı beş ciltlik bir ihtisar çalışması bulunmaktadır.¹⁴⁰

2. Muhammed Nesîb er-Rifâî'nin dört ciltlik ihtisar çalışması vardır. Eserin adı "Teysîr'ul- Aliyyi'l- Kadîr li İhtisari Tefsiri İbn Kesîr'dir."¹⁴¹

3. Muhammed Kerim Râcih'in iki cilt olarak hazırladığı "Muhtasaru Tefsir-i İbn-i Kesir" adlı eser¹⁴²

4. Muhammed Ali Es-Sâbuni'nin muhtasarı; "Muhtasar-u Tefsir-i İbn-i Kesir" adıyla üç ciltlik ihtisarı mevcuttur.¹⁴³

5. İbn Kesir Tefsirini, Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner bazı ilavelerle "Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri" adını vererek Türkçeye terceme etmişlerdir. Terceme 14 cilt'tir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Şakir Ahmed Muhammed, *Umdetu't- Tefsir ani'l- Hafiz İbn Kesir*, Mısır 1376/1956, Darü-l Maarif

¹⁴¹ Rifai Muhammed Nesib, *Teysiru'l- Aliyyi'l- Kadir li İhtisari Tefsiri İbn Kesir*, Riyad 1410/1989, Mektebetu'l Maârif

¹⁴² Racihi Muhammed Kerim, *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, Beyrut 1409/1988, Darü'l Maârif

¹⁴³ Sabuni Muhammed Ali, *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, Beyrut 1401/1981, Dar'ul Ensar

¹⁴⁴ Karlığa Bekir- Çetiner Bedreddin, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, İstanbul 1984, Çağrı Yay.

Eserle ilgili daha başka çalışmalar da mevcuttur. Biz ulaşılabildiğimiz çalışmaları burada aktardık.

b) Fezail’ul- Kur’an

Kur’an-ı Kerim’in özellikleri, faziletleri ile birlikte Kur’an tarihine dair önemli bilgileri ihtiva eden bu eserinde İbn Kesir, Sahihü’l Buhârî’nin kitabı Fezâilü’l Kur’an bölümündeki rivayetleri esas almış ve kitabına da bu ismi vermiştir.

Tefsir’ul- Kur’ani’l-Azim’e bir zeyl olarak yazdığı bu kitabında İbn Kesir Kur’an ilimlerine dair muhtasar bilgileri vermesinin yanı sıra, Kur’an’ın temayüz eden özelliklerini, faziletlerini, kıraat yönünden tertil üzere okumasını, vahiy kâtipleri, Hz. Ebu Bekir döneminde Kur’an’ın toplanıp Mushaf haline getirilmesi ve Hz. Osman döneminde çoğaltılıp değişik beldelere gönderilmesini anlatmaktadır.

Bazı Kur’an ilimleriyle Kur’an tarihine ait öz bilgileri ihtiva eden bu eser hakkında yapılan çalışmalar ise şöyledir:

1. Ahmed Hamdi el-İmam tarafından yapılan bir ihtisar çalışması, Muhtârât min Fezâilü’l- Kur’an adıyla neşredilmiştir.¹⁴⁵
2. Naci Topsakal’ın ve ayrıca İsa Akdeniz’in yaptıkları Türkçe tercemeler, Kur’an’ın Faziletleri adıyla master tezi olarak sunulmuştur.¹⁴⁶
3. Mehmet Sofuoğlu tarafından Türkçe’ye terceme edilen bu eser, Kur’an’ın Faziletleri adıyla tek cilt halinde neşredilmiştir.¹⁴⁷
4. Saîd Abdülmecid Mahmud; Züheyr Şefik el-Kübbî e Muhammed İbrahim el-Bennâ tarafından ayrı ayrı tahkik edilen bu eserin Fezailü’l Kur’an adıyla tek ciltlik farklı baskıları yapılmıştır.¹⁴⁸
5. İbn Kesir’in tefsiri (Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim) ile matbudur.¹⁴⁹

c) Cami’ul Mesânid ve’Sünen el-Hadî li Akvemi’s-Senen

İbn Kesir’in tasnif dönemi hadis kaynaklarına müracaat ederek derlediği geniş hacimli bir müsneddur. Hadislerin çokluğu ve derli toplu halde bulunması yönüyle bir

¹⁴⁵ İmam Ahmed Hamdi, *Muhtarat min Fezailü’l Kur’an*, Kahire, 1401/1981

¹⁴⁶ Topsakal Naci-Akdeniz İsa, İstanbul, 1971, (M.Ü.İlahiyat fak., basılmamış tez, İstanbul, tsz.)

¹⁴⁷ Sofuoğlu Mehmet, İstanbul 1978, Türdav. Yay.

¹⁴⁸ Mahmud Sa’id Abdülmecid, el-Kubbi Şefik Züheyr, el-Benna Muhammed İbrahim, *Fezailü’l-Kur’an*, Beyrut, 1407/1987

¹⁴⁹ İbn Kesir, *Fezailü’l Kur’an*, Beyrut, 1407/1987, Dar’ul Ma’rife

hadis ansiklopedisi özelliğine sahip olan bu eser, yakın döneme kadar elyazma halinde bulunmaktaydı. Değerli araştırmacı Abdülmuti' Emin Kal'aci 'nin tahkikiyle ilim dünyasına kazandırılan bu eser,¹⁵⁰ hadisçiler tarafından İbn Kesir'in en meşhur eserlerinden birisi olarak nitelendirilmektedir.¹⁵¹

d) İhtisarü Ulûmi'l- Hadîs

İbn Kesir'in hadis üsulüne dair te'lif ettiği bir eseridir. Hadis ıstılahları ve hadis üsülü hakkında kısa ve öz bilgileri içeren bu eserini meşhur muhaddis İbnü's Salâh b. Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezârî'nin Ulûmu'l Hadis adlı kitabını esas alarak tasnif etmiştir. İbnü's-Salâh'ın bazı görüşlerine katılmadığını ifade eden İbn Kesir, kendi görüş ve kanaatlerine de yer vermiştir. İbn Kesir'in bu eserinde 65 bap altında incelediği konular, usûl yönünden daha sistemli ve daha öz bilgileri ihtiva etmektedir.¹⁵²

e) Müsnedu's- Şeyhayn Ebî Bekr ve Ömer

Hz. Ebu Bekr ve Ömer'in biyografilerini, söz ve uygulamalarını rivâyet ettikleri hadisleri üç ciltlik bir çalışmada derleyen İbn Kesir, ilk cildini Hz. Ebu Bekr'e diğer iki cildi ise Hz. Ömer'e tahsis etmiştir.¹⁵³ Abdulmu'tî Emin Kal'acî tarafından eser tahkîk ve tahriç edilmiş ve "Müsnedu'l- Fârûk Emîri'l-Mü'minîn Ebi Hafs Ömer b. El-Hattab ve Akvâlih alâ-Ebvâbi'l-İlm" adıyla neşredilmiştir. İbn Kesir'in bu eserinin son iki cildi günümüze ulaşmıştır. İlk cildi ise kayıptır.¹⁵⁴

f) Et-Tekmîl fi Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duafa' ve'l- Mecâhil

İbn Kesir'in sika, zaîf, meçhul ya da müphem olarak nitelendirilen bütün râvilere yönelik kapsamlı bir ricâl kitabıdır. Bu eserinde râvileri isimlerine göre alfabetik olarak tanzim eden İbn Kesir, önce râvi hakkında kısa bilgilere yer vermiş, cerh veya ta'dil yönünden râvinin durumunu veciz ifadelerle belirtmiş, bunun yanı sıra o râviden hadis tahriç eden muhaddislere bazı rumuzlarla işaret etmiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Ömer Alluş tarafından III cilt. olarak ihtisar edilen nüsha, Beyrut, 1997 baskısı 'İSAM' kütüphanesinde mevcuttur.

¹⁵¹ Zühayli Muhammed, *İbn Kesir ed-Dımaşki*, 187

¹⁵² Şakir Ahmed Muhammed, eser üzerinde bir şerh çalışması yapmıştır. "el-Ba'isul Hasis Şerhu İhtisari Ulumi'l- Hadis, Beyrut, 1989, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye"

¹⁵³ İbn Kesir, *Bidaye*, III, 27; *Tefsiru Kur'an'il Azim*, IV, 224

¹⁵⁴ Kal'acî Abdulmu'tî Emin, *Müsnedu'l Fârûk Emîri'l-Mü'minîn Ebi Hafs Ömer b. El Hattab ve Akvâlih ala-Ebvâbi'l-İlm*, Mansûre, 1412/1992, Daru'l-Vefa

¹⁵⁵ Bkz.Suyuti, *Zeylu Tabakati'l-Huffaz*, 361; Şevkani, *Bedr*, I, 153

g) El-Bidâye ve'n-Nihâye

İbn Kesir'in en meşhur çalışmalarından birisi olan el-Bidâye ve'n-Nihâye, genel bir tarih kitabı ve aynı zamanda biyografik bir eserdir. Ayrıca bu eser, en-nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim adındaki kitabını da kapsamaktadır. Dünyanın yaratılışından itibaren yaşadığı döneme kadar İslam Tarihini "el-Bidâye" ismiyle ele aldığını belirten müellifimiz, ahir zaman haberleri, ümmetin gelecekteki durumu (fiten ve melâhim), kabir ölüm ve ötesine dair haberleri ise "en-Nihâye" ismi altında inceleyeceğini söylemiştir. El-Bidâye ve'n-Nihâye, bidâyet (başlangıç) ve nihâyeti (son) kapsayan geniş bir tarih kitabıdır.¹⁵⁶

Sonraki asırlarda bu eserin tarihe dair bölümleri, El-Bidâye ve'n-Nihâye adıyla yaygınlaşmış, diğer kısım ise "en-Nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim" adıyla müstakil bir eser olarak şöhret bulmuştur. Aynı eser, günümüzde de bu minval üzere farklı iki kitap olarak neşredilmiştir.

Bidâye, dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda; arş, kürsî, gök, yerin mahiyetleri canlıların yaratılması hakkında genel malumatlarla melek, cin ve şeytan gibi ruhanî varlıkların mahiyetleri ve yaratılış keyfiyetleri üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda; Hz. Adem' in yaratılışıyla başlayan insanlık tarihi ve geçmiş peygamberlerin, ümmetlerin haberleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda peygamberler tarihi (kısasu'l-enbiya) denilen bu kısım eserin ilk cildini oluşturmaktadır Üçüncü kısımda Hz. peygamberin bi'setinden önce ve sonraki hayatı, Arapların durumu cahiliye dönemi ve Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar geniş hayatı anlatılmaktadır. Dördüncü kısımda, dört halife dönemiyle Emeviler, Abbasiler ve sonraki dönemde yaşayan olaylar anlatılmaktadır.

el-Bidâye ve'n-Nihâye'nin ikinci bölümü olan en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-Melâhim, müellifimizden sonraki dönemlerde müstakil bir kitap olarak yaygınlaşmıştır. Bu eserde Kur'an ve hadislerin bildirdiği ahir zaman olaylarına, fiten ve melâhime, kıyâmet alametlerine, haşr ve neşr'e temas ederek konuları başlıklar halinde incelemiştir.

---

¹⁵⁶ İbn Kesir, *Bidaye*, I, 11

h) Kısasu'l- Enbiya'

İbn Kesir'in müstakil bir eseri olmayan bu çalışma, bazı âlimler tarafından Bidâye'deki Peygamberler Tarihi bölümünün müstakil bir kitap haline getirilerek neşredilmesinden ibarettir.¹⁵⁷

ı) Es-Siretu'n-Nebeviyye

İbn Kesir'in müstakil bir eseri olmayıp, bazı araştırmacılar tarafından Bidâye'deki Hz. Peygamber'in hayatı ve şemâilini ihtiva eden bölümlerin ayrı bir kitap halinde neşredilmesinden ibarettir.¹⁵⁸

k) Bidâyetu'l-Halk

İbn Kesir'in müstakil bir eseri olmayıp, bazı araştırmacılar tarafından Bidâye'den derlenip neşredilen bir çalışmadır. Bidâye'nin ilk bölümünde âlemlerin, melek, cin (şeytan), insan ve diğer mahlukâtın yaratılışı hakkındaki meseleleri rivâyetlerle tahlil etmiştir.¹⁵⁹

1.8.1.Tefsirinde Atıfta Bulunduğu Eserleri

Bu başlık altında aldıklarımız, İbn Kesir'in "Tefsiru-l Kur'ani-l Azim" adlı tefsirinde ayetleri açıklarken okuyucuyu yönlendirerek referans verdiği eserleridir. Adı geçen eserlerinin nerede olduğunu tesbit edemedik. Bu eserlerin bulunup gün yüzüne çıkarılmasını temenni ediyoruz.

Bu eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Şerhu Sahîhi'l- Buhâri

İbn Kesir, Sahihu'l Buharî üzerine geniş bir şerh yazmaya başlamış, ancak bu çalışması yarıda kalmıştır.¹⁶⁰ Tefsir'ul Kur'an'ın da bu eserini referans vermiştir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Müstakil olarak 'Kısasu'l- Enbiya' adıyla neşredilen İbn Kesire ait eser esasında, İbn Kesir'in el-Bidaye ve'n-Nihaye'sinde bulunan 'Peygamberler Tarihi' başlığıyla te'lif ettiği bölümlerdir.

¹⁵⁸ Bkz.Eserin içeriği için, İbn Kesir'in ' el- Bidaye ve'n- Nihaye' adlı eserinde bulunan Peygamber'in Hayatı ve Şemâiliyle ilgili bölümler.

¹⁵⁹ Bkz.Eserin içeriği için, İbn Kesir, *Bidaye*, I, 12- 20

¹⁶⁰ İbn Hacer, *Durer*, I, 374

¹⁶¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, III, 454

b) Ehâdisu'l- Usûl

İbn Kesir'in hadis ve fıkıh metodolojisiyle ilgili konuları rivâyetlerle tahlil ettiği bir kitabıdır. Nisa suresi 115. ayeti tefsir ederken sözkonusu kitabını zikretmektedir.¹⁶²

c) El-Ezkâr ve Fezailu'l-A'mâl

İbn Kesir'in me'sur duâları ve zikirleri, belli zamanlarda yapılacak nâfile ibadetleri tahlil ettiği bir eseridir. Fâtiha suresini tefsir ederken, istiâze ile ilgili kısımda bu kitabını zikretmektedir.¹⁶³

d) Cüz'fi'l-Ehadisi'l-Vâride fi Fazli'l- Eyyâmi'l- Aşera min Zi'l-Hicce

Zilhicce ayının ilk on günüyle ilgili rivayetleri tahlil ettiği müstakil bir çalışmasıdır. Hacc suresinin 28. ayetini tefsir ederken sözkonusu edilen kitabın da "belirli günler"den kasdın zilhicce'nin ilk on günü olduğuna dair rivâyetleri aldığını ifade eder.¹⁶⁴

e) Cüz' fi'r-Radd alâ Hadîsi's-Sicill

"O gün yazılı kağıtların tomarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz."¹⁶⁵ Ayetindeki "es-Sicill" in Hz. Peygamber'in bir kâtibi olduğu konusunda İbn Ömer'den nakledilen mevkuf bir rivayete temas eden İbn Kesir, Hatîb el-Bağdadî'nin tahriç ettiği bu rivayetin illetli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu konuda müstakil bir cüz te'lîf ettiğini kaydeden İbn Kesir, konuyla ilgili rivâyet ve değerlendirmelere geniş yer verdiğini söylemiştir.¹⁶⁶

f) Cüz' fi Hadisi's-Sûr

Sûr hadisi adı verilen uzun bir rivayet hakkındaki tahlil ve tenkitleri ihtiva eden bir çalışmasıdır. En'am suresi 73. ayeti tefsir ederken bu çalışmasından bahsetmektedir. İbn Kesir, Sur hadisini nakleden Taberani'nin "Bu meşhur bir hadistir" demesini tenkit etmekte ve bu rivayetin sened ve metin açısından illetli olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁶⁷

¹⁶² İbn Kesir, *a.g.e.* , II, 366

¹⁶³ İbn Kesir, , *a.g.e.* , I, 29

¹⁶⁴ İbn Kesir, *a.g.e.* , V, 411

¹⁶⁵ Enbiya, 21/104

¹⁶⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, V, 378

¹⁶⁷ İbn Kesir, *a.g.e.* , III, 276

g) Kitabu'-s Sıyâm

Oruçla ilgili fıkhi hükümleri incelediği müstakil bir eseridir. Bakara sûresi'nin 183. ve 185. ayetlerini tefsir ederken bu kitabına atıfta bulunmakta ve oruç ile ilgili meseleleri genişçe bu kitabında anlattığını ifade etmektedir.¹⁶⁸

h) Cüz'fi Butlani Vaz'il-Cizye an Yahudi Hayber

İbn Kesir Bakara sûresi 81. ayeti tefsir ederken sözkonusu kitabına atıfta bulunmaktadır. Yahudilerin Hayber'in fethinde kendilerinden cizyenin kaldırıldığını iddia etmelerini ve bu antlaşmaya Sa'd b. Muaz'ın şahitlik ettiğini söylemeleriyle ilgili haberin asılsız olduğunu ifade etmiş ve şunları zikretmiştir: “Sa'd b. Muaz bu tarihten yaklaşık olarak iki yıl önce vefat etmiştir. Onların tutarsız bir başka iddiaları ise, kendilerinden cizyenin kaldırılmasıyla ilgili antlaşmanın kayıtlarını Hz. Ali'nin tuttuğu konusudur. Hz. Ali'den böyle bir şey asla sadır olmamıştır... Bu rivayetleri ve tenkitlerini başka bir cüzde genişçe açıkladım.”¹⁶⁹

i) Cüz' fi's-Salati'l Vustâ

İbn Kesir Bakara sûresi 238. ayetinde geçen “*es-salâtu'l vustâ*” ifadesi hakkındaki rivayetleri aktarırken sözkonusu kitabına atıfta bulunmuş ve bu ayetle ilgili rivayetleri orada incelediğini ifade etmiştir.¹⁷⁰

j) Cüz' fi Zebiha Elleti Lem Yüzker İsmullah Aleyhâ

İbn Kesir En'am sûresi 121. “*Allah'tan başkasının adına kesilenleri yemeyiniz.*” ayetini tefsir ederken bu eserine atıfta bulunarak, önde gelen fakihlerin bu konuda ki görüşlerini ve ihtilafı bazı konuları sözkonusu kitabında açıkladığını söylemektedir.¹⁷¹

k) Cüz' fi Mirasi'l-Ebeveyn ma'a'l-Ihve

İbn Kesir Nisa sûresi 11. ayeti tefsir ederken sözkonusu çalışmasının ismini zikretmekte ve anne ve babanın ölünün kardeşiyle birlikte alacakları miras hisseleri konusunu bu kitapta açıkladığını ifade etmektedir. İhtilafı bir konu olan bu konu

¹⁶⁸ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 309

¹⁶⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 170

¹⁷⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 434

¹⁷¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, III, 333

hakkında tafsilata girmeyeceğini ancak bu eserinde bunları açıkladığını söylemektedir.¹⁷²

l) Cüz' fi Fazli Yevmi Arefe

İbn Kesir ‘‘Arafat’tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş’ari Haram’da Allah’ı zikredin ve O’nu size gösterdiği şekilde anın.’’¹⁷³ Ayetini tefsir ederken müstakil bir cüzde arefe günüyle ilgili meseleleri geniş bir şekilde ele aldığını ve tafsilata girmeyeceğini ifade etmektedir.¹⁷⁴

m) Cüz' fi Tathiri'l-Mesâcîd

İbn Kesir Bakara süresi 125. ayeti ve Nur süresi 36. ayetleri tefsir ederken, bu kitabında mescidin adabı, temiz tutulması ve sünnete aykırı adetlerden arındırılması gibi konuları bu eserinde izah ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁵

n) Cüz' fi Fethi'l-Konstatiniyye

İbn Kesir’in İstanbul’un fethiyle alakalı rivâyetleri tahlil ettiği bir kitabıdır. Al-i İmran süresi 55. ayeti tefsir ederken şunları ifade etmiştir: Müslümanlar pek çok beldeyi fethedecek ve birçok devleti dize getirecektir. Kısra ve Kaysere galip gelecekler, mülklerini ganimet olarak Allah yolunda infak edeceklerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetine Kostantiniyye’yi (İstanbul) bütün servet ve mülküyle birlikte fethedeceğini haber vermiştir. Hatta bazı rivâyetlerde Müslümanların Rumları benzeri görülmemiş bir şekilde yeneceklerinden bahsedilmektedir. Ben de bu konudaki rivâyetleri ve tahlilleri müstakil bir cüzde inceledim.¹⁷⁶

o) Sıfatu'n-Nâr

Cehennemın nasıllığını, katmanlarını, bekçilerini rivâyetlerle anlattığı bir kitâbıdır. İbn Kesir Kâri’a suresinin tefsirinde cehennemın nasıllığını rivâyetlerle anlatırken, başka birtakım rivâyetleri de, sözkonusu kitâbına aldığını haber vermiştir.¹⁷⁷

¹⁷² İbn Kesir, *a.g.e.*, II, 199

¹⁷³ Bakara,2/199

¹⁷⁴ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur’ani'l- Azim*, I, 354

¹⁷⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 248, VI, 66

¹⁷⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur’ani'l- Azim*, II, 39

¹⁷⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, VIII, 490

ö) Cüz' fi Duhûli Mü'mini'l-Cin el Cenne

İman etmiş olan cinlerin cennete gireceklerini anlatan rivâyetleri aldığı bir kitâbıdır. Ahkâf süresi 31. ayeti tefsir ederken; cinlerden iman edenlerin cennete gireceklerini ifade etmiş ve sözkonusu kitabında meseleyi genişçe ele aldığını belirtmiştir.¹⁷⁸

---

¹⁷⁸ İbn Kesir, *a.g.e.* ,VII, 279

II. BÖLÜM

KLASİK TEFSİR METODOLOJİSİ VE İBN KESİR

2. KUR'AN İLİMLERİ AÇISINDAN İBN KESİR

Âlimler Kur'an'a hizmet etmek için, O'nu güzel anlayıp tefsir etmek için birtakım ilimler ve metodlar geliştirmişlerdir. Bunlar, faydalı nazarî ilimlerdir. Doğru sonuçlara ulaşmada Kur'an'ı okuyan için gereklidirler. Tefsir usulünde bu ilimlerin bütününe Kur'an İlimleri denir. Kur'an İlimleri (Ulûm'ul-Kur'an)'ni bilmek, Kur'an'ı okuyup anlamak için bir zarurettir. Zira Kur'an'ı okuyanın sağlıklı ve geçerli hükümler çıkarması ve O'nu kendi sistemettiği içerisinde anlayabilmesi için tefsir ilminin temel esaslarına vâkıf olması gerekmektedir. Bu esasları şu şekilde sıralaya- biliriz: Nüzul Sebepleri (Sebeb-i Nüzûl), nüzul ortamı, mekkî-medenî, nâsih-mensûh, Kur'an'ın anlatım uslubu ve edebi tasviri, Kur'an'da i'câz ve bedf', kıssalar, meseller, yeminler, Kur'an'da tartışma uslûbu ve Ahkâmü'l-Kur'an. Bütün bu ilimler Kur'an ile iletişim kurma, onu kavrama, ondan faydalanma için gerekli prensipler barındırır.

Tefsir ilminin ana esaslarını bilmek ve Kur'an ilimleri konusunda bilgi sahibi olmak, ne zor ne de imkansızdır. Elbete ki Kur'an sadece bu alanda ihtisâsı olanlar, tefsir ilminde derinleşen akademik kariyer sahibi âlimler'in anlayabileceği bir kitap değildir. Öyle ki, onu okumak ve incelemek Allah Teala tarafından herkesten istenmiştir. Durum böyle iken Kur'an ilimleri hakkında kısa da olsa bilgi sahibi olmak, Kur'an okuyan herkesi ciddi sapmalardan koruyacaktır. Tabi ki iyi niyetli olmak kaydıyla!

Klasik tefsir metodolojisinde önemli bir yer tutan Kur'an ilimleri (Ulûmu'l-Kur'an)'nin neler olduğunu kısaca aktardıktan sonra bu ilimler çerçevesinde İbn Kesir'in bakış açısını başlıklar halinde, örnekler vererek aktaralım.

2.1. TEFSİR - TE'VİL

İbn Kesir'in konuyla ilgili uygulamalarına örnek vermeden önce tefsir ve te'vil kelimeleri üzerinde kısaca durmamız faydalı olacaktır. İstilah olarak tefsir; müşkil olan lafızdan murâd edilen şeyi keşfetmektir.¹⁷⁹ Bu kelime Kur'an'ı Kerim'in

¹⁷⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XI, 55

manalarını keşf, onda olan müşkil ve garip lafızlardan kastedilen şeyi beyân gibi bir manada kullanılmışsa da bu, ilmî bir anlam olarak sadece Kur'an'a tahsis edilmemiş, diğer ilmî sahalarda da kullanılmıştır.¹⁸⁰ Te'vil ise, ayetin muhtemel olduğu manalardan birine rucû' ettirilmesidir.¹⁸¹ Tefsir ve te'vil kelimeleri zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılmışlardır. Tefsir kelimesi ıstılah olarak te'vilden daha önce kullanılmıştır. Nitekim Taberî de te'vil kelimesini tefsir anlamında kullanmıştır. Ancak tefsir, te'vil'den daha umumîdir. Tefsir ekseriyetle lafızlarda te'vil ise manalarda kullanılır.¹⁸² Ragıp el-İsfahanî, te'vil'i makbul olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırmıştır. Makbul olmayan te'vil'i kendisine bakıldığında şık olmayan, ayetin siyâkı ve sibâkıyla örtüşmeyen olarak tanımlamıştır.¹⁸³

İbn Kesir ayetin zahirine, siyâk ve sibâkına uygun tefsiri ve te'vil'i tercih etmiştir. Bir ayet hakkında nakledilen farklı rivâyet veya görüşlerden Kur'an'ın siyâk ve sibâkına uygun olanını, ayetin zahirine mutabık bulunanı tercih etmiştir. İbn Kesir, bazen bu prensibe uygun olmayan rivâyet ya da görüşleri tenkit etmekte bazende ayetin tefsirinde naklettiği rivâyetleri cem' etmektedir. Bu hususu uygulamasıyla alakalı birkaç örnek verelim. Mesela, “*sayılı günlerde tekbir getirerek Allah'ı zikredin. Kim acele edip iki günde dönerse ona vebal yoktur...*”¹⁸⁴ ayetinde ki “*sayılı günler*” yani Kurban bayramı ve teşrik günleri hakkında varid olan farklı rivayetleri kaydettikten sonra şöyle demiştir: İbn Abbas ve bazı alimler bunun dört gün olduğunu söylemişlerdir. Ali b. Ebi Talip ve başkaları ise bu günlerin Kurban Bayramının ilk üç günü olduğunu ifade etmişlerdir. Meşhur olan ve tercihe şayan sayılan ise ilk görüştür. Nitekim Kur'an'ın siyâk ve sibâkından da bunu anlamak mümkündür. Zira ayetin sonundaki “*Kim acele edip iki günde döner ya da geri kalırsa ona vebal yoktur.*” İbaresinin zahiri de ilk görüşe delâlet etmektedir. O halde teşrik günleri bayramın ilk gününden itibaren toplam dört gündür. Hem buradan kurban kesme günlerinin süresinin teşrik günleriyle aynı olduğunu istinbât edebiliriz. Nitekim teşrik süresi ve kurban kesim günleri hakkında fakihlerin ekseriyetinin tercih ettiği görüş kurban bayramının dört günüdür.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Bkz.Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 214

¹⁸¹ Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 148

¹⁸² Bkz.Cerrahoğlu İsmail, *Kur'an Tefsiri'nin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, 8

¹⁸³ Zerkeşi, *el-Burhan*, II, 149

¹⁸⁴ Bakara, 2/203

¹⁸⁵ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 358

Bir başka örnek ise; Hicr süresi 87. ayet'te geçen “*seb’an mine’l-mesani*” ifadesidir. Allah Teâlâ ayette şöyle buyurmaktadır: “*Doğrusu sana, Biz tekrarlanan yediye ve şu Kur’an’ı verdik.*”¹⁸⁶ Ayette geçen “*seb’an min’el-mesani*”den kastın Fatiha süresi olduğuyla alakalı İbn Mes’ud ve İbn Abbas’dan gelen rivâyetleri ve Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, En’am, A’raf sûreleri olduğuna dair Mücâhid, Said İbn Cübeyr, Dahhak’tan gelen rivayetleri aktardıktan sonra şunları zikretmiştir: Bunlar, Fatiha’nın es-Seb’ul Mesani ve’l- Kur’ani’l- Azim olduğuna delalet eden naslardır. Yedi uzun sürenin de bu sıfatla nitelenmesine (ki onlarda da bu sıfat vardır) engel değildir. Ayrıca bütün Kur’an’ın bu sıfatla nitelenmesine de engel olmaz. Nitekim Allah Teâlâ başka bir ayette: “*Allah söziün en güzelini ahenkli, ikiyeşerli bir kitab halinde indirmiştir.*”¹⁸⁷ buyurmuştur ki o, bir yönüyle tekrarlanan, diğer bir yönüyle müteşabihdir ve o, aynı zamanda Kur’an-ı Azimdir. Nitekim Allah Rasulü (s.a.v.) takva üzerine kurulmuş mescid sorulduğu zaman, Mescid’i Nebevi’ye işaret buyurmuş, halbuki ayet Kuba mescidi hakkında nazil olmuştur. Ancak burada bir zıtlık söz konusu değildir. Çünkü niteliklerinde müşterek oldukları takdirde bir şeyin anılması, onun dışındakilerin de anılmasını, zikredilmesini engellemez.¹⁸⁸ İbn Kesir görüldüğü üzere “*seb’an min’el-mesani*” ayetinde geçen “*Kur’an el-Azim*” ifadesini de gözönüne alarak, ayet hakkında ki rivayetleri siyâk ve sibâk’a uygun bir şekilde te’vil etmiştir.

2.2. SEBEB-İ NÜZÛL

İbn Kesir, ayetlerin sebab-i nüzûlüne temas ederken, bu konudaki Rivâyetlerin sebab-i nüzûl için elverişli olup olmadığına da açıklık getirmektedir. Şayet birden fazla sebab-i nüzûl rivâyeti varsa onlar arasında cem’, te’vil, tercih gibi metodları uygulamıştır. Bunu aşağıdaki misallerde inceleyelim.

Birincisi: “*Ey Rasül! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.*”¹⁸⁹ ayetini nüzûl sebebi hakkında Taberânî’nin İbn Abbas’dan, Taberî

¹⁸⁶ Hicr, 15/87

¹⁸⁷ Zümer, 39/23

¹⁸⁸ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, IV,186

¹⁸⁹ Maide, 5/67

ile İbn Merduye'nin Câbir b. Abdillâh ve İbn Abbas'dan naklettikleri bir haber şöyledir:

“Rasûlullah (s.a.v) evinden dışarı çıktığında Ebu Talib O'nu koruyan birisini de peşinden gönderirdi. Ne zaman ki bu ayet indi, Rasûlullah (s.a.v) artık insanların himayesine muhtaç olmadığını Ebu Talib'e şöyle bildirdi: “Amca, Allah beni korur; artık bundan böyle arkamdan adam salmana gerek kalmadı.”¹⁹⁰ İbn-i Merdûye 'nin Atıyye el-Avfî tarikiyle Ebû Saîd el-Hudrî' den naklettiği diğer bir vecihte ise, bu şahsın Ebu Talib yerine Abbas b. Abdilmuttalib olduğu haber verilmektedir. Bir kaç tarikten bu rivâyetleri kaydeden İbn Kesir, bu rivâyetin isnad ve metin yönünden illetli olduğuna dikkat çekerek, bunun sebab-i nüzûl ifade edemeyeceğini özetle şöyle dile getirmiştir:

“Bu rivâyetler garibdir, münkerdir. Çünkü Mâide suresi Medenîdir.¹⁹¹ Hatta sözkonusu ayet, Medine döneminin sonlarına doğru nazil olmuştur. Metindeki ibareler ise, olayın Mekke'de cereyan ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu rivâyetin sebab-i nüzûl ifade etmesi mümkün değildir. Hem bunlardan başka Peygamberden Medine döneminde korunduğu, ancak bu ayet indikten sonra korunmaya gerek duymadığını ifade eden muteber hadisler vardır. Üstelik yukarıdaki mekkî rivayet, muteber olan medenî rivayetlere de zıt (şaz) düşmektedir.”¹⁹²

İkincisi: “İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatına dair sözleri senin hoşuna gider. Üstelik sözünün özüne uyduğuna da Allah'ı şahit gösterir. Halbuki gerçekte o, düşmanların en yamanıdır. Senin yanından ayrılınca ülkede fesat çıkarmaya çalışır, ürünleri ve nesilleri mahvetmeye uğraşır. Allah elbette fesâdi sevmez. O adama "Allah'dan kork da fesat çıkarma" denildiğinde kendini benlik ve gurur kaplar ve bu onu daha fazla günaha sürükler. Böylesinin hakkından cehennem gelir, gerçekten ne fena yataktır o cehennem.”¹⁹³ ayetlerinin kimler hakkında nâzil olduğunu şöyle değerlendirir: Süddî'den nakledildiği üzere bu ayetler, Ahnes b.

¹⁹⁰ Taberî, a.g.e. I, 469; Taberani, *el-Mu'cemu'l- Kebir*, X, 257

¹⁹¹ Müfessirlerin tespitine göre Mâide suresinin tamamı Medine'de inmiştir. Süre, hicretin altıncı yılında Mekkelilerle yapılan Hudeybiye anlaşmasından sonra nazil olmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatına kadar tamamlanmıştır. Mâide süresindeki bazı ayetlerin Kur'an'dan inen en son ayetler olduğu da haber verilmektedir.

¹⁹² İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, III, 144 -145

¹⁹³ Bakara, 2/204, 206

Şurayk es-Sekafî hakkında inmiştir. Bu şahıs, Hz. Peygambere gelerek müslüman olduğunu açıklamış ama içinde hep zıt olan şeyleri taşımıştı. İbn Abbas'dan gelen haberde ise, bu ayetler, Racî' vak'asındaki Hubeyb ile birlikte şehit edilen arkadaşlarını ayıplayan münafıklardan bir topluluk hakkında inmiştir. Çünkü Allah, akabindeki *‘İnsanlardan öylesi de var ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder.’*¹⁹⁴ ayetiyle Hubeyb ile arkadaşlarını övmüş, münafıkları kınamıştır. Katade, Mucâhid, Rabi' b. Enes gibi müfessirler ise bu ayetlerin münafıklar hakkında umumî olduğunu söylemişlerdir. Sadece belli şahıslara münhasır ilk iki rivâyetin sebep-i nüzûl ifade etmede tutarlı olmadığını söyleyen İbn Kesir, ayetin umumî olduğunu ve son zikredilen kavlin tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁵

Üçüncüsü: İbn Kesîr, *‘Ey iman edenler! Hepiniz toptan barış ve selamete girin de Şeytan'ın adımlarının peşinden gitmeyin. Çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır.’*¹⁹⁶ ayetinin nüzûl sebebi hakkında da şu değerlendirmeye yer vermiştir: *‘Doğrusu İkrime'nin ‘Abdullah b. Selâm'la kardeşi Sa'lebe b. Selâm ve Esed b. Ubeyd gibi ehl-i kitaptan müslüman olan kimseler hakkında bu ayetin indiğini söylemesi şaşılacak şeydir. Çünkü İkrime, sözkonusu kimselerin Hz. Peygamber'den izin isteyerek cumartesi gününü ibadetle geçirmeyi ve ibadetlerini (namaz) Tevrat'la edâ etmeyi arzu ettiklerini, ama haklarında bu ayetin nâzil olmasıyla Cenab-ı Hakk'ın onlara şeytana uymamalarını ve sadece İslâm şeâirini uygulayıp onunla meşgul olmalarını emrettiğini kaydetmiştir. Ne var ki, İkrime'nin böyle bir olaya Abdullah b. Selâm'ı karıştırması tutarlı ve uygun bir görüş değildir. Çünkü ‘Abdullah b. Selâm müslüman olduktan sonra inhıraf etmemiş, tam ve kâmil bir mü'min olarak istikâmet üzere yaşamıştır. İkrime'nin iddia ettiği gibi onun Yahudi tatbikatına göre cumartesi ibadetini yapmaya izin istemesi aklen de çok uzak bir görüştür. O halde İkrime'nin rivâyeti birçok yönden illetlidir ve sebep-i nüzûl ifade etmekten uzaktır.’*¹⁹⁷

¹⁹⁴ Bakara, 2/207

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 359

¹⁹⁶ Bakara, 2/208

¹⁹⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 362

2.3. NÂSİH-MENSÛH

İbn Kesir bazı ayetlerin mensûh olup olmadığını tartışmıştır. Bu konuyla ilgili münakaşalarına bazı örnekler vereceğiz. Mesela, “ *Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat haksız yere saldırmayın.* ”¹⁹⁸ Ayetinin Medine’de inen ilk kıtâl ayeti olduğunu ve bunun “ *Müşrikleri nerede bulursanız öldürün* ”¹⁹⁹ ayetiyle nesh edildiğini haber veren Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem gibi müfessirlerin görüşüne temas eden İbn Kesir, bu görüşe katılmadığını zira her iki ayet hakkında neshe değil te’vile gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁰

Bir başka örnek ise, İbn Kesir “ *Üzerine Allah’ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu bir fısktır...* ”²⁰¹ ayetini tefsir ederken, bütün mezhep imamlarının konu hakkında ki görüşlerini ve fetvâlarını delilleriyle anlattıktan sonra konuyu bu ayetin nesh edilip edilmediğine getirip şunları ifade etmiştir; Bize İbn Humeyd’in, Yahya ibn Vâdîh kanalıyla... İkrime ve Hasan el-Basrîden rivâyetine göre; onlar şöyle demişlerdir. Allah Teala “ *Üzerine Allah’ın adı anılmış olanlardan yeyin. Şayet O’nun ayetlerine inananlardan iseniz.* ” Ve “ *Üzerine Allah’ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu; bir fısktır.* ” buyurmuş sonra bunu neshederek istisnada bulunmuş ve: “ *Kitap verilmiş olanların yemeği size helaldir, sizin yemeğinizde onlara helaldir.* ”²⁰² buyurmuştur. İbn Ebî Hâtim der ki: Abbas İbn el- Velid’e okuduğuna göre ... Mekhul şöyle demiş: Allah Teala Kur’an’da: “ *Üzerine Allah’ın adı anılmayanlardan yemeyin.* ” ayetini indirmiş, sonra bunu neshedip, Müslümanlara acımış ve: “ *Bugün size iyi ve temiz olanlar temiz kılındı. Kitap verilmiş olanların yemeğinde size helaldir.* ” buyurmuştur. Bununla diğerini neshetmiş ve kitab ehlinin yiyeceklerini helal kılmıştır. İbn Cerir: Doğru olan şudur ki; kitab ehlinin yiyeceklerinin helal olması ile, üzerine Allah’ın ismi anılmamış olanın haram kılınması arasında bir zıtlık yoktur, demiştir ki onun bu sözü sahihtir. Seleften burada nesh kelimesini kullananlar bununla ancak tahsisi kasetmişlerdir.²⁰³

Konuyla ilgili ilginç bir örnek ise; “ *De ki: Bana vahyolunanlar arasında;*

¹⁹⁸ Bakara, 2/190

¹⁹⁹ Tevbe, 9/5

²⁰⁰ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, I, 327

²⁰¹ En’am, 6/121

²⁰² Maide, 5/5

²⁰³ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, III, 91

haram dediklerinizi yiyecek kişiye murdar oldukları için; ölüden, dökülen kandan, domuz etinden -ki pistir- ve Allah'tan başkası adına kesildiğinden dolayı fisk olandan başka haram olan bir şey bulamıyorum. Haddi aşmamak ve istememek üzere, kimde bunlardan yemeye mecbur kalırsa, muhakkak ki Rabbin gafûr ve rahîmdir.”²⁰⁴ ayeti’ni tefsir ederken ayeti kerime’nin mefhumunu, vârid olan hadislerin nesh ettiği görüşüne katılmadığını ifade ettikten sonra şunları söylemiştir: Allah Teala kulu ve elçisi Muhammed (s.a.v.)’e emrederek şöyle buyuruyor: Allah’a iftira edip O’nun rızık olarak verdiklerini haram sayan şu adamlara söyle: “Bana vahyolunanlar arasında yiyecek kişiye haram olan bir şey bulamıyorum.” Bunun anlamının; sizin haram kıldıklarınızdan hiçbir şeyi bunun dışında haram olarak görmüyorum, şeklinde olduğu söylenmiştir. Buna göre daha sonra Mâide süresinde yer alacak olan haram kılmalar ve bu hususta vârid olan hadisler bu ayetin mefhumunu nesh etmiş oluyor. Bazıları bunu nesh olarak isimlendirirler. Ancak müteahhir’inden birçokları, buna nesh demezler. Zira bu aslı mubah olanın kaldırılması kabilindedir.²⁰⁵

İbn Kesir “Eğer ceza verecek olursanız, ancak size reva görülen cezanın misillemesiyle ceza verin. Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.”²⁰⁶ Ayetinin, Uhud savaşında Hz. Hamzan’ın şehit edilmesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) in “Şayet biz galip gelirse mutlaka onlardan otuz kişiye işkence edeceğiz buyurmuştu...” Rivâyetini nesh ettiği yönündeki görüşe katılmadığını ifade etmiştir. Bu kanaatini sözkonusu rivâyetin senedinde ismi belirtilmeyen mübhem bir râvinin olduğunu, dolayısıyla rivâyetin münker olduğunu söyleyerek delillendirmiştir.²⁰⁷

İbn Kesir nesh meselesiyle ilgili Bakara 106.-107.ayetlerini açıklarken, nesh ile ilgili bütün rivâyetleri sıralamıştır. Bakara 107.ayette geçen “Göklerin ve Yerin Mülkünün Allah’a ait olduğu” ayetini izahtan sonra ben derim ki diyerek bu konuda şunları ifade etmiştir; “Yahudileri nesh meselesini araştırmaya sevk eden husus küfür ve inatlarıdır. Çünkü akıl bakımından nesh’in imkansız olduğunu gösterecek hiçbir delil yoktur. Allah nasıl ki istediğini yaparsa, dilediğine de hükmeder. Kaldı ki nesh eski kitaplarda ve geçmiş şerâitlerde vâki olmuştur. Nitekim Hz.Adem’in

²⁰⁴ En’am, 6/145

²⁰⁵ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, III, 114

²⁰⁶ Nahl, 16/126

²⁰⁷ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, IV, 236

çocuklarının birbirleriyle evlenmeleri helal kılınmışken sonradan haram kılınmıştır. Aynı şekilde Hz. Nuh'a gemiden çıktuktan sonra bütün hayvanları yemesi helal iken bilahare bazıları haram kılınmıştır. Yakub ve çocuklarının iki bacıyla evlenmeleri mübah iken Tevrat'ta ve daha sonraki şerâatlarda bu, haram kılınmıştır. Daha buna benzer hayli mesele vardır ki nesh edilmiştir. Onlar bu hususları kabul ettikten sonra yüz çevirmektedirler. Bu delillere verilen lafzî cevaplar, asıl maksadı teşkil eden mananın delâletini ortadan kaldırmaz. Onların kitaplarında Hz.Muhammed'in geleceğinin müjdelendiği bilindiği ve O'na tabi olmanın Hz.Peygamber'e tâbî olmayı gerektireceği açıktır. Hz.Peygamber'in şerâti üzere yapılan amellerden başkasının makbül olmayacağı apaçık ortadadır. İsterse eski şerâatler Hz.Peygamber'in peygamber olarak gönderilişine kadar sınırlıydı, dolayısıyla bunlar nesh sayılmaz denilsin. Nitekim Allah Teâlâ'nın: "*Sonra orucu geceye kadar tamamlayın*" sözü böyledir. İsterse bunlar mutlaktır. Hz. Peygamber'in şerâti onları nesh etmiştir, denilsin. Her iki takdirde de Hz.Peygamber'e tâbî olma gereği kesindir. Çünkü O, Allah Teâlâ ve Tebâreke'nin en son ahdi olan kitabı getirmiştir."²⁰⁸

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi İbn Kesir nesh'i kabul etmekle beraber, mensûh hükmünde sayılan bir kısım naslar'ın esasında mensûh olmadığını, bunların anlaşılması ve uygulanmasında tahsîs ve te'vile gidilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bazen de nâsîh veya mensuh olduğu söylenen rivâyetleri cerh ve ta'dil'e tabi tutarak illetlerini ortaya koyarak konuya açıklık getirmiştir. Ayrıca İslam şerâti'nin diğer şerâatları nesh ettiği konusunda kesin hükmün bulunduğunu ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, şartlar gerektiğinde bölüm bölüm nâzil oluyordu. Ayetten çıkarılan hüküm, müslümanların menfaatine göre tanzim ediliyordu. Bütün bunlar gelişen şartlara ayak uydurmak kaskına dayanıyordu. Yeni yetişen bir toplumda hükümlerin tedrici olarak zarureten değişmesi gerekiyordu. Çünkü bir topluma başlangıçta faydalı olacak ilkeler, gelişme ve olgunlaşma dönemlerinde faydalı olamayabilirdi. Yahudilerin Müslümanları itham etmeleri neticesinde nesh ile ilgili ayeti "*Biz bir ayeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da*

²⁰⁸ İbn Kesir, a.g.e. , I, 264

denğini getiririz. Bilmez misin ki, Allah şüphesiz her şeye kadirdir.”²⁰⁹ inmiştir. Elbetteki nesh Şâriin, müslümanları tedricen şartlar ve durumlara göre tekâmül ettirmesidir. Nitekim içki konusunda durum aynen bu şekilde gerçekleşmiştir. İslam ümmeti bu illet’ten kurtulduktan sonra son hükümler nâzil olmuştur. Biz burada nesh ile ilgili bir tartışmanın detaylarına girecek değiliz. Netice itibariyle İslam bilginleri’nin bir kısmı neshi mutlak olarak kabul etmiş bir kısmı da kabul etmemiş ve neshedildiği ifade edilen ayetleri te’vile gitmiştir. Neshi bir şeriatın yeni gelen bir şeriatla değiştirilmesi işlemi veya şer’î bir hükmün ilelebet iptali söz konusu olmaksızın belli bir zaman için tecil edilerek yerine başka bir şer’î hükmün getirilmesi olarak anlamaktayız. Bu yönüyle de nesh değişik şart ve ortamlarda, farklı konjüktürlerde müslümanlara hareket esnekliği kazandıran Kur’ân’ın teşriî i’câz’ına örnek harikulâde bir disiplin, mühim bir vâkıa’dır. Kur’ân-ı Kerim’in nâzil olduğu dönemden günümüze kadar ve hatta kıyamete değin geçecek süre içerisinde insanlığın değişik şart ve ortamlarda bulunması tabiidir. Evrensel yönüyle de mû’ciz olan Kur’ân-ı Kerim ihtiva ettiği ahkâm ile bu süreç içerisinde her probleme cevap vermek durumundadır. Hükümleriyle birlikte ilelebet nesholdüğü iddia edilen ayetler işte bu zaman, mekân, çevre, şartlar ve hususi durumlar karşısında tekrardan işlerliğe geçmesi her şeyden önce İslam dininin dinamizmi’ni ortaya koyar. Bu açıdan mutlak manada mensuh ayetlerin varlığını kabul etmek, herhalde İslâm’ı en önemli bir yanından mahrum bırakmak demek olur.

2.4. MUHKEM- MÜTEŞÂBİH

İbn Kesir müteşâbih ayetlerin nasıl bir metodla anlaşılması gerektiğine dair şöyle bir müteâlâ sunmaktadır: Allah Teâlâ Kur’an’da muhkem ayetler bulunduğunu ve bunların “Ümmül-Kitâb” olduklarını haber veriyor.²¹⁰ Bunların delâletleri açık olup kapalı değildirler. Kur’an’da diğer bir kısım ayetler vardır ki, bazı insanlara delâletleri kapalı gibi görünür. Kim bu ayetleri, açık olan ayetlerin ışığında düşünür, inceler ve müteşâbih ayetleri muhkemlerle birlikte değerlendirirse hidâyete ulaşır. Aksini yapan da dalâlete düşer. Onlar şüphe ve tereddüt esnasında dönülecek, müracaat edilecek asıllardır. Diğer bir kısım müteşâbihler ise, delâlet yönünden

²⁰⁹ Bakara, 2/106

²¹⁰ Al-i İmran, 3/7

muhkem ayetlere uygun manaya delâlet etmeleri ihtimali yanında Allah'ın bu ayetlerdeki maksadı yönünden değil de sadece lafız ve terkîb yönünden başka bir şeye delâlet etmeleri de mümkündür.²¹¹

İbn Kesir; müteşâbih ayetleri ve âlemin yaratılışıyla alakalı ayetleri ve rivâyetleri tefsir etmede selefî metodu²¹² benimseyen bir müfessirdir. O, bu konudaki ayetleri, selefin yaptığı gibi tefsir yapmayı, te'vile tâbi tutmaktan daha tutarlı ve daha sağlıklı görmektedir. Şu da bir gerçek ki, İbn Kesir ilmî gelişme ve ilerlemelerin tezahürü olarak daha önceleri ortaya atılan görüş ve teorilerin sürekli değişkenliğini çok iyi müşâhede etmiş ve nice büyük ilim adamlarının savundukları görüş ve yorumların (belli bir dönem geçerliliğini korusa bile) uzun süreli devam etmediğini ve bir müddet sonra geçerliliklerinin bittiğini görmüştür. Bu nedenle tefsirinde mümkün merteye nazarî yorumlara girmeden ayet ve hadislerin ifade ettiği mânâyı genel geçer prensipler içinde ele almayı tercih etmiştir. Nâdiren yoruma gittiği hususlarda ise ihtiyâtı muhafaza etmiştir. Özellikle bazı yorumcuların konuyla ilgili görüşlerine yer verirken, kendisinin de bu görüşte olduğunu söylememiş, sadece o görüşü nakletmekle yetinmiştir.

Bu konudaki bir misal şöyledir:

İbn Kesir, kozmoğrafya hakkında görüş beyan eden bazı İslâm kelimcilerinin kürsînin sekizinci felek (yıldızlar kümesi) olduğunu ve orada sabit cisimlerin bulunduğunu, bu âlemin üzerinde ise dokuzuncu tabaka olan esir denizi, yani atlas adı verilen tabakanın yer aldığını söylediklerini kaydeder... O, kimi yorumcuların ise bunu reddettiklerini ve daha farklı yorumlara yer verdiklerini belirterek, bu konuda tarafların görüşlerine katılmaksızın sadece nakletmekle yetinmiştir.²¹³

Bilindiği gibi, İbn Kesir'in yaşadığı çağdan bu yana ve özellikle yaşadığımız çağda semanın katmanları ile esîr maddesi hakkındaki eski görüş ve teoriler

²¹¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 354

²¹² Bkz. Suyuti, *el-itkan*, II, 8 (Selefi metod'tan kastın ne olduğunu Suyuti şu ifadeyle ortaya koyar: Sufyan es-Sevri, Malik, İbnü'l-Mübarek, İbn Uyayne, Veki' ve diğer imamlardan ilim ehli, bu gibi konularda takib edilecek yolu şöyle belirlemişlerdir: Bu nas'lar oldukları gibi kabul edilirler. Biz bu rivayetlerde söylenenlere inanır, keyfiyeti üzerinde durmaz, onları açıklamaz ve birtakım vehimler ileri sürmeyiz.)

²¹³ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 458

çürütülerek, farklı bir kısım teoriler ortaya çıkmıştır.²¹⁴ Dolayısıyla İbn Kesir, müteşâbih ayetlerin ve kevnî olaylara temas eden ayetlerin yorumunda kesin bir delil ve kaynağa dayanmayan haberleri, tekellüflü yorumları, tutarsız ya da zamanla değişebilen izahları tefsirinde savunmamakla güzel bir metod takip etmiştir. O, bu türlü konularda selefin yolunu takip etmiştir ve bunu vurgulamıştır. Bu itibarla İbn Kesir, sözkonusu hususlarda pek çok müfessir ve yorumcunun düştüğü hatalardan kendisini korumasını bilmiştir. Bu özellikleri dolayısıyla ilim dünyasında onun şahsi itibarı ve eserlerinin kabul görmesi her geçen gün artmış ve zaman içerisinde kıymetinden bir şey kaybetmemiştir.

2.5. KIRAATLER

İbn Kesir, genellikle kıraat farklılıklarına temas etmemiştir. Bununla beraber mânâyı etkileyen bazı farklı kıraatleri kaydetmeyi uygun bulmuştur. Mesela; *“Onlar, deve kalın ip (cemel/cummel) iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyeceklerdir.”*²¹⁵ Ayeti ile ilgili olarak *“cemel/cummel”* şeklinde iki farklı kıraatin bulunduğu temas eden İbn Kesîr, özetle şu bilgileri vermektedir: *“İbn Mes’ud, İbn Abbas, Hasen el-Basri, Ebu’l-Âliye, Dahhâk gibi âlimler, bu ibareyi “cemel” şeklinde okuyarak “deve” mânâsını vermişlerdir. Mücâhid ile ‘İkrime’nin İbn Abbas’dan naklettikleri bir haberde ve Sa’îd b. Cubeyr’in de bulunduğu kimi âlimlerin bunu “cummel” şeklinde okuyup “kalın ip, halat, urgan” manasında tefsir ettikleri zikredilmektedir. Ama alimler’in ekserisi ilk kıraati tercih etmişlerdir.”*²¹⁶

İbn Kesir zaman zaman da kıratlerin tercih sebebeplerini delilleriyle kısaca ifade etmiştir. Şu örneği özetle verebiliriz: *“Musa tayin ettiğimiz vakte gelince ve Rabbi onunla konuşunca dedi ki: Rabbim kendini bana göster, sana bakayım. Buyurdu ki: Beni kat’iyyen göremezsin. Ama dağa bak; eğer o yerinde kalırsa, sen de beni görürsün. Rabbi dağa tecelli edince; onu paramparça etti ve Musa da baygın yere düştü.”*²¹⁷ ayetini tefsir ederken, ‘dekken’ kelimesinin Kurra’dan bazısının ‘dekaen’ şeklinde okuduğunu fakat bu şekilde okuyuşun İbn Merdûye’nin rivâyet ettiği merfu’ bir hadise istinaden tercih edilmediğini ifade etmiştir.²¹⁸

²¹⁴ Bkz. T.D.V.İ.A. , XI,390

²¹⁵ Araf, 7/40

²¹⁶ İbn Kesîr, Tefsiru’l- Kur’âni’l- Azîm, III, 166

²¹⁷ Araf, 7/143

²¹⁸ İbn Kesir, Tefsiru’l- Kur’âni’l- Azim, III, 217

İbn Kesir bazen de ayetin anlamını daha kuvvetli hale getiren bazı kıraat farklılıklarını tefsirinde zikretmiştir. Hz. Musa ile Firavun'un karşılaşmasını anlatan ayetlerde²¹⁹ geçen, bana yaraşan anlamındaki, '*hakikun ala*' ifadesinin Medine ehlinden bazıları tarafından '*hakikun aleyye*' şeklinde okunduğunu ve bu okuyuşun Hz. Musa'nın cevabını kuvvetlendirdiğine işaret etmiş ve bu okuyuşla ayetin anlamını şu şekilde vermiştir; Allah'ın izzetini, celalini ve hükümranlılığının büyüklüğünü bilmemden dolayı Allah'tan ancak hak ve doğru olanı söylemem benim üzerime vâcibtir.²²⁰

2.6. İSRAİLİYYAT

İbn Kesir'in en temel özelliklerden biri de asılsız rivâyetlerden kaçınması ve israiliyyat mahsülü rivâyetlere karşı hassasiyet göstermesidir. Naklettiği rivâyetlerin durumunu değerlendirip sahih rivâyetleri tercih etmiştir. O diğer müfessirlerden birçoğunun yığın yığın münker, mevzu ve israiliyyat mahsülü rivâyetleri kaydettiklerini çok iyi gözlemledikten sonra kendi eserinde bu haberleri titizlikle ayıklamış ve kaydettiği rivâyetlerin illetlerini beyan ederek okuyucuyu uyarmıştır.

İbn Kesir İsrailiyyat kaynaklı haberleri üç kategoride değerlendirmiştir.²²¹

1. Sahih rivâyetler ile örtüşen, dolayısıyla sahih olan israili haberler. İbn Kesir'e göre bu tür israiliyyat tahrif edilmemiş, daha önceki şerâat'lerden tevâriş eden haberlerdir. Buna örnek olarak Muhammed b. Ka'bu'l-Kurazî'den şöyle bir rivâyet nakletmektedir ; "Bazı kutsal kitaplarda, dilleri baldan tatlı kalpleri biberden daha acı kulların varlığından bahsedilir. Onlar yumuşaklıkta, koyun postu giyinmiş gibi görünürler. Halbuki dinlerini, dünyalarına tercih ederler. Allah Teâlâ onlara: Bana karşı cüretkar davranıyor ve gururlanıyorsunuz. İzzetim hakkı için, üzerinize öyle bir fitne gönderirim ki, aranızdaki ilim sahipleri bile hayret de kalırlar." Muhammed b. Ka'b; Bu Allah'ın kitab'ında da var deyince, Saîd el Makberî; Allah'ın kitabının neresinde var dedi. O da şu ayeti okudu: "*İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü senin hoşuna gider. Kalbindekine de Allah'ı*

²¹⁹ A'raf, 7/103, 106

²²⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, III, 204

²²¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 13,14; *Bidaye*, I, 5,6

şahit tutar. Halbuki kendisi düşmanların en yamanıdır.''²²² Saîd; Bu ayetin kimler hakkında nâzil olduğunu biliyor musun? dedi. Muhammed b. Ka'b; Bu ayet bir kişi hakkında indi ancak umûmîleşti dedi. İbn Kesir bu rivâyeti sahih, hasen bir haber²²³ olarak değerlendirmek suretiyle naslara ters düşmeyen ve sened, metin bakımından sağlam olan israiliyyatın kullanilabileceğini göstermiştir.

2. Kur'an'a ve sahih hadislere ters düşen israiliyyat. *“Derken Şeytan onların ayaklarını kaydırarak içinde buldukları nimet yurdundan çıkardı”* ²²⁴ ayetiyle alakalı olarak Süddî, Ebu'l-Aliye, Vehb b. Münebbih ve başkalarından gelen rivâyette, şeytanın yılan suretinde cennete girip Hz. Âdem ile Havva'yı aldatması anlatılmaktadır. Birçok tefsirde mervî olan bu kabil rivâyetlerin isnad ve metin yönünden münker olduğunu ifade eden İbn Kesir, özetle şu tenkidi yapar: *“Başta isnad yönünden sıhhatli olmayan bu rivâyetler, netice itibariyle isrâiliyyat kaynaklı münker haberlerdir.”* O, metin yönünden de mesela şeytanın ya da vesvesesinin cennete girmesinin makul yönü olmadığı gibi bazı gerekçelerle de bu haberlerin asılsız olduğunu belirtir.²²⁵ Ayrıca aynı konunun devamı olan *“Buyurdu ki: Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir müddet yerleşip kalmak ve geçinmek vardır.”* ²²⁶ Ayetini tefsir ederken, *“inin”* hitabından kasdın Hz. Adem, Hz. Havva ve İblis olduğunu belirttiikten sonra şunları kaydetmiştir; Müfessirler, onlardan her birinin inmiş oldukları yerleri zikretmişlerdir. Ancak bu haberler netice olarak israiliyyat'a dayanmaktadır. Şayet bu yerlerin belirtilmesinde, kişilerin din ve dünya işleriyle alakalı bir fayda olsaydı, mutlaka Allah Teâlâ bunları kitabında veya Rasulü (s.a.v.) sünnet'inde zikrederdi.²²⁷

3. İki kısma da girmeyen ve hakkında herhangi bir söz söylenmemiş israiliyyat. İbn Kesir 'bu şekilde olan israili haberleri ne yalanlarınız nede bunlara inanınız'dedikten sonra şöyle devam etmektedir; Bu çeşitten olanların rivâyetini seleften birçokları câiz görmüştür. Bunların birçoğu faydasız şeylerdir. Şayet mükelleflere dinlerinde bir fayda sağlamış olsaydı, bu mükemmel şerîat bunları

²²² Bakara,2/204

²²³ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 359

²²⁴ Bakara, 2/36

²²⁵ İbn Kesir, *a.g.e.* I, 114

²²⁶ A'raf,7/24

²²⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, III, 55

beyan ederdi. Bizim yolumuz; zaman kaybına sebep olacağı ve içlerine birçok yalan karışmış olacağı için, bu tip israilî haberlerin bir çoğundan yüz çevirmektir. Çünkü bu tip haberleri rivayet edenler, onların doğruları ve yanlışlarını ayıracak durumda değildirler. Nitekim bu ümmetin din ve inançlarına bağlı olanlarda bu yolu tercih etmişlerdir.²²⁸

Netice olarak şunu söylebiliriz ki; İbn Kesir'den önceki pekçok tefsir kaynağı bilhassa Peygamber kıssaları ve geçmiş milletlerin yaşadığı olaylar yönünden israiliyat mahsülü rivâyetlerden bir hayli nasibini almıştı. Üstelik bu haberler içinde Peygamberleri küçük düşüren, şer'î deliller ile çelişen, akıl ve mantık dışı pekçok ifadeler bulunmaktadır. Hatta rivâyet ilimlerinde otorite kabul edilen birçok müfessirin bu tür haberleri ayıklaması gerekirken, bilakis tersine davranmaları da bu konunun ayrı bir sorunudur. Rivâyet ilimleri yönünden dikkatle ve titizlikle üzerine gidilmesi gereken bu önemli sahada İbn Kesir, dirâyetli bir muhaddis ve müfessir olarak fevkalade bir çalışma gerçekleştirmiştir. O, asılsız ve münker olan israilî haberleri ciddi bir gayretle kritik ve analiz yapmıştır.

²²⁸ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim* V, 341- 342; Bkz. İbn Kesir, *a.g.e.* , I, 14, 107 -110, 154 - 157, 160, 198- 205; II,374- 375; III, 4, 55, 395, 469, 530, 531

III. BÖLÜM

3. KUR'AN'I TEFSİR ETME YÖNTEMİ AÇISINDAN İBN KESİR

Tefsir alanında tenkitçi bir müfessir olan İbn Kesir eserinde birçok rivâyeti aktarmıştır. Dikkat çeken husus, aktardığı rivâyetleri senet ve metin açısından değerlendirerek ortaya bir tefsir metodolojisi koymasındır. İsrailiyyat mahsülü rivâyetlere karşı ciddi hassasiyet göstermiş ve rivâyetlerin sahih olanını tercih etmiştir. Bir müfessir olarak nakille yetinmemiş bilakis tenkit üsülüyle rivâyetleri hadis usûlü açısından elekten geçirmiştir. Ayrıca tefsir ilminde yorum ve değerlendirilmelerine itimat edilen bir müfessir olarak yerini almıştır.

İbn Kesir'in tefsirdeki başarısının temelinde, daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere, küçük yaşlardan itibaren mütalaa etmiş olduğu birçok ilim vardır. Nitekim üstün zekâlı ve yüksek kapasiteli bir kabiliyet olarak Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve bununla da yetinmeyerek âlet ilimlerini tahsil etmiş ve rivâyet ilimlerine yönelmiştir.

İbn Kesir'in tefsirdeki metodolojisiyle ilgili bu kısa bilgiden sonra, Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmeyle alakalı görüşlerini ve Tefsiru'l Kur'an'il-Azim adlı eserindeki tefsir yöntemini örneklerle inceleyelim.

3.1. KUR'AN TEFSİRİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

3.1.1. Ana Hatlarıyla Rivâyet ve Dirâyet Tefsirleri

Genel tasnif itibariyle tefsirler, rivâyet ve dirâyet tefsiri olmak üzere ikiye ayrılırlar. İbn Kesir'in bu konudaki görüşlerini aktarmadan önce özetle rivâyet ve dirâyet tefsirinin tanımları üzerinde duralım;

1. Rivâyet Tefsiri: Bu tefsir şekline me'sur ve naklî tefsir de denilir. Selefden nakledilmiş esere dayanan tefsirdir. Diğer bir deyimle, rivâyet tefsiri, bazı ayetleri beyan ve tafsil etmek için, bizzat Kur'andaki başka ayetlerle, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, sahabenin sözleriyle açıklanması yöntemidir. Hatta bazıları buna tabiûn'un sözlerini de ilave ederler. Rivâyet tefsiri başlangıçta rivâyet tarîkiyle başlamış, Hz. Peygamber (s.a.v.)den sahabeye, onlardan tâbiîler'e intikal etmiştir. Artık tedvin devri başladıktan sonra rivâyetler eserlerde toplanmaya başlamıştır. Hz.

Peygamber (s.a.v.) den veya sahabeden nakledilen tefsir rivâyetleri fevkalade bir uslûb ile zabt edilmiştir. Gerek rivâyet edilenlere ve gerekse rivâyet edenlere ait olmak üzere bir takım usûllere, kaidelere, özen gösterilmiştir. Hafızada olan malumat satırlara intikal ettirilmiş, bunların nakillerinde de bazı esaslar vaz' edilmiştir. Hadis usûlü bunu gayet güzel açıklamaktadır. Rivâyet tefsirlerinde müfessirin rolü de mühimdir. Tefsir bir ayna gibidir. Müfessirin ve cemiyetin durumunu aynen aksettirir.²²⁹

2. Dirâyet tefsiri: Buna Re'y ve ma'kul tefsir de denilir. Rivâyetlere munhasır kalmayıp, dil, edebiyat, din ve çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlerdir. Bu tefsir nev'i bir zarurete, bir maslahata mebni olarak zuhur etmiştir. Başlangıçta Araplar Arap Yarımadasında iken dillerinin selikasına hakimdiler. Zamanla hudutlar genişleyip, yabancı milletler ve onların kültürleriyle karışınca, lisan melekeleri za'fa uğradı. Arap lisanını korumak için kaidelere ihtiyaç duyuluyordu. Hele arap olmayanların bu lisanı öğrenmesi, arapcanın gramerinin bilinmesine bağlıydı. Kur'an da arap diliyle nâzil olduğundan, onun anlaşılması da bazı fenlere ihtiyaç göstermekte idi. Artık bu anlardan itibaren dirâyet tefsirinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Zamanla İslam ülkesi genişledikçe muhtelif fenler ve felsefî fikirler ilerledikçe ve çeşitli mezhepler ortaya çıktıkça, tefsirler de bu hususlara dair malumat verilmesi icap ediyordu. Re'y ile tefsir yapmaya girişenler, yaptıklarını teyid için, Kur'an'daki tedebbür ayetlerine ve Peygamber'in sözlerine istinad ettiler. Eğer re'y ile tefsir yapılamayacak olsaydı bu günkü din ahkamı'nın çoğuna vâkif olamazdık.²³⁰

Kur'an'ı memduh re'y ile tefsir edenler, şöyle bir yol takib etmişlerdir: Onlar Kur'andan manalar talep ediyorlar, eğer onu Kur'anda bulamazlarsa sünnete müracaat ediyorlar veyahutta sebebi nüzûle şahit olan sahabeye soruyorlardı. Eğer taleb ettikleri manayı Kur'anda, sünnetde ve sahabede bulamıyorlarsa, o zaman müfred lafızların, Peygamber zamanındaki isti'mali nazarı dikkate alınarak, lügat, istılah ve sarfına müracaat ediliyordu. Bunlardan başka terkiplerin i'rabı, belağatı hakiki mananın mecaz üzerine hamli, kelâmın siyâkı, yapılan re'y ile tefsirin,

²²⁹ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 228

²³⁰ Cerrahoğlu İsmail, *a.g.e.* , 229

içtimaiyyat, tarih ve kâinât kanunlarına mutabakatı, yapılan izah tarzının Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine uygunluğunu göz önünde bulunduruyorlardı. Fakat dirâyet tefsircileri bu gibi hususlardan pek çoğunu ihmal etmişlerdir.²³¹

Rivâyet ve dirâyet tefsiri'nin tanımlarını aktardıktan sonra, şu tesbitte bulunmamız yanlış olmaz; İbn Kesir'in Tefsiru'l Kur'ani'l- Azim'i esas itibariyle bir rivâyet tefsiridir. Ancak zaman zaman dirâyet tefsiri tanımına giren bir kısım tesbitleri ve açıklamaları olmuştur.²³² Nitekim ileride onun tefsirinde ki dirâyet yöntemi uygulamasına örnekler vereceğiz. Şimdi tefsirini daha iyi tahlil edebilmek için rivâyet ve dirâyetle ilgili birtakım görüşlerini aktarmamız yerinde olacaktır.

3.1.2. Rivâyet ve Dirâyet Arasında İbn Kesir

İbn Kesir metod olarak rivâyet ağırlıklı tefsir yapmayı, dirâyet tefsirinden daha sıhhatli, daha uygun ve ayetlerin manası açısından daha tutarlı gördüğünü ifade eder. Rivâyet tefsirinin derece bakımından tefsirlerin en üstünü ve makbûlü olduğunu söyler.²³³ İbn Kesir, makbûl olan tefsirin Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmek olduğunu ve tefsirinde bu metoda öncelik verdiğini ifade eder. Bunun gerekçesi olarak da mücmel olan bir ayetin bir başka yerde açıklanmış olabileceğini söyler. Şayet Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmek mümkün olmaz ise hadislere müracaat edilmesini, çünkü Sünnetin Kur'an'ı açıklayıcı olduğunu kaydeder.²³⁴

İbn Kesir tefsirde sahabe kavline müracaat edilip edilmeyeceği ile ilgili olarak şunları ifade eder; tefsir edilecek ayetle ilgili gerekli açıklama hadislerde yoksa sahabe sözüne müracaat edilmesi gerekir. Bir kısım sahabenin Kur'an'ı anlamada, doğru bilgiye, salih amele ve ince anlayışa sahip olduğunu biliyoruz. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in 'Allah'ım onu dinde fakih kıl, ona te'vili öğret.'²³⁵ Duasına nâil olan sahabî İbn Abbas üstün bir müfessirdi. Abdullah İbn Mes'ud onun hakkında 'Tercümanu'l Kur'an' demiştir. A'meş'in Ebu Vail'den naklettiğine göre: Hz. Ali (r.a.) hac mevsiminde İbn Abbas'ı kendi yerine vekil olarak göndermişti. İbn Abbas

²³¹ Cerrahoğlu İsmail, *a.g.e.* , 230

²³² Bkz. 'Kur'an İlimleri Açısından İbn Kesir' ve 'Tefsir'ul Kur'ani'l Azim'de Dirayet Yöntemi ve Örnekleri' başlıkları.

²³³ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 12

²³⁴ İbn Kesir, *a.g.e.* , I, 13

²³⁵ Buhari, Vudu', 143; Müslim, Fezailu's-Sahabe, 2477

insanlara hitab etti. Bakara ve Nur süresini tefsir etti. O öyle güzel tefsir yapıyordu ki, başka milletler onu dinlemiş olsalardı mutlaka Müslüman olurlardı.²³⁶

İbn Kesir tefsirinde tâbiûn ve tebe-i tâbiûn'a ait nakillere de yer verdiğini söyledikten sonra bu konuda şunları ifade etmiştir; Şayet tefsir edilecek bir mesele de Hz. Peygamber (s.a.v.)den ve sahabeden bir açıklama gelmemiş ise tabiûn ve ondan sonra gelenlerin sözlerine müracaat edilmelidir. Zira onlar sahabeden birçok şey öğrenmiş ve nakletmişlerdir. Ayrıca kendileri de isabetli yorumlar yapmışlardır. Mesela İbn Abbas'ın önünde Kur'an'ı üç defa tefsiriyle bitiren Mücâhid b. Cebir gibi. Taberî İbn Ebî Muleyke'nin onun hakkında şöyle dediğini nakleder; “Mücâhid yanında Kur'an yazılı levhalarla İbn Abbas'ın yanına gider ve ayetlerin tefsirini sorardı. İbn Abbas ona yaz der, o da yazardı. O Kur'an'ın tamamını İbn Abbas'a sorup öğrenmişti.” Bu yüzden müfessirler Mücâhid'in tefsirlerini benimsemişlerdir. Hatta Süfyan es-Sevrî şöyle der: “Eğer Mücâhid'den bir rivâyet gelmiş ise o sana yeter.”²³⁷ Bunları söyledikten sonra sözü tabiî kavillerinin delil olup olmayacağına getiren İbn Kesir, Şu'be b. Haccac ve bir kısmının 'Tâbiî kavli, fer'i meselelerde delil olarak kabul edilmediği halde, tefsirde nasıl delil kabul edilir?' dediğini ve bundan kasdın şu olduğunu ifade eder; Zikredilen görüşün anlamı şudur: Tabiî kavilleri kendilerine muhalif olan başkalarına karşı delil olmaz. Bu doğrudur. Ancak tabiînin kavli aynı görüş etrafında birleşir de icmâ' gerçekleşirse elbette onların sözleri kabul edilir. Şayet ihtilafa düşerlerse bu durum da bazılarının sözü, diğerlerine karşı bir huccet olmaz. İhtilaf edilen hususda ise, Kur'an, sünnet ve sahabenin o konuda ki sözleriyle arap dilinin genel kurallarına müracaat edilir.²³⁸ Bu ifadelerden anlaşılan İbn Kesir'in, tabiî ve tebe-i tabiî'nin kavillerini kayıtlı olarak delil kabul ettiğidir.

Sahabe ile tâbiûn ve tebe-i tâbiûn kavilleri arasında lafız bakımından farklılıklar bulunması halinde, nasıl bir tavır sergileneceği ile ilgili kanaatini ise şu şekilde ifade etmiştir: Sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn'da olan müfessirlerin kavilleri arasında lafız bakımından bazı farklılıklar bulunabilir. Böyle bir durumda ehil ve yeterli olmayan kimseler, bunlar arasında bir ihtilaf var zannedebilirler. Halbuki doğru olan bu

²³⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 13

²³⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 15

²³⁸ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 16

değildir. Çünkü onlardan bazıları, bir şeyin manasını lazımlî veya nazarî olarak ifade ederken, diğer bazıları ise nassa bağlı kalarak manayı ifade eden lafızların aynısını kullanmayı tercih etmiştir. Pek çok yerde bu lafızlar aynı manada örtüşmektedir. İlim ehli bu konuda basiretli olmalıdır.²³⁹

İbn Kesir Kur'an'ı salt re'y ile tefsir etmenin mahzurlu olduğunu ifade etmiştir. Rivâyetlerden soyutlanarak sadece re'y ile tefsirin kişiyi hataya sürükleyeceğini söylemiş ve konuyla ilgili şunları söylemiştir; ‘‘Her kim Kur'an hakkında kendi görüşünü beyan eder veya bilmediği şeyleri söylerse, o kimse cehennemdeki yerini hazırlasın.’’²⁴⁰ Bu konuyla ilgili Cündüb b. Abdullah'dan gelen merfu bir rivayet ise şöyledir: ‘‘Her kim Kur'an hakkında kendi görüşünü söylerse, isabet etse bile yine de hata etmiş olur.’’²⁴¹ Böyle bir kimse, hevasına göre konuşmuş olmaktadır Bunun durumu cahil olduğu halde insanlar arasında hüküm veren kimseye benzer. Bu nedenle Allah iftira edenlere yalancı adını vermiş ve şöyle buyurmuştur; ‘‘*Mademki iddialarına şahit getiremediler, o halde onlar Allah katında yalancıdırlar.*’’²⁴² Buna göre iftira edenler yalancıdırlar ve bilmedikleri bir yükün altına girmişlerdir. Selef âlimleri de bilmedikleri bir şey hakkında söz söylemekten veya bilmediği bir hususta tefsir yapmaktan kaçınmışlardır.²⁴³

İbn Kesir'in yukarıda naklettiğimiz ifadelerinden anladığımız, rivâyetlerden bağımsız ve soyut re'y tefsirini kastedtiğidir. Zira konunun devamında nass'lara uygun, makul, re'y tefsirinin yapılabileceğini şu şekilde ortaya koymaktadır; Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki, seleften bazı âlimlerin birçok ayet hakkında herhangi bir tefsir ve te'vil yapmamaları, onların kesin olarak bilmedikleri bir şey üzerinde söz söylemekten kaçınmalarına hamledilir. Ancak bu konuda lügat ve dini ilimlerde gerekli bilgiye sahip kimselerin tefsir ve te'vil yapmalarında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Nitekim tefsir konusunda sahabenin ve başkalarının sözleri rivâyet edilmiştir.²⁴⁴

²³⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 15

²⁴⁰ Tirmizi, *Tefsir*, 3121; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 223, 269, 323

²⁴¹ Tirmizi, *Tefsir*, 3123.; Ebu Davud, İlim, 3652 (Tirmizi bu hadisin garib olduğunu ve bazı ilim ehlinin ravi hakkında cerh ifadeleri kullandıklarını kaydetmiştir.)

²⁴² Nur, 24/13

²⁴³ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 15 -16

²⁴⁴ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 18

3.2. ANA HATLARIYLA KUR'AN'I TEFSİR YÖNTEMİ

İbn Kesir'in Tefsir-ul Kur'an-il Azim adlı eserindeki tefsir yöntemiyle ilgili genel olarak şunları söyleyebiliriz: Öncelikle ayeti ayetle tefsir etmeyi tercih etmiştir. Daha sonra ayete tealluk eden hadisleri naklederek bunlardan elde ettiği delilleri açıklamıştır. Konuyla ilgili sahabe, tabiûn ve tebei tabiûn döneminden müfessirlerin görüşlerine yer vermiştir. İbn Kesir aynı zamanda dirâyetli bir İslam tarihçisi olması sebebiyle, ayetlerdeki siyer ile ilgili hususları daha tutarlı ve daha geçerli bilgilerle detaylandırmıştır. İbn Kesir'in en önemli özelliklerinden birisi de, ayetleri tefsir ederken asılsız rivâyetlerden ve israiliyyattan kaçınmış olmasıdır. İbn Kesir ayetlerin sebab-i nüzûlünü zikrederken, bu konudaki rivâyetlerin sebab-i nüzûl için geçerli olup olmadığını da açıklamıştır. Ayetlerden zaman zaman fikhî hükümler çıkarıp, bunları gerekçeleriyle açıklamış ve siyâk ve sibâka uygun tefsirler yapmıştır.

Ayrıca onun dil ve uslûbuyla ilgili olarak da şu tesbitleri yapmak mümkündür: İbn Kesir yer yer secili ve edebi sanat ifade eden lafızlar kullanmıştır. Tefsirdeki anlatımı, bu yönüyle ifadelerine akıcılık kazandırmıştır. Birçok tefsirde rasladığımız, uzun uzun sıkıcı irab bahislerini terk etmiş ve belağata ait nüktelere yer vermemiştir. Bundan dolayı Uslûbu güzel ve özlüdür. Bazı ayetlerin tefsirlerini yaparken şiirlerden de istişhad etmiştir. Böyle yaparak lafızların manalarına açıklık getirmiştir

3.2.1. Kur'an'ı Kur'an İle Tefsiri

İbn Kesir tefsirinin en önemli özelliği ayetleri tefsir ederken Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmeye öncelik vermesidir. Müfessirimiz öncelikle tefsirini vereceği ayetin kolay ibarelerle anlamını ortaya koymaktadır. Ardından mana yönünden benzer ve aynı olan ayetleri sıralayarak ayeti ayetle izaha çalışır. Aynı zamanda konulu tefsir adı verilen bu metodu uyulamada diğer müfessirlere nisbetle daha maharetlidir.²⁴⁵

Bu konuyla alakalı bazı örnekleri aktaralım:

1. Bakara süresindeki “*İşte bu kitab, onda hiçbir şüphe yoktur, müttakiler için hidayettir.*”²⁴⁶ ayetinde geçen ‘hidâyet’ in ‘rahmet ve şifa’ olduğunu ifade etmiş ve hidayetin mü'minler'e hasr edildiğini söyledikten sonra şunları kaydetmiştir;

²⁴⁵ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, I, 230

²⁴⁶ Bakara, 2/3

Hidayet, burada müttakilere tahsis edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka ayetlerde şöyle buyuruyor: *“Biz onu yabancı bir dil ile ortaya koysaydık diyeceklerdi ki, ayetleri tafsilatlı olarak açıklanmalı değimliydi? Hem yabancı hemde araba mı hitab etmektedir? De ki; Bu iman edenlere hidayet ve şifadır. İman etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu, onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesafeden sesleniyor da anlamıyorlar.”*²⁴⁷ *“Kur’an’da mü’minler için rahmet ve şifa olan şeyleri indiririz. Zalimler için de ancak hüsrânı artırırız.”*²⁴⁸ Ve buna benzer Kur’an’dan faydalanmanın mü’minlere has olduğuna delâlet eden ayetler bulunmaktadır. Çünkü Kur’an hidâyetin ta kendisidir. Fakat ona ancak iyiler ulaşabilir.²⁴⁹ Nitekim Allah Teâlâ da buyuruyor ki; *“Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerde olan dertlere bir şifa, mü’minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.”*²⁵⁰

2. Yahudilerin küfür ve inatlarını haber veren *“Andolsun ki sen, kendilerine kitab verilmiş olanlara her ayeti getirsen, onlar yine senin kiblene uymazlar. Sende onların kiblesine uyacak değilsin. Onların kimide kiminin kiblesine uyacak değildir. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra şayet sen onların heveslerine uyacak olursan, o takdirde şüphesiz zalimlerden olursun.”*²⁵¹ ayetini tefsir ederken, yahudilerin küfürde inat etmelerinin devamlılığını, inkar durumlarının kıyamete kadar süreceğini ifade etmiş ve Yunus süresi 96. ayetin bu durumu açıklayıcı olduğunu söylemiştir; *“Doğrusu Rabbinin (azap) sözünü hak etmiş olanlar can yakıcı azaba girene kadar kendilerine her türlü ayet gelse de inanmazlar.”*²⁵²

3. *“Andolsun ki sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsüllerden yana eksiklikle imtihan edeceğiz, sabredenlere müjdele!”*²⁵³ ayetinin, Muhammed süresi 31. ayetteki *“sabredenleri çıkarıncaya ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi tecrübe edeceğiz.”* ayetinde ki *‘tecrübe edeceğiz’* ifadesini açıkladığını söylemiştir.²⁵⁴

²⁴⁷ Fussilet, 41/44

²⁴⁸ İsrâ, 17/82

²⁴⁹ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, I, 72

²⁵⁰ Yunus, 10/57

²⁵¹ Bakara, 2/145

²⁵² İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, I, 320

²⁵³ Bakara, 2/156

²⁵⁴ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, I, 370

İbn Kesir'in Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmesinin örneklerini çoğaltabiliriz. Tefsirde makbul olanın öncelikle bu olduğunu kendisi de eserinin mukaddimesinde ifade etmiştir. Bu tip tefsir örnekleri Tefsiru'l Kur'ani'l Azim'inde çokca bulunmaktadır.

3.2.2. Kur'an'ı Sünnet İle Tefsiri

İbn Kesir ayetlerle ilgisi olan hadisleri nakletmiş ve hadislerden elde ettiği delilleri ortaya koymuştur. Tefsirine konu ettiği hadisleri isnatlarıyla zikretmiştir. Burada dikkat çeken bir husus çoğunlukla hadislerin isnadlarını uzun uzun zikretmesidir. Bazen de isnattaki son râvi ile tahriç eden hadis kaynağını zikretmek suretiyle isnadı terk etmiştir. Ayrıca senet ve metin tenkidi açısından hadislerin cerh ve ta'dil değerlendirmelerini yapmıştır. Bu yönüyle İbn Kesir'in sadece nakilci bir müfessir olmadığı açıkça görülmektedir. Rivâyetler hakkında hükümler vermesi ve hadislerin sıhhat derecelerine işaret etmesi aynı zamanda İbn-i Kesir tefsirinin nedenli güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Tefsirin bu yönünü ortaya koyan birkaç örnek üzerinde sunalım;

1. Bakara Suresinde geçen “*orta namaz (salat-ı vusta)*” yı tefsir ederken bu namazın sabah, öğle, ikindi ve akşam namazı olabileceğini belirten rivâyetleri ve görüşleri anlattıktan sonra ulaştığı neticeyi şu şekilde ortaya koyar: “Bu rivâyetlerden ayetteki namazın sadece sabah ve ikindi olduğuna delâlet eden rivâyetler sahihtir. Diğerleri ise zayıftır. Ayrıca sahih sünnetle bu namazın ikindi namazı olduğu kesindir. Rasulullah (s.a.v) ikindi namazının salât-ı vusta olduğunu henek gazvesinde söylemiştir.”²⁵⁵

2. Yine Bakara Suresi'nin birinci ayetini tefsir ederken bazılarının huruf-u mukattaa'nın işârî manalara delâlet ettiğini söylemelerini reddetmiştir. Bu konuda delil aldıkları hadisin muteber olmadığını ve zayıf olduğunu ortaya koymuş ve şunları söylemiştir; Bu harfler ile vakitlerin bilindiği, olayların, fitne ve savaşların zamanlarının çıkarılacağını öne sürenler Kur'an'da olmayan şeyler iddia etmektedirler. Bu husus zayıf bir hadiste vârid olmuştur ki, bu hadis bile istihracın doğruluğundan çok batıl olduğuna delalet etmektedir. Bu hadis, Muhammed İbn

²⁵⁵ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 427-433

İshak'ın rivâyet ettiği ve İbn Abbas'a dayanan hadistir. İbn İshak Cabir İbn Abdillâh'tan naklede ki o şöyle demiştir: Ebu Yasir İbn Ahtab yahudilerden bazı kişilerle Rasulullah (s.a.v.)'a uğramış, Rasulullah (s.a.v.) Bakara süresinin baş tarafını okuyormuş *“Elif, Lam, Mim. Onda hiç şüphe yoktur...”* O sırada kardeşi Huyey İbn Ahtab Yahudilerden bazı kişilerle gelmiş ve demiş ki; Allah'a yemin ederim ki Muhammed (s.a.v.) kendisine indirilen ayetleri okuyordu, Onu duydum. Ve Ayeti okumaya başlamış. Ebu Yasir demiş ki, sen bunu işittin mi? Kardeşi de evet demiş. Cabir diyor ki; Huyey İbn Ahtab yahudilerden o cemaatle birlikte Rasulullah (s.a.v.)'ın yanına gelip demişler ki; Ey Muhammed (s.a.v.) Sen Allah'ın sana indirdiği *“Elif. Lam. Mim. İşte bu kitab...”* ayetini okuduğunu hatırlıyor musun? Rasulullah (s.a.v.) evet demiş. Onlar 'bu ayeti Cebrail Allah katından mı getirdi?' demişler. Rasulullah (s.a.v.) evet demiş. Onlar, Allah senden önce peygamberler göndermişti. Sen onların süresinin ve senin dışında onların ümmetinin süresinin ne kadar olduğunu bilmezsin demişler. Huyey İbn Ahtab ayağa kalkmış ve beraberinde bulunanlara doğru yönelerek onlara 'Elif bir, Lam otuz, Mim kırk' demiş. Bu ise yetmiş bir yıl yapar. Siz Peygamberin dinine girecek misiniz? Onun mülkünün ve ümmetinin süresi 71 yıldır. O da Rasulullah (s.a.v.)'a yönelmiş ve demiş ki; Ya Muhammed (s.a.v.) bundan başka ayetler de var mı? Rasulullah (s.a.v.) evet deyince, nedir o? diye sormuş. Hz. Peygamber de *“Elif, Lam, Mim, Sad”* demiş ve bunun üzerine bu ondan daha uzun, daha ağır demiş, Elif bir, Lam otuz, Mim Kırk, Sad da yetmiştir. (Her ne kadar metinde yetmiş geçiyorsa da bunun altmış olması gerekir, çünkü ancak altmış olduğu takdirde söylenen rakamın toplamı elde edilebilir.) İşte bu da yüz otuz birdir. Sonra ya Muhammed bundan başkası da var mı diye sormuş, Hz. Peygamber de evet demiş. Nedir o? dediğinde, *“Elif, Lam, Ra”* buyurmuş. O da bu daha ağır ve daha uzun demiş, Elif bir, Lam otuz, Ra da ikiyüz, buda 231 eder demiş. Sonra Peygambere daha başkası var mı? diye sormuş, evet deyince, nedir o? demiş, Rasulullah (s.a.v.) *“Elim, Lam, Mim, Ra”* buyurmuş. Bunun üzerine bu daha ağır ve daha uzun demiş. Elif bir, Lam otuz, Mim kırk, Ra ikiyüz, bu ise 271 eder demiş. Sonra senin durumun bize karmaşık göründü ya Muhammed, az mı çok mu verildiğini bilmiyoruz demiş, kalkın gidelim diye eklemiştir. Sonra Ebu Yasir kardeşi Huyey İbn Ahtab'a ve beraberindeki rahiplere demiş ki, ne belli bunların hepside Muhammed için toplanmıştır, 71, 131, 231, 271,

bütün bunlar 704 sene yapar. Onlar da demişler ki Onun durumu bize şüpheli göründü. Şu ayetlerin şu kişiler hakkında indiği iddia edilmiştir: “*‘Odur sana kitabı gönderen, ondan bir kısmı muhkem ayetlerdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğeri ise müteşabihlerdir.’*”²⁵⁶ Muhammed İbn Said el-Kelbî’ye göre bu aşağı yukarı böyledir. Ancak Kelbî delil olarak kabul edilemez. Kaldı ki bu metod uyarınca (eğer usül doğru ise) her bir harfin ayrı ayrı hesaplanması gerekir. Bu takdirde rakam çok yükseğe ulaşır. Tekrarları ile birlikte hesaplanırsa rakam daha çoğalır.²⁵⁷ Bu açıklamalarından anlaşılın, İbn Kesir bu konudaki rivâyetin senet ve metin yönünden muteber olmadığını uzun uzun delillendirip “ebced hesabı” kurallarının dayanağı kabul edilen cifirin aslının olmadığını tesbit etmiştir.

Ayrıca ayetlerde geçen konuyla alakalı rivâyetleri mukaddem kaynakların yanı sıra muahhar kaynaklardan da almış ve bunları ardı ardına sıralamıştır. Bununla da yetinmemiş, birtakım merfû olarak kaydedilen rivayetlerin hakikatte merfû olmadığını tesbit etmiştir. Bunu yaparken de kaynaklar arasında mukayese yaparak birtakım gözden kaçan illetleri tesbit etmiştir. Örneğin arş ve kürsî hakkında vârid olan bir haberi²⁵⁸ karşılaştırmalı olarak tahlil etmiş ve rivâyetteki önemli bir illeti tesbit etmiştir. Mevkûf olan bir rivâyetin dikkatsizlik neticesinde merfû olarak nakledildiğini ortaya koymuş ve şunları ifade etmiştir: Hafız el-Bezzâr meşhur müsnedinde, Abd ibn Humeyd ve İbn Cerir tefsirlerinde, Taberî ve İbn Ebu Asım el-Sünne kitaplarında ve Hafız Ziya el-Muhtar adlı kitabında... Abdullah ibn Halifeden bunu rivâyet etmişlerdir. Ancak bu meşhur değildir. Ve onun, Ömer (r.a.)’den hadis işitmiş olması da şüphelidir. Bazıları bunu Hz.Ömer’den mevkûf olarak, bazıları mürsel olarak rivâyet etmiş; bazıları hadisin metnine garip ilaveler yapmış, bazıları da metni eksiltmişlerdir. Bundan daha garibi de Cübeyr İbn Mut’îm’in arş’ın sıfatına dair rivâyet etmiş olduğu hadistir ki bunu Ebu Davud Sünen’inde rivâyet etmiştir.²⁵⁹

²⁵⁶ Ali İmran,3/7

²⁵⁷ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, I, 60

²⁵⁸ İbn Kesir’in kritiğini yapmış olduğu rivayet şudur; Hafız Ebu Ya’la el- Mevsili Müsnedinde şöyle diyor: Bize Züheyr... Ömer (r.a.) den rivayet etti ki o şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v.)’a bir kadın gelerek: Allah’ın beni cennete koymasına için dua buyur dedi. Rasulullah (s.a.v.) Rabbini tazim ettikten sonra şöyle buyurdular: ‘Allah’ın kürsî’si gökleri ve yeri kaplamıştır. Kürsî’nin toy bir devenin yükün ağırlığından inmesi gibi inmesi vardır.’

²⁵⁹ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, I, 457- 459

3.2.3. Kur'an'ı Eser (Sahabe ve Tabiûn Görüşleri) İle Tefsiri

İbn-i Kesir ayetleri tefsir ederken konuyla ilgili sahabe, tabiûn ve sonraki dönem müfessirlerinin görüşlerine de müracaat etmiştir. Yukarıda bunların kavillerinin bağlayıcı olup olmadığı hususundaki kanaatini ortaya koymuştuk. Tefsirinde sahabe, tabiûn ve tebei tâbiûnin görüşlerine yer vermesi, eserine zenginlik katmıştır. Ayetleri tefsir ederken sahabe kavillerine öncelik vermesi dikkat çekmektedir. Örneğin, En'am Suresi 74. ayette Hz. İbrahim babasının ismi-i Azer olarak geçmektedir. Bu ayeti tefsir ederken İbn-i Abbas, Mücâhid, Suddî'nin Âzer'in bir put ismi olduğunu, Hz. İbrahim'in babasının adının ise Tarah olduğunu söylediklerini kaydedip her iki ismin de Hz. İbrahim'in babasına ait olduğunu ifade etmiştir. "Âzer, puta hizmeti sebebiyle lakabıdır, Tarah da gerçek isimdir" demiştir.²⁶⁰

Bakara süresinde "*Şüphesiz ki Mü'minler, Yahudiler, Nasranî ve Sabîilerden; her kim Allah'a ve ahiret gününe inanıp, Salih amelde bulunursa, elbette onların Rableri katında mükâfâtları vardır. Hem onlara bir korku yoktur, mahzun da olmazlar.*"²⁶¹ Ayetindeki Sâbiîler'in kim olduğu hususunda Süfyan Sevrî'nin Mücâhid'den naklettiği şu yorumu kaydeder; "Sabiiler, mecusiler, yahudiler ve hristiyanlar arasında bir kavim olup dinleri yoktur." Aynı türden İbn Nuceyh, Ata ve Said b. Cübeyr'den de rivâyetlerin geldiğini nakleder. Ayrıca Vehb b. Münebbih'e sabiîler kimdir diye sorulduğunda, onun şu şekilde cevap verdiğini de nakleder; Onlar Allah'ı bir olarak tanıyan fakat amel edecekleri bir şer'atı bulunmayan ve küfür sözü söylemeyenlerdir. İbn Kesîr, bundan başka diğer müfessirlerin bu konuda Sâbiîler'in muvahhid kimseler olup yıldızların tesirine inandıkları ya da yıldızlardan bir şeyler istemeleri sebebiyle küfre düşen bir topluluk oldukları yolundaki farklı görüşlerin de bulunduğu temas ettikten sonra, kendi tercihini de şu şekilde ifade eder: Sözlerin en açığı Mücâhid ve onun ardından gidenlerden Vehb b. Münebbih'in sözüdür ki buna göre: sabiîler ne yahudi, ne hristiyan, ne mecusî ne de müşrik olan bir kavimdir. Onlar kendi fitratları üzere kalmışlardır. Mensub olup uyguladıkları bir dinleri yoktur. Bunun için Araplar, müslüman olanlara sabiîler ismini veriyorlardı.

²⁶⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, VII, 282, 283

²⁶¹ Bakara, 2/62

Yani o gün yeryüzünde mevcut olan dinlerden dışarı çıkmışlar diyorlardı. Bazı ilim adamları da dediler ki; peygamber çağrısının kendisine ulaşmadığı kimselerdir.²⁶²

İbn Kesir tefsirinde zaman zaman İbn Abbas gibi sahabiler ve tabînin önde gelen tefsir imamlarının, şayet konuyla ilgili merfû bir rivâyet gelmiş ise asla kendi re'ylarıyla tefsire kalkışmadıklarını ifade etmektedir. Araf süresindeki “*İki taraf arasında perde, A'raf üzerinde de cennetlik ve cehennemliklerin her birini simalarından tanıyacak kimseler vardır ki onlar henüz cennete girmemiş, fakat girmeyi şiddetle arzularak cennetliklere selam size diye seslenirler.*”²⁶³ Bu ayeti tefsir ederken şunları ifade etmiştir: Taberî A'raf hakkında Süddî ve Mücâhidin bunun sûr manasında olduğunu, İbn Abbas'ın da yüksek engel anlamına geldiğini söylediğini nakletmiştir. A'raf'ın tekili olan Urf, horozun başı üzerinde ki burç şeklindeki et için de kullanılmaktadır. İbn Abbas'dan gelen diğer bir haberde ise A'raf'ın cennetle cehennem arasındaki bir tepe olduğu ve günahkârların burada tutulduğu bildirilir. Süddî bu engele A'raf denilmesinin sebebini orada kalacak kimselerin diğer insanları çok iyi tanımalarına hamleder. Diğer taraftan Ashab-ı A'raf'ın kimler olduğu konusunda ise müfessirlerin değişik görüşleri vardır. Bu farklı görüşlerin ortak bir yanı ise, sözkonusu kimselerin sevap ve günahlarının eşit olduğu hususudur. Nitekim Huzeyfe, İbn Abbas, İbn Mesud ile selef ve haleften birçok âlim bu görüşte ittifak etmişlerdir. Bununla ilgili merfû hadislere gelince, İbn Merduye'nin naklettiği bir rivâyette; Hz. Peygamber'e sevap ve günahı eşit olan kimselerin durumu sorulduğu zaman şöyle buyurmuştur; “Onlar Ashab-ı A'raf'dır. Cennete girmeyi arzuladıkları halde oraya girememiş kimselerdir.” Fakat bu hadis bu vecihden garibtir. İbn Merduye'nin farklı vecihden kaydettiği diğer merfû rivâyette ise, Ashab-ı A'raf'ın babalarının izni olmaksızın Allah yolunda cihâd eden ve öldürülen kimseler olduğu haber verilmektedir. Said b. Mansur'un kaydettiği bir rivâyette de, Ashab-ı A'raf'ın babalarına karşı isyan etmesinin yanı sıra Allah yolunda öldürülen kimseler olarak nitelendirildiği ve onların babalarına isyan sebebiyle cennete girmekten, Allah yolunda öldürülmeleri sebebiyle de cehenneme girmekten alıkonuldukları kaydedilir. Bunu İbn Merduye, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbn Mace de merfû olarak farklı tarîklerden rivâyet etmişlerdir. Ama bu rivâyetlerin

²⁶² İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 104

²⁶³ Araf, 7/46

merfû olmasına pek ihtimal vermiyorum. Bunlar mevkûf ya da maktû' olabilir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz üzere, şayet böyle bir merfû hadis bulunsaydı, başta İbn Abbas gibi sahabiler ve tabiînin önde gelen tefsir imamları, bu ayeti kendi re'yları ile tefsire kalkışmazlardı.²⁶⁴

3.3. TEFSİR'UL- KUR'ANİ'L- AZİM'DE DİRÂYET ÖRNEKLERİ

3.3.1. Anlamadan ve Faydalanmadan Kur'an'ı Kerim'i Okumak

Bakara sûresin'de Ehl-i Kitaptan bir kısmıyla ilgili olarak “*Onlar kitabı anlamazlar, sadece birtakım batıl şeyleri zanneder dururlar*”²⁶⁵ buyrulmuştur. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, ayet “Kitab'ta bulunan şeyi bilmezler, buna rağmen zan ile senin peygamberliğini inkâr ederler” manasına gelmektedir. Katade, Ebu'l Aliye ve Rebi' de haksız yere zan beslerler demek olduğunu söyler.²⁶⁶

Ayrıca İbn Kesir “*Eğer onlar Tevrat'ı, incil'i ve kendilerine Rablarından indirilmiş olanı dosdoğru tutsalardı...*”²⁶⁷ ayetini tefsirinde şu rivâyeti nakletmiştir: İbn Ebu Hatim bu ayeti açıklarken Alkame'nin rivâyet ettiği şu hadisi nakleder: Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki: Az kalsın ilim kaldırılacaktı. Ziyad İbn Lebid dedi ki: Ey Allah'ın Rasulü, ilim nasıl kalkar? Biz Kur'an'ı okuyor ve çocuklarımıza onu öğretiyoruz. Rasulullah (s.a.v.) dedi ki: Ey Lebid'in oğlu, annen seni kaybetsin. Ben de seni Medine'nin en bilginlerinden biri olarak görürdüm. Tevrat ve İncil, Yahudi ve hristiyanların elinde değil mi? Ama onlar Allah'ın emrini terk ettikleri zaman, bu kitapların ellerinde olması, kendilerine ne fayda sağladı? Sonra bu ayeti okudu. Bu hadisi İbn Ebu Hatim isnadın başı muallak sonu mürsel olan bir hadisten nakleder. Halbuki aynı hadisi Ahmed İbn Hanbel, muttasıl ve mevsul olarak nakleder ve der ki bize Veki... Ziyad İbn Lebid'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) bir şeyi anlattı ve dedi ki: işte ilim gittiği zaman böyle olur. Yezid der ki: Biz; Ey Allah'ın Rasulü, ilim nasıl gider? Biz Kur'an'ı okuyor, çocuklarımıza okutuyor ve kıyamete kadar da onların çocukları çocuklarına okutacaklar dedik. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki: Ey Lebid'in anasının oğlu, annen seni kaybetsin, ben de seni

²⁶⁴ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, III,165

²⁶⁵ Bakara, 2/78

²⁶⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, I, 204

²⁶⁷ Maide, 5/66

Medine'nin en bilgin adamlarından biri sanırdım. Yahudi ve Hristiyanlar da Tevrat ve incili okumuyorlar mı? Ama ondan hiçbir şekilde faydalanamıyorlar. İbn Mace de aynı hadisi kendi isnadıyla Veki'den rivâyet eder ki bu isnad, sahihdir.²⁶⁸

Kur'an'ın anlaşılmasından okunmasının vehâmeti açıkça görülmektedir. Kur'an, "okumak"²⁶⁹ anlamına gelen bir kelimedir. Kur'an'ın bir adı da Furkan'dır. Furkan; hakkı batıldan yani doğruyu yanlıştan ayırma ölçüsü demektir.²⁷⁰ Yine Kur'an insanlara bir yol gösterme (Hüdâ), bir açıklama (Beyân) ve öğüttür. "Bu, içinde hiç şüphe olmayan ve muttakilere (korunanlar, sakınanlar) hidâyet eden (yol gösteren) kitaptır."²⁷¹ "Bu, (Kur'an) insanlara bir beyân (açıklama), muttakilere bir hidâyet (yol gösteren) ve bir öğüttür."²⁷² Kur'an insanları uyarmak ve müjdelemek için imam (önder) ve rahmet olarak indirilmiştir: "Ondan önce de önder ve rahmet olarak Musa'nın kitabı vardır. Bu da kendilerine yazık edenleri uyarmak, güzel davrananları müjdelemek için, Arap diliyle indirilmiş; doğrulayan kitaptır."²⁷³ Kısaca Kur'an; "İnsanlara yol göstereceğini diye, yol göstericiden, doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler, açıklamalar, deliller olarak indirilmiştir"²⁷⁴ Yol gösterme, doğruyu yanlıştan ayırma, uyarma ve müjdeleme gibi amaçlarla gönderilen bir kitabın bu fonksiyonunu yerine getirebilmesi, elbette onun "anlaşılması" ile mümkün olacaktır. Yani anlaşılmasız bir kitabın bu fonksiyonları yerine getirmesi beklenemez. Ve anlaşılmasız bir kitabın sahibinin de bizden kulluk etmemizi beklemesi anlamsız olacaktır.

3.3.2. Akılla Vahiy Çelişmez

İbn Kesir Maide 67.ayeti tefsir ederken "Peygamber Yalnızca Tebliğ Edicidir" başlığını açmış ve buradaki izahları arasında Buharî'nin sahihi'nde geçtiğini ifade ettiği bir rivâyete yer vermiştir. Ebu Cuhayfe der ki: Ben, Ebu Talib oğlu Ali (r.a)'ye sizin yanınızda Kur'anda bulunmayan bir vahiy var mı? diye sordum: Hz. Ali dedi ki: Hayır taneyi yaran, soyu artıran Allah'a andolsun ki; ancak

²⁶⁸ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, II, 607

²⁶⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l- Arab*, I, 125

²⁷⁰ Furkan,25/1

²⁷¹ Bakara, 2/2

²⁷² Al-i İmran, 3/138

²⁷³ Ahkaf,46/12

²⁷⁴ Bakara, 2/185

Allah'ın bir kişiye verdiği Kur'an anlayışı müstesnâdır. Bir de şu sahifede olan şey. O sahife nedir? dediğimde Hz. Ali “âkıleye dâir hükümlerdir” dedi. Esirleri öldürmekten kaçınmak ve kafire karşılık müslümanı öldürmemektir, dedi. İbn Kesir'in yukarıdaki rivâyeti nakletmesindeki kasdı, anlaşılacağı gibi hakkında nas olmasa da herhangi bir konunun dirâyetle halledilebileceği, izah ve idrâk edilebileceğine delil getirmiştir.²⁷⁵

3.3.3. Kadından Peygamber Yoktur

İbn Kesir Mâide süresi 72. ve 75. ayetlerin tefsirine yer verirken, Hz. İsa'nın Allah'ın Rasûlü olduğunu kaydetmiş ve şirk'in Allah tarafından affedilmeyecek bir günah olduğunu rivâyetlerle destekleyerek anlatmıştır. Ayrıca Hz.Meryem'in de bir peygamber olmadığını ifade etmiştir. Kadınlardan Peygamber gelmediği kanaatini ifade ederek şöyle demiştir: “Nitekim İbn Hazm ve diğerleri; Sara'nın, Musa'nın annesinin melekler tarafından kendilerine hitap edilmesi nedeniyle peygamber olduğu görüşünün doğru olmadığını ifade eder. Onlara Allah hitap ederek şöyle buyuruyor: ‘*Musa'nın annesine de onu emzir diye vahyettik...*’²⁷⁶ Vahiy nübüvvet manasınadır diyorlar. Halbuki cumhurun kanaatine göre, Allah bütün peygamberleri erkeklerden göndermiştir. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur: ‘*Senden önce de hep kendilerine vahiy gönderdiğimiz kasabalar halkından erkeklere risâlet vermiştik.*’²⁷⁷ Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'arî bu konuda icmâ' bulunduğunu zikreder.²⁷⁸

3.3.4. Nüzûl Sebebinin Husûsiliği Umûmiliğine Engel Değildir

İbn Kesir “*O gün; zalim kimse iki elini ısırarak: Ne olurdu ben de peygamberlerle beraber bir yol tutsaydım, diyecektir.*”²⁷⁹ ayetine şu şekilde bir izah getirmektedir: Allah Teala, Rasulullah'ın yolundan ayrılan, onun Allah katından getirmiş olduğu apaçık, hiçbir şüphe olmayan haktan ayrılan, Allah Rasulü'nün

²⁷⁵ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, II, 609

²⁷⁶ Kasas, 28/7

²⁷⁷ Yusuf, 12/109

²⁷⁸ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, II, 616

²⁷⁹ Furkan, 25/27

yolundan başka bir yola giren zalimlerin pişmanlığını haber veriyor. Kıyamet günü vuku bulduğunda, kendisine pişmanlığın fayda vermeyeceği bir yerde pişman olacak ve hasretle, esefle ellerini ısracaktır.

Ayeti bu şekilde tefsir ettikten sonra, sebebi nüzûl'üne işaret ederek şöyle demiştir: Bu ayetin sebebi nüzûlü, Ukbe İbn Ebî Muayt veya bir başkası olsa da bu ayet her bir zâlim hakkında umûmîdir.²⁸⁰ Nitekim başka bir ayet-i kerime'de şöyle buyrulur: *“O gün yüzleri ateşle çevrilirken; Ne olurdu keşke Allah'a itaat etseydik, Peygamber'e itaat etseydik derler. Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik. Onlar bizi yoldan saptırdılar. Ey Rabbimiz onlara azaptan iki kat ver. Ve onları büyük bir lanetle lanetle.”*²⁸¹ Her zâlim kıyamet günü pişmanlığın en üst derecesinde pişman olacak ve ellerini ısrarak şöyle diyecektir; Ne olurdu ben de peygamberlerle beraber bir yol tutsaydım. Vay başıma gelene Keşke falancayı dost edinmeseydim. Ayet Ümeyye İbn Halef veya kardeşi Übeyy İbn Halef veya bu ikisi dışında bir başkası hakkında da olsa durum aynıdır.

İbn Kesir *“İffetli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftira atanlar; dünyada da ahirette de lanetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük bir azap vardır.”*²⁸² Ayetini izah ederken sebebi nüzûl'un umûmîliğine işaret ederek şunları söylemiştir: Bu Allah Teâlâ'nın evli, kötülükten habersiz, iffetli mü'min kadınlara iftira atanlara bir tehdittir. Mü'minlerin anneleri ve özellikle ayetin nüzûl sebebi olan Sıddık'ın kızı Hz. Aişe, her bir evli ve iffetli mü'min kadından bu ayetin hükmü altına girmeye daha layıktır. Âlimler (Allah onlara rahmet etsin) bu ayette zikredilenlerden sonra Hz. Aişe'ye söven, ona iftira edenin kâfir olduğunda icmâ' etmişlerdir. Zira, o bu davranışıyla Kur'an'la inatlaşmaktadır.²⁸³

3.3.5. Helal Olan Şeyler Konusunda Aşırı Gitmek Haddi Aşmaktır

İbn Kesir ayette geçen *“Ve haddi aşmayın”*²⁸⁴ ayetini ele alırken, bu ayet-i kerime'den maksadın; mübah olan şeyleri kendinize haram kılmakla nefsinizi

²⁸⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, V,149

²⁸¹ Ahzab, 33/66, 68

²⁸² Nur,24/23

²⁸³ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, V,77

²⁸⁴ Maide, 5/87

sıkıştırıp aşırı gitmeyin, demek olacağını ve bir de nasıl ki helalleri haram kılmamız gerekiyorsa helale de el uzatmakta da aşırı gitmemek gerektiğini ifade ediyor. Yani helalmış diye kural tanımaz bir halde yıkarak dağıtarak haddi aşmayı da sözkonusu ayetin yasakladığını ifade etmiştir.²⁸⁵

3.3.6. Kabir Ziyaret Edilince Ölüye Bildirilir

İbn Kesir “*Bunun için sen, ölülere katiyen işittiremezsin. Dönüp giden sağırlara da daveti duyuramazsın.*”²⁸⁶ ayetini şu şekilde tefsir etmiştir: Nasıl ki kabirlerindeki ölülere işittirmek, işitmeyen sağırlara sözünü ulaştırmak kudretine sahip değilsin ve bununla beraber onlar sana arka çevirmektedirler, aynı şekilde hakka karşı kör olanları hidâyete erdirmeye ve onları sapıklıklardan çevirmeye de güç yetiremezsin. Bunlar ancak Allah’a aittir. Dilediği zaman dirilerin seslerini ölülere işittirmek, dilediğini hidâyete erdirmek ve dilediğini saptırmak O’nun kudreti dâhilindedir. O’nun dışında hiç kimseye bu güç verilmemiştir. Bu sebeptendir ki şöyle buyurur: “*Sen ayetlerimizi ancak inananlara duyurabilirsin. İşte onlar müslümanlardır.*”²⁸⁷ Bu inananların durumudur. Birincisi ise kafirlerin misalidir. Nitekim başka bir ayeti kerimede şöyle buyrulur: “*Ancak dinleyenler icabet ederler. Ölülere gelince; onları Allah diriltir. Sonra O’na döndürülürler.*”²⁸⁸

Sözkonusu ayeti bu şekilde tefsir ettikten sonra, Abdullah İbn Ömer’in rivâyet etmiş olduğunu söylediği hadisi zikretmiş ve ölülerin de kabirleri ziyaret edilince işittiklerini ifade etmiştir. Ve bu görüşünü şu şekilde delillendirmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v), Bedir kuyusuna atılmış ölülerle üç gün sonra konuşmuş ve onları azarlamıştı. Nihayet Hz. Ömer ona: Ey Allah’ın elçisi, çürümeye yüz tutmuş bir kavme ne diye hitap edersin? demişti. Hz. Peygamber: Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki siz benim söylemekte olduklarımı onlardan daha iyi işittir durumda değilsiniz. Şu kadar var ki onlar cevap veremezler. Abdullah İbn Ömer’in bu hadisi rivayetine karşı mü’minler’in annesi Hz. Aişe (r.a.) “*Bunun için sen ölülere katiyen işittiremesin.*” ayetini delil getirerek Allah Rasülü (s.a.v)’nün sözünü şöyle te’vil etmiştir: Şüphesiz ki onlar benim kendilerine söylemekte olduğum

²⁸⁵ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, II, 627

²⁸⁶ Rum, 30/52

²⁸⁷ Rum, 30/53

²⁸⁸ En’am, 6/36

şeylerin gerçek olduğunu şu anda çok iyi bilmektedirler. Katâde derki: Allah Teâlâ onları peygamberleri için diriltmiş de onlar bir azarlama, suçlama ve öç alma şeklinde onun sözünü işitmişlerdir. Âlimler katında sahih olan ise İbn Ömer'in rivâyetidir. Zira onun sahih olduğuna birçok yönden şahitler vardır. Bu cümleden olarak İbn Abdülber'r'in İbn Abbas'tan merfû olarak rivayet ettiği ve sahihtir dediği bir hadis şöyledir: Bir kimse dünyada iken tanımakta olduğu bir müslüman kardeşinin kabrine uğrar da ona selam verirse Allah Teala onun ruhunu kendisine iade eder de selam verenin selamına karşılık verir.²⁸⁹

3.3.7. Allah Bazı Şeyleri Kendisine Farz Kılmıştır

*“Rüzgarları müjdeciler olarak göndermesi, rahmetinden size tattırması, emri ile gemilerin yüzmesi ve lütfundan rızık istemeniz O'nun ayetlerindedir. Belki şükredersiniz. Andolsun ki senden önce Biz, nice peygamberleri kendi kavimlerine göndermişizdir de onlara açık deliller getirmişledir. Ama biz suç işleyenlerden öç aldık. Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.”*²⁹⁰ Ayetinde geçen; *“Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.”* ifadesini şu şekilde tefsir etmektedir: Bu, fazlu keremiyle Allah Teâlâ'nın yüce zatına has kılmış olduğu bir haktır. Nitekim başka bir ayeti kerime de şöyle buyurur; *“Rabbınız rahmeti kendi üzerine yazmıştır.”*²⁹¹ İbn Ebî Hatim'in babası kanalıyla Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre o, Allah Rasulü (s.a.v)'nü şöyle buyururken işitmiş: Kardeşinin ırzını koruyan hiçbir Müslüman kişi yoktur ki, kıyamet günü cehennem ateşini ondan uzaklaştırması Allah'ın üzerine bir hak olmasın. Sonra Allah Rasulü: *“Çünkü mü'minlere yardım etmek üstümüze bir haktır.”* ayetini tilâvet buyurmuştur.

İbn Kesir bu izahıyla Allah Teâlâ'nın mü'minlere rahmetiyle muamele etmeyi kendine zorunlu ve farz kıldığını ifade etmektedir. Bu ifadeyi şu şekilde anlayabiliriz; Allah Teâlâ kendisine iman edenlere rahîm sıfatıyla muamelede bulunur ve bu muamelesi kâfirlere karşı intikam almak olarak tecelli eder. Yüce zâtına bunu has kılmış olması mü'minlere ikramıdır. Bütün bu açıklamalar esasında kelamî bir tartışma konusudur.

²⁸⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, V,369, 372

²⁹⁰ Rum, 30/46, 47

²⁹¹ En'am, 6/12

3.3.8. Simya İlmî Batıl Bir İlimdir

Simya ilminin çalışma alanını ve hedefini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Metallerin altın ve gümüşe dönüştürülmesi, ölümsüzlük iksirinin yapılması ve insan hayatının dönüştürülmesidir. Simya ilmi kimya ilminin atasıdır diyebiliriz. Simyacılar tarafından keşfedilen birçok şey, daha sonraları kimyacılar tarafından kullanılmıştır. Simya ve kimya arasındaki esas fark şudur: Simyada deney daha çok ön plandadır. Deneysel yaklaşım çok ön planda ise de bunun aksine bilimsel bilgiye çok yakın değildir. Simyacılar genellikle rastgele çeşitli maddeleri birbirine karıştırıp sonucunda bir şey bulmayı ummuşlardır.²⁹² Yani deneylerde bilimsel bir altyapı çoğunlukla yoktur. Kimya ise deneysel ve bilimsel dayanaklı teorik bilgileri dengeli bir biçimde kullanır. Deneyler kadar bilimsel temellere dayanan bilgilerde ön plandadır. Simyadaki gibi bir rastgelelik temelinde değildir. Kısaca belirtmek gerekirse simya, kimya bilimine öncülük etmiş ve daha sonra yerini kimyaya bırakmıştır.²⁹³

İbn Kesir, Hz. Musa'nın kavminden olan Karunun *‘‘Bu, bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir. Bilmez mi ki Allah, önceleri ondan daha güçlü ve topladığı daha fazla olan nice nesilleri yok etmiştir? Suçlulardan günahları sorulmaz.’’*²⁹⁴ ayetini tefsir ederken ilginç bir konu olan simya ilmine temas etmiştir ve şunları kaydetmiştir: Bazılarından, *‘‘Bu (servet) bana; ancak bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.’’* ayetinde, onun simya ilmi ile meşgul olduğunun kastedildiği rivâyet edilirse de, bu görüş zayıftır. Zira simya ilmi hadd-i zatında batıl bir ilimdir. Zira cevherlerin başka bir şekle (cevhere) çevrilmesine ancak Allah Teâlâ güç yetirebilir. Allah Teâlâ bir ayeti kerime’de: *‘‘Ey insanlar, bir bir misal verilmektedir, şimdi onu dinleyin: Şüphesiz ki Allah’ı bırakıp ta tapıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar’’*²⁹⁵ buyurur. O halde bir nesnenin mahiyetini bir diğer nesnenin mahiyetine çevirdiğini öne süren kimsenin durumu nasıl olur dersiniz? Şüphesiz bu bir yalandır ve imkansızdır. Bilgisizlik ve sapıklıktan ibarettir. Onlar ancak dış görünüşü, görünen suretleri boyamaya güç yetirebilirler. Bu yalan, göz boyama ve vakıa’da sahih gibi göstermekden ibarettir.²⁹⁶

²⁹² Bkz. Newmark A. , *Kimyanın Öyküsü*, Çev. Pınar Arpaçay, 48

²⁹³ Tez Zeki, *Kimya Tarihi*, 90,91.

²⁹⁴ Kasas,28/78

²⁹⁵ Hacc,22/73

²⁹⁶ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, V, 299

Bu tesbitleri ve açıklamaları neticesinde, Karun'un servetinin simya ilmini bilmesiyle bir alakası vardı diyenlere cevap vermiş ve cevherin başka bir cevhere çevrilmesi ve yaratmanın yalnızca Allah Teâlâ'ya has olacağını delillendirerek ifade etmiştir.

3.3.9. Allah Dilerse Veli Kulunun Elindeki Çakılı Altına Çevirir

Kasas suresi 78. ayette geçen Karun'un böbürlenerek “*Bende olan bilgiden ötürü verilmiştir.*” ifadesini uzun uzun tefsir ettikten sonra, Allah'ın kudretini anlatmak için şu açıklamalarda bulunmuştur: Allah Teâlâ'nın, dostlarından bazılarının elinde bazı cevherleri altın veya gümüş veya benzeri şeylere çevirme şeklinde yaratmış olduğu harikulâde (tabiat üstü) şeylere gelince; elbette bu, bir müslümanın inkar edeceği bir şey değildir. Hiç bir mü'min bunu reddedemez. Fakat bu san'at kabilinden değildir. Olsa olsa göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'ın dilemesi, ihtiyârı ve fiilindedir. Nitekim Hayve İbn Şüreyh el-Mısırî'den (Allah ona rahmet etsin) rivâyet edildiğine göre, bir dilenci ondan bir şey istemişti. Yanında ona verecek bir şeyi yoktu ve dilencinin zaruret içerisinde olduğunu görmüştü. Yerden bir çakıl alıp bunu avucunda dolandırdı, sonra onu dilenciye verdi. Bir de gördüler ki; o çakıl kırmızı bir altın oluvermiş. Bu hususta hadisler ve haberler çoktur ve zikredilmeleri de uzundur.²⁹⁷

Yukarıdaki açıklamalardan şunu çıkarabiliriz: İbn Kesir Allah'ın veli kulları'nın Allah'ın izin vermesi ile bir takım harikulâdelikler gösterebildiklerini ifade ile beyân etmektedir. İbn Kesir veli kullardan keramet'e yorulacak bir kısım davranışların sadır olduğunu kabul etmekle beraber, bu örneklerin Allah'ın dilemesi ve ikramıyla gerçekleştiğine de işaret etmektedir.

3.3.10. Yaralının İmâsı Delildir

İbn Kesir, Bakara 72,73. ayetlerini tefsir ettikten sonra, Enes (r.a)'ın rivâyet ettiği bir hadis ışığında İmam Malik'in tercih ettiği fakat cumhurun muhalif olduğu fikhî bir görüşü naklederek yaralının imasının delil olduğu görüşüne yer verir. Şöyle ki; Bir Yahudi, bir cariye'nin başını iki taş arasında ezerek yaralar. Cariye'ye farklı kişiler sorularak sırayla bunu kimin yaptığı sorulur, sonunda cariye başıyla yahudiyi

²⁹⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, V, 300

ima eder. Ve Rasûlullahda yahudinin başının aynı şekilde iki taş arasında ezilmesi emrini verir.²⁹⁸

3.3.11. Fiat Muhayyerliğine Dair İlginç Bir Fikhî İstidlâl

İbn Kesir, ‘‘Derken, (Şuayb’ın Kızları olan) o kadınlardan biri, utana utana yürüyüp ona geldi: Babam, dedi, sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor. Ona gelince başından geçeni anlattı. O da: Korkma, artık zalimler güruhundan kurtuldun, dedi. O ikiden biri dedi ki: Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emin kişidir. O da dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Şayet on yıla tamamlarsan o, senden bir lütuf olur. Ama sana zorluk çektirmek istemem. İnşallah beni Salihlerden bulacaksın. Dedi ki: Bu, seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bir kötülüğe uğramam. Söylediklerimize Allah vekil’dir.’’²⁹⁹ Ayetinde geçen ‘‘kızların babasının’’ Medyen halkına gönderilen Hz.Şuayb (a.s.) olduğunu ifade eden rivâyetleri sıraladıktan sonra, fikhî bir istidlalde bulunmuştur. Ayette geçen ‘‘Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum.’’ ifadesinden; tercihi satıcıya bırakılan satış şeklinin câiz olduğunun çıkarılmasına âlimlerin delil getirdiklerini söyler ve şöyle devam eder: Bununla o ihtiyar adam, Hz. Musa’dan koyunlarını gütmesini ve bu iki kızından biriyle onu evlendirmek istediğini bildirdi. Şuayb el Cubbaî, bu iki kızın Safûra ve Leylâ olduğunu söyler. Muhammed İbn İshak der ki: Bu kızlar Safura ve Şarka’dır. Leyya’da denilir. Satıcının: Şu iki köleden birini sana yüz dirhem karşılığı sattım demesi, alıcının da: Satın aldım, demesiyle satışın sıhhatli olduğuna, Ebu Hanife’nin ashabı bu ayeti delil getirirler. En doğrusunu Allah bilir. Sana, şunu peşin olarak on, veresiye olarak yirmiye sattım denildiğinde; bu satışın sahih olduğuna dair Evzâf mezhebine bu ayeti kerimeyi delil getirirler. Bu durumda müşteri hangisini kabul edecek olursa, sahihtir.’’³⁰⁰

Yukarıda naklettiğimiz konu elbette ki fikhî bir konudur. Uzun uzadıya tartışılacak bir konu da olabilir. Ancak bu tartışmayı burada yapmamız konumuzun

²⁹⁸ İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 197

²⁹⁹ Kasas, 28/ 25- 26- 27- 28

³⁰⁰ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, V, 273

başlığında uzaklaşmamıza sebebiyet verebilir. İbn Kesir'in bu konuya işaret ettiği sözkonusu ayetin tefsirinde; bu ayetlerin bir satışı içerisinde yapılacak iki satışın faiz olduğunu belirten hükümlere delil getirilemeyeceğini ifade etmesi de dikkate şayandır.

3.3.12.Seyyiat'ın Hasenat'a Çevrilmesi

İbn Kesir “*Ancak tevbe eden, inanıp Salih amel işleyenlerin; Allah, işte onların kötülüklerini iyiliğe çevirir. Ve Allah gafur ve rahim olandır.*”³⁰¹ ayetini tefsir ederken bu ayeti iki şekilde anlayabiliriz diyerek dikkat çekici bir çıkarım örneği ortaya koymuş ve şu açıklamaları yapmıştır: “İbn Abbas'tan rivâyetine göre; o şöyle demiştir: Bunlar mü'minlerdir. Onlar imanlarından önce kötülük üzereydiler. Allah onları bundan nefret ettirdi ve iyiliklere çevirdi. Kötülük yerine onları iyiliğe yöneltti.(...) Ayeti kerime tevbe ile kayıtlanmıştır. Haddi zatında bu ayetteki hükmü iman ettikten sonra onları salih amel işleyen kimseler kılar olarak da anlayabiliriz. İkinci görüş te şudur: Bu geçmiş kötülükler tevbeyle nasuh ile iyiliğe dönüşür. Zira kul geçmiş günahlarını her hatırlayıpta pişman olur, Allah'a döner ve istiğfarda bulunur. Bu itibarla günah Allah'a itaata dönüşür. Kıyâmet gününde ise her ne kadar kul bunları kendi aleyhine yazılmış olarak bulsa da bunlar kendine zarar vermez ve sahifesinde iyiliğe dönüşür. Nitekim bu konuda sünnet ve selef'den rivâyet edilen sıhhatli haberler mevcuttur. Bu ayrıca bir hadiste de belirtilmiştir. Nitekim İmam Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin Ebu Zerr (r.a.)'den rivayetinde Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Ben cehennemliklerden cehennemden en son çıkacak olanı ve cennet ehlinde en son girecek olanı bilirim. Birisi getirilecek ve: Günahlarının büyüklerini bir kıyıda bırakın ve ona günahlarının küçüklerini sorun, buyrulacak. Ona: Filan gün şu amelleri, falan falan gün şu amelleri işledin mi? denilecek. O; evet, deyip bunlardan herhangi birisini inkar edemeyecek. Her bir kötülüğe karşılık sana bir iyilik vardır, denilecek. Rabbim ben daha birtakım şeyler işlemiştim ki onları burada göremiyorum, diyecek. Allah Rasulü (s.a.) o kadar güldüler ki azı dişleri göründü.”³⁰²

³⁰¹ Furkan, 25/70

³⁰² İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, V,168, 170

Yukarıdaki rivayet Peygamber (s.a.v.)’i tebessüm ettiren bir durumu anlatmıştır. Aynı zamanda İbn Kesirin bu ve benzeri rivâyetlere dayanarak ortaya koymuş olduğu yorum, kanaatimizce Allah Teâlâ’nın rahmetini en güzel şekilde ortaya koyan bir çerçevede ve günahkâr bir insanın hâleti ruhiyesini rahatlatıcı bir açıklamadır. Elbette ki kişiyi gevşeklik ve suhulete sevketmemesi kaydıyla!

3.3.13. Firdevs’in Mahiyeti Hakkında

“Onlar ki; Firdevs’e varis olacaklardır ve orada ebedi kalıcıdırlar.”³⁰³ Ayetini tefsir ederken, her bir kul için henüz dünyada yaşarken, öldükten sonra ikâmet etmesi için hem cennette hemde cehennemde bir yerin inşa edileceğini ifade etmiştir. Daha sonra İbn Kesir bu konuya şu şekilde izah getirmiştir: Eğer kul dünyada ömrünü Allah için yaşamışsa cennet’e sevk edilir. Yok eğer tersi olurda cehenneme atılırsa o kul için yapılan (ayrılan) yerin diğer cennete gidecek kullara tahsis edilmesi ve sözkonusu yerlerin miras olarak cennetlik kullara verileceği muhakkaktır.³⁰⁴ İbn Kesir’in bu ayetle ilgili yaptığı tefsir dikkat çekici ve kader çerçevesinde makul bir açıklama olarak kayda değerdir. Çünkü Allah Teâlâ âdildir. Herbir kul cennet’e veya cehennem’e gideceğini kendi tercihleriyle belirler. Yani kul öbür dünyadaki âkıbetini yaşadığı hayatla belirler. Dolayısıyla kulun kendi eliyle yaptıkları neticesinde cennete mi cehenneme mi gideceğini takdir eden O’dur.

Ayette geçen ‘firdevs’ kelimesinin anlamının cennet olduğunu ifade ederek şöyle devam etmiştir; Ben derim ki: Bu ayeti kerime, Allah Teâlâ’nın şu ayetleri gibidir: “İşte bu cennetlere kullarımızdan Allah’a karşı gelmekten sakınanları mirasçı kılacağız”³⁰⁵, “İşte o cennetki, işlediklerinize karşılık size miras kılındı.”³⁰⁶ Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr: Cennet; Rumcada Firdevs’tir, derler. Seleften birisi şöyle demiştir: Bahçeye, ancak içinde üzüm olduğu zaman Firdevs adı verilir.³⁰⁷

³⁰³ Mü’minun, 23/11

³⁰⁴ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, V, 10

³⁰⁵ Meryem, 19/63

³⁰⁶ Zuhuf, 43/7

³⁰⁷ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, V, 11

3.3.14. Bir Ayet Hem Medenî Hem de Mekkî Olur mu?

İbn Kesir ‘‘Sana ruhdan sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Ve size bilgiden ancak, çok azı verilmiştir.’’³⁰⁸ ayetinde geçen ‘Ruh’ dan kastın ne olabileceğine dair rivâyetleri sıralamıştır. Neticede bu ayetin tefsirinden şu üç maddeyi özet olarak çıkarabiliriz:

1. Burada kastedilen; ademoğulları’nın ruhudur.
2. Burada ruhdan maksat, Cebrail (a.s.)’dir.
3. Burada ruh ile kastedilen bütün mahlukâtın bütün kaderini tesbit eden büyük bir melektir.

Yukarıdaki tefsiri yaptıktan sonra bu ayetin sebebi nüzûlüne değinmiş ve şunları kaydetmiştir: Buharî bu ayetin tefsirinde Abdullah İbn Mes’ud’dan naklen der ki: ‘‘Ben Hz.Peygamber ile birlikte Medine’nin merasında dolaşıyordum. Hz. Peygamber bir hurma dalına dayanmıştı. O sırada oradan Yahudiler geçiyorlardı. Birbirlerine; O’na ruhu sorun dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki: sizi hoşlanmadığınız bir şeyi sormaya sevkeden sebep nedir? Kendi aralarında dediler ki: sakın hoşlanmayacağımız bir şeyle sizi karşılamasın. Sonra ona sorun deyip, ruh nedir? Diye sordular. Hz. Peygamber biraz durdu ve hiçbir cevap vermedi. Ben Hz. Peygambere vahyin gelmekte olduğunu anladım ve yerimden kalktım. Vahiy nazil olup bitince Hz. Peygamber (s.a.v.) : ‘‘Sana ruhdan sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.’’³⁰⁹ ayetini okudu. Bu ifadeler ilk bakışta bu ayetin Medine’de inmiş olduğu izlenimini veriyor. Yahudiler Medine’de iken Hz. Peygamber’e ruhdan sordukları için, ayet orada nâzil olmuştur, fakat süre tamamen mekkidir. Buna cevap olarak denilebilir ki: Bu süre Mekke’de inmişse de, bu ayet ikinci kere Medine’de de inmiş olabilir. Ya da daha önce inmiş olan bir ayetle ilgili sorularına cevap niteliğinde yeniden vahyedilmiş olabilir. Bu ayetin Mekke’de nâzil olduğunu gösteren deliller arasında aşağıdaki rivâyetleri zikredebiliriz: İmam Ahmed der ki: Bize Kuteybe... Abdullah İbn Abbas’dan nakletti ki; O, şöyle demiştir: Kureyşliler yahudilere; bize bir şey verin de onu şu

³⁰⁸ İsra, 17/85

³⁰⁹ İsra, 17/ 85

adama soralım, dediler. Yahudiler de O'na ruhdan sorun, dediler. Bunun üzerine onlar ruhu sordular ve bu ayeti kerime nazil oldu: *“Sana ruhdan sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.”* Onlar dediler ki: Bize çok şey verildi. Çünkü Tevrat verilmiştir. Tevrat verilene ise pek çok hayır verilmiştir. İbn Abbas der ki: Bunun üzerine Allah Teala şu ayeti indirdi: *“De ki: Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir okadarını da katsak, daha Rabbimin sözleri sözlere tükenmeden denizler tükenirdi.”*³¹⁰

İbn Kesir birbirinin tenakuzu gibi gözükken rivâyetleri mâhir ve makul bir uslûb ile cem' etmiştir. Yukarıdaki husus aynı zamanda buna da güzel bir örnektir.

3.3.15. İman Artar Eksilir mi?

*“Sana onların kıssalarını gerçek olarak anlatalım: Doğrusu onlar, Rablarına inanmış genç yiğitlerdi. Biz de onların hidayetini artırmıştık.”*³¹¹ Ayetini tefsir ederken şu ifadeleri kullanmıştır: Buradan itibaren olayın anlatılması açıklanması başlıyor. Allah Teâlâ onların yiğit delikanlılar olduklarını, doğruyu kabule daha yakın ve hidâyete ermeğe daha müsâit olduklarını belirtiyor. Çünkü gençler batıl dinde yürüyüp isyan eden yaşlılardan hakkı kabule daha çok müsâittirler. Bunun için Peygambere icâbet edenlerin ekseriyeti genç olmuştur. Kureyş'in yaşlılarına gelince; onlar çoğunlukla kendi dinlerini devam ettirmişler ve içlerinden pek azı müslüman olmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ mağara halkının yiğit gençler olduklarını haber veriyor. Mücâhid der ki: Bana ulaştığına göre, onlardan bir kısmının kulağında küpeler varmış. Allah onlara ilham etmiş doğru yola sevk etmiş ve kendi korkusunu içlerine atmış, böylece Rablarına inanmışlar, O'nun vahdâniyetini kabullenmişler, Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet getirmişler. *“Doğrusu onlar, Rablarına inanmış genç yiğitlerdi. Biz de onların hidayetini artırmıştık.”* Bu ayeti ve buna benzer ayetleri delil getirerek Buhârî ve benzeri diğer imamlar, imanın artıp eksileceğini söylemişlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ'nın *“Bizde onların hidayetini artırmıştık.”* buyurduğunu belirtirler. Nitekim Muhammed süresinde de şöyle buyurur: *“Kim de hidayete gelirse; Allah onun hidâyetini artırır ve onlara takvasını*

³¹⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, IV,345

³¹¹ Kehf,18/13

verir.”³¹² Tevbe süresinde de şöyle buyurmaktadır: “ *İman edenlere gelince, onların da imanını artırmıştır.*”³¹³ Fetih süresinde ise şöyle buyurur: “*Ta ki onların imanına iman katsın*”³¹⁴ Daha buna benzer ayetler imanın artıp eksileceğine delildir.³¹⁵

İmanın artıp eksileceğiyle ilgili kanatini Enfal³¹⁶ süresindeki ilgili ayetleri tefsir ederken de açıklayarak belirtmiş ve bu konuda icmâ’ın olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla İbn Kesir, imanın kuvvetli veya zayıf olmasından daha ziyade imanın artıp eksildiği kanaatindedir.

3.3.16. Şefaate İlgili Görüşü

İbn Kesir Musa(a.s.) ile Hızır (a.s.)’ın yolculuklarının anlatıldığı Kehf süresindeki ayetleri tefsir ederken ilgili ayette “*Duvar ise; o şehirdeki iki yetim erkek çocuğa aitti. Altında da onlara ait bir define vardı. Babaları iyi bir kimseydi. Rabbin; onların erginlik çağına ulaşmasını ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Ben, bunları kendiliğimden yapmadım. İşte sabredip dayanamadığın şeylerin te’vili budur.*”³¹⁷ Geçen “*Babaları iyi bir kimse idi.*” ifadesinden yola çıkarak şunları ifade etmiştir: Bu da gösteriyor ki; Salih bir kişinin soyu korunur ve onun kulluğunun bereketi dünya ve ahirete uzanır, soyundan gelenlere şefaati ulaşır. Onun rahat etmesi için, soyundan gelenlere cennet derecelerinin en üst derecesi verilir. Nitekim bu konuda bir takım nass’lar vârid olmuştur.³¹⁸ Bu ifadelerinden şunu anlıyoruz ki; Allah’ın dilemesiyle ve istemesiyle, Hz. peygamber ve salih kullarının dünyada ve ahirette şefaateci olabileceklerini kabul etmektedir.

Ayrıca İbn Kesir, “*İman edip Salih amel işleyenlere gelince, onların mükâfatlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsan edecektir.*”³¹⁹ ayetini tefsir ederken İbn Merduyeh’in Bakıyye kanalıyla Abdullah İbn Mes’ud’dan rivâyet ettiğini söylediği hadiste, Allah Rasûlü(s.a.v)’nün şunları söylediğini ifade etmiştir;

³¹² Muhammed, 47/17

³¹³ Tevbe, 9/124

³¹⁴ Fetih,48/4

³¹⁵ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, IV, 370

³¹⁶ Enfal, 8/ 2, 3, 4

³¹⁷ Kehf,18/82

³¹⁸ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, IV, 415

³¹⁹ Nisa, 4/173

“Onlara mükafatlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsan edecektir.” ayeti hakkında şöyle buyurmuşlardır; “Onların mükafatları Allah Teala’nın onları cennet’e koyması, daha fazlasını da ihsan etmesi de; dünyalarında iyilik yapmış olanların kendilerine cehennem vâcip olanlar hakkında şefaatte bulunmasıdır.”

İbn Kesir ayette ki “*daha fazlasından*” kasdın Allah Teâlâ’nın cömertliğine işaret ettiğini ve Allah Teâlâ’nın izni neticesinde Peygamber (s.a.v.)’in şefaatinin kullar için gerçekleşeceğini beyân etmiştir.³²⁰

Bu konu kelim kitaplarında bir akîde meselesi olarak ele alınmış ve geniş geniş anlatılmıştır. Sünnî (ehli sünnet) geleneğe göre şefaathaktır ve olacaktır. Ancak yine bu gelenek içerisinde şefaathak dairesini çok geniş tutanlar olduğu gibi, onu sadece Hz. Peygamber’e verilecek bir hak olarak görenler de vardır. Ama genel kabul şudur: Allah kullarını çeşitli vesilelerle affetmek ister ve bundan hoşlanır. Bu sebeple ahirette sevdiği kullarına, şefaathak etme izni verecektir. Böylece hem affetmek istediği kulları için bir bahane yaratmış, hem de sevdiği kullarının değerine dikkat çekmiş olacaktır. Bu açıdan Kur’an-ı Kerim’in şefaathak sözeden ayetleri çok anlamlıdır. Şefaathak Kur’ân-ı Kerim’de pek çok ayette geçer. Bunun böyle olması dahi başlı başına şefaathak bir gerçekliğinin bulunduğunu anlatır. Ama bu ayetlere bakan insanlar, onların şefaathakle ümitlendirdiklerini değil, kimsenin şefaathakle ümit etmemesi gerektiğini vurguladıklarını görürler. “Öylebir günden korkun ki, o gün hiç kimse kimse için bir şey ödeyemez, hiç kimseden şefaathak kabul edilmez, karşılık alınmaz, yardım da göremezler.”³²¹ Bu anlamdaki ayetler birden çoktur. Bunlara bakıldığında kıyamet günü hiç bir şefaathak olamayacağı anlaşılır. Ancak şu anlamda da ayetler vardır: “O gün hiç kimse şefaathak hakkına sahip değildir, ancak Rahman’ın katında bir ahdi olanlar müstesnâ.”³²² “O gün şefaathak fayda vermez. Ancak Rahman’ın izin verdiği ve konuşmasına razı olduğu kimseler müstesna.”³²³ “O gün şefaathak fayda vermez, ancak Allah’ın izin verdikleri müstesna...”³²⁴ “De ki şefaathak tümüyle Allah’a aittir...”³²⁵ “Onlara şefaathak edenlerin şefaathakle fayda vermez.”³²⁶ İşte yukarıdaki ayetleri

³²⁰İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, II, 462

³²¹Bakara, 2/48, 123

³²²Meryem, 19/ 87

³²³Taha, 20/109

³²⁴Sebe, 34/23

³²⁵Zümer,39/44

³²⁶Müddessir, 74/48

bunlarla beraber düşündüğümüz zaman meselenin şöyle olduğunu görürüz:

1. Kıyamet günü “hiç kimseden şefaah kabul edilmez”. Yani hiç kimsenin şefaah dileme hakkı yoktur. Kimse buna güvenmesin. Böyle bir talebi olursa bu, sırf o istedi diye kabul edilmeyecektir.

2. Allah’ın şefaah etme yetkisi vereceği kulları vardır. Ama onları da sadece O seçer. Onlar, O’nun razı olduğu ve sevdiği kullarıdır. Öyleyse sizler şefaah bekleme ve şefaah dileme yerine, Allah’ın razı olduğu kullarından olmaya bakın.

3. Hz. Peygamber dâhil kimseden şefaah dilenmez, “şefaah yâ Rasulallah” denmez. Ancak Allahtan onu kendisi için şefaahçi kılması istenebilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, şefaah Allah’ın kendisine şirk koşmadan ölen kulları için son bir lütfu ve ceza indirimidir. Kişiler sevaplarına ve günahlarındaki hafifletici sebeplere göre bundan yararlanabileceklerdir. Bunu da Allah Teâlâ sevdiği kullarının hatırına yapacaktır ve bu yetkiyi de onlara kendisi verecektir. Peygamberlere şefaah izni verileceği kesindir. Bunun dışındaki insanlara şefaah izni verileceği çok kesin değildir. Ancak Allah’ın veli kullarına da şefaah izni vereceğine dair hadislerde işaretler vardır ve bu umulan bir durumdur. Ancak kulların şefaate güvenmeleri ve kurtuluşlarını şefaate bağlamaları boşunadır, anlamsızdır ve doğru değildir. Bunu umabilirler ama buna dayanamazlar.

3.3.17. Bal ve Rukye İle Tedavi Meşrûdur

“*Ve Rabbin bal arısına vahyetti ki: Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin. Sonra her tür üründen ye. Sonra da Rabbinin işleme için gönderdiği yoldan yürü. Karınlarından insanlara şifa olan renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar. Bunda düşünen bir kavim için şüphesiz ayet vardır.*”³²⁷ Ayetini tefsir ederken, şöyle bir rivâyet nakletmiştir: Bize mü’minlerin emiri Ali İbn Ebu Talib (r.a) den rivâyet edildiğine göre; O şöyle demiştir: Sizden birisi şifa arzuladığı zaman Allah’ın kitabından bir ayeti bir sayfaya yazsın, o sayfayı yağmur suyuyla yıkasın, karısından onun gönül hoşnutluğu ile bir dirhem alsın, bu dirhem ile bal satın alıp o suyla birlikte o balı içsin. Muhakkak o şifadır. Gerçekten bunun şifa olması birçok

³²⁷ Nahl, 16/68, 69

yöndendir. Allah Teâlâ: “*Kur’anda mü’minler için şifa olanı indiririz.*”³²⁸ “*Gökten bereketli bir su indirdik.*”³²⁹ buyurmuştur. Düşünen, bunları yaratanın, takdîr buyuranın, müsahhar kılanın, kolaylaştırmanın azametini düşünen, bununla onun Kadir, Hakim, Alim, Kerim ve Rahim olduğunu bilen topluluklar için Allah’ın bu zayıf ve fakat uzak yerlere gitmeye, muhtelif meyveleri balmumu ve bal yapmak için toplamaya uygun yaratılışlı hayvancıklara Allah’ın ilhamında ayetler, deliller vardır.³³⁰

Bu rivâyetten anladığımız, bu usülle balı içmek kişiye hem fiziksel olarak hem de manevi olarak bir dinçlik verir. Zaman zaman insan haleti ruhiye olarak da sıkıntılı, zayıf anlar yaşayabilmekte ve kem müdahaleler (tesirler) ile sıkıntılanabilmektedir. Bu durumlar kişiyi büyüye vs. müracaata sevketmemelidir. Bilakis bu ve benzeri rivâyetlerde tavsiye edilen hususları uygulayabilir. Elbette ki tıbbî bir müdahale gerekmiyorsa!

İttifak edilen bir husus da sihrin hem öğrenilmesinin, hem de öğretilmesinin haram olduğu hususudur. Çünkü sihir yapmanın öğrenilmesi, sihir yapmakla sonuçlanabilir ve bunun herhangi bir faydası yoktur. Sihri iptal etmeyi öğrenmek ise sihir öğrenme demek değildir. Kanaatimizce bu bir nevi tedavidir. Tedavi nasıl meşru, hatta gerekli ise, sihirden kurtulmayı öğrenme de öyledir. Hem meşru (sünnete uygun) tedavi yollarıyla, hem de meşru rukye ve okumalarla sihri iptal etme ve ondan korunma câiz olduğu gibi, bunları öğrenmek ve öğretmek de caizdir. Zira bu konuda ki okumaların nasıllığı hadislerde zikredilmektedir.

3.3.18. İsrâ Rüya Değil Ruh ve Bedenle Vukû Bulmuş Bir Olaydır

İbn Kesir “*Şanı yücedir O Allah’ın ki; kulunu geceleyin Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götürmüştür. Bir kısım ayetlerimizi gösterelim diye...*”³³¹ ayetini tefsir ederken bir çok rivâyetleri naklettikten sonra şöyle devam etmiştir: Bu konunuda sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere birçok hadislerin hepsine vâkıf olunca üzerinde ittifak edilen hususun muhtevası kısaca

³²⁸ İsrâ, 17/82

³²⁹ Kaf, 50/9

³³⁰ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, IV, 207

³³¹ İsrâ, 17/1

şöyledir: Rasulullah(s.a.v.) Mekke'den Kudüs'e geceleyin gitmiştir. Rivâyetlerin ifadeleri farklı da olsa, bir kısmı fazla birkısmı eksik de olsa bu gidiş bir kere olmuştur. Bu durum normaldir. Çünkü peygamberden başka herkes hata edebilir. İnsanlardan bir kısmı rivâyetlerin birbirinden farklı olduğunu görünce, müteaddit israların vaki olduğunu zannetmişlerdir ki, çok uzak ve garib bir zandır. Hiçbir talebi karşılamayacağı gibi, gidilmesi mümkün olmayan bir te'vile gitmekten öteye geçemez. Müteahhirun'dan bazıları da Hz. Peygamber'in bir kez Mekke'den yalnızca Kudüs'e, bir kez de Mekke'den yalnızca gökyüzüne, üçüncü kere de Kudüs'ten gökyüzüne seyahat ettiğini belirtmişlerdir. Bu yolu tutmakla birtakım müşküllerden kurtulduklarını sanmaktadırlar. Bu da gerçekten uzaktır. Seleften hiçbir kimseden böyle bir şey nakledilmemiştir. Eğer bu mi'raçlar birçok kez olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ayrı mi'raçları ümmetine anlatırdı ve insanlardan birçokları da bunu bize müteaddit defalar naklederlerdi.³³²

İsra ve mi'rac hadisesinin bir kez olduğunu ifade ettikten sonra, isra ve mi'racın bedenen mi ruhen mi olduğu konusunda ise şunları söylemiştir; Sonra insanlardan mi'racın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bedeniyle ve ruhu ile birlikte mi, yoksa yalnızca ruhen mi olduğu konusunda iki ayrı görüş serdetmişlerdir. Biginlerin ekseriyeti, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bedeniyle ve ruhuyla uyurken değil uyanık olarak mi'racı çıktığı konusunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bundan önce rü'ya ile buraları görmüş olması, sonra uyanık olarak buraları görmüş olması da reddedilemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ne zaman bir rü'ya görse rü'yası gün aydınlığı gibi çıkardı. Buna delil Allah Teâlâ'nın "*Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürüten Allah'ı tesbih ederiz*" kavlidir. Tesbih ancak çok büyük işler sırasında olur. Eğer isra ve mirac Hz. Peygamber (s.a.v.) uyurken gerçekleşmiş olsaydı, bu büyük olarak kabul edilebilecek önemli bir şey sayılmazdı. Ayrıca kureyşli kâfirler onu yalanlamaya tevessül etmezlerdi. Müslüman bazı kimselerin dinlerinden dönmelerine sebep olmazdı. Ayrıca kul ifadesi; ruh ve beden toplamından ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ "*Kulunu geceleyin götürmüştür*" buyuruyor. Ayrıca "*sana gösterdiğimiz görüntü ancak, insanlar için bir imtihandır.*"³³³ buyurmaktadır. İbn Abbas der ki: Bu gözle görülen bir görme idi. Rasülullah (s.a.v.)'a gösterilmişti. Allah Teâlâ

³³² İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, IV, 278

³³³ İsra,17/60

buyuruyor ki: “*Göz ne kaydı nede aştı.*”³³⁴ Göz ruhun değil bedenın âletidir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) burak’ın üzerinde taşınmıştır. Burak beyaz, parlak ve göz alıcı bir hayvandır. Buda ruh için değil, ancak beden için bir araç olabilir. Ruh hareketleri bakımından üzerine bineceği bir bineğe ihtiyaç duymaz.³³⁵

İbn Kesir’in yukarıda geçen açıklamalarından, Hz.Peygamber (s.a.v.)’in mi’raca bedenlen çıktığı, kanaatinde olduğu açıkca anlaşılmaktadır. Ayrıca rü’ya olarak da, bedenlen çıkmadan önce, kendisine gösterilmiş olabileceğinin muhtemel olduğunu ifade ederek rivâyetleri cem’ ederek bir yoruma gidilebileceğini de ifade etmiştir.

3.3.19. Ecel ve Rızık Değişir mi?

İbn Kesir “*Andolsun ki senden önce nice peygamberler gönderdik. Onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmadan hiçbir peygamber bir ayet (mucize) getiremez. Herkesin süresi yazılıdır. Allah, dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ve ana kitab O’nun katındadır.*”³³⁶ Ayetini tefsir ederken ecel ve rızık konusunda şunları kaydetmiştir; “*Herkesin süresi yazılıdır.*” Konulmuş her sürenin yazılı bulunduğu bir kitap vardır. Herşey Allah’ın katında bir ölçü ileler. “*Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olanı bilir. Hiç şüphesiz bunlar kitaptadır. Doğrusu bunları bilmek Allah’a kolaydır.*”³³⁷ Allah Teâlâ “*Allah Dilediğini siler, dilediğini bırakır.*” buyurur. Sevrî, Veki’ ve Hüşeym’in İbn Ebî Leyla kanalıyla... İbn Abbas’tan rivâyetlerine göre; Allah Teâlâ, bir senenin işlerini tedbir eder; mutluluk ve mutsuzluk, hayat ve ölüm dışında dilediğini siler. Yine İbn Abbas bir başka rivâyette şöyle demiştir: Hayat, ölüm, mutsuzluk ve mutluluk hariç her şey. Zira bu ikisinin işi bitirilmiş, sona erdirilmiştir. Mücâhid ise, hayat ve ölüm, mutsuzluk ve mutluluk hariç. Zira bu ikisi değişmezler, der. Mansur der ki: Mücâhid’e sorup: Bizden birinin: Ey Allah’ım, eğer ismim mutlular içinde ise ismimi onlar içinde sabit kıl. Eğer mutsuzlar içinde ise onlardan sil ve onu mutlular içinde kıl, diye dua etmesi hakkında ne dersin? dedim. Güzel, dedi. Bir sene veya daha çok bir zaman sonra ona kavuştum

³³⁴ Necm,53/17

³³⁵ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, IV, 279

³³⁶ Ra’d,13/ 38, 39

³³⁷ Hacc,22/70

ve bunu sordum. “Gerçekten biz onu mübarek bir gecede indirdik. Doğrusu biz uyarıcı idik. O gecede her hikmetli iş ayrılır.”³³⁸ Kadir gecesi o senede olacak rızık veya musîbetler hakkında hükmeder. Sonra dilediğini öne geçirir, dilediğini geri bırakır. Mutsuzluk ve mutluluk kitabına gelince; o sabit olup değiştirilmez, dedi. Ayet hakkında Kelbî şöyle der: Rızıktan dilediğini siler, dilediğini artırır. Ecelden dilediğini siler, dilediğini artırır. Hasan el Basri, “Allah dilediğini siler.” ayeti hakkında der ki: Kimin eceli gelmişse gider. Bırakılan ise diri olup eceline doğru gider. Ebu Ca’fer İbn Cerir (Allah ona rahmet etsin) bu sözü tercih etmiştir.³³⁹

Kanaatimizce insan hayatında çok önemli olan ve insanı en fazla meşgul eden iki mesele vardır. Birincisi: Hayatı idâme ettirme yani devamını sağlama, hayata lazım olan ihtiyaçları temindir. İkincisi: Hayatı koruma, her türlü tehlikelere karşı hayatın korunmasıdır. Bu iki husûs rızık ve ecel ile alakalıdır. Bu meselelerin mukadder kılınması insanı gereğinden fazla meşgul etmemesi içindir. Rızık konusunda; insanın, fazla hırs gösterip, hayatı çekilmez hale getirecek aşırılıklardan korunması için rızık mukadderdir denilmiştir. Ta ki bütün mesâisini bu yolda harcamasın diye! Ecel konusunda ise; yine hayatın hızı, korunması için fazla endişe edip hayatı çekilmez hale getirmemek için insanı psikolojik olarak rahatlatmak için ecel mukadderdir denilmiştir. Yoksa insanın nasılsa bunlar mukadder kılınmıştır diye bu iki alanda çabalamaksızın, insiyatıfsız bırakılması değildir!

---

³³⁸ Duhan, 44/ 3,4

³³⁹ İbn Kesir, *Tefsiru’l- Kur’ani’l- Azim*, IV, 101,104

SONUÇ

Hafız İbn Kesir, VIII/XIV. asırda Memlûklülerin hâkimiyeti döneminde Şam bölgesinde yaşamış meşhur bir İslam âlimidir. O, tefsir, hadis, tarih ve biyografi gibi birçok sahada temayüz etmiş bir ilim otoritesidir.

O'nun hocaları arasında Şeyhülislam İbn Teymiyye, Şeyhülislam Burhan el-Fezari, Hafız Mizzî ve Hafız Zehebî gibi dönemin meşhur simaları bulunmaktadır.

Dımaşk'ın bazı medreselerinde müderrislik yapan İbn Kesir'in yetiştirmiş olduğu birçok değerli talebesi kendisinden sonra önemli hizmetler ifâ etmiştir.

Hafız İbn Kesir, genç yaştan itibaren eser te'lif etmeye yönelmiştir. Eşine ender rastlanan bu değerli eserleri, O'nun sağlığında şöhret bulmuş ve günümüzde de itibarından bir şey kaybetmemiştir. Geniş muhtevalı ve sistematik eserleri, O'nun ne derece berrak bir dimağa sahip bir şahsiyet olduğunu ve değişik ilimlerde derya bir âlim olduğunu gösteren en önemli şahittir.

İtikad yönünden Eş'ari mezhebine mensup olan İbn Kesir, amelde ise Şafii mezhebindedir. Müellifimiz, İmadüd'din, hafız, muhaddis, müfessir, fakih nakkad, müderris gibi ünvanlarla anılmıştır. Gerek muasırlarından gerekse sonraki dönemde İbn Kesir'i değerlendirmeye tabi tutan âlimler, O'nun rivâyet ilimlerindeki üstünlüğüne, tefsir, hadis, fıkıh ve üsüldeki otoritesine dikkat çekmişlerdir.

Geçmişten günümüze intikal eden tefsirler arasında Taberi Tefsiri'nden sonra en makbul ve en muteber kaynak, İbn Kesir'in "Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim" adlı eseri- dir. Tefsir sahasında eser vermiş, İmam Suyutî ve Şevkanî gibi müfessirler de O'nun bu tefsirinin eşsiz olduğunu ve bir benzerinin te'lif edilmediğini belirtmişlerdir. Dirâyetli bir müfessir ve muhaddis olan İbn Kesir'in bu tefsiri rivâyetlerin bol oluşu, cerh ve ta'dil yönünden önemli tahlil ve terkiplere temas edilmiş olması, hadislerin illet ve za'fiyetlerine dikkat çekilmiş olması gibi pek çok özellikleri ihtiva etmesiyle en muteber rivâyet tefsiri olarak şöhret bulmuştur.

İbn Kesir'in Tefsir'ini incelediğimizde, Kur'an'ı Kur'anla, Kur'an'ı sünnetle ve Kur'an'ı sahabe ve tabiîne isnâd edilen kaviller ile tefsirini tanzîm ettiğini görürüz. Tefsir usûlü hakkında, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin en güzel metod

olduğunu belirten İbn Kesir, âciz kalındığında, hadise başvurulması gerektiğini ve onun Kur'an'ı açıklayıcı bir özellik taşıdığını ifade etmektedir. Bu aşamadan sonra, sahabe ve tâbîîlerin kavillerine müracaat edilebileceğini söylemektedir. İbn Kesir kolay ve kısa ibarelerle, ayeti kerimelerin zâhirini esas alarak, ilmî gücünü Allah Teâlâ'nın muradını anlamaya, dine ve dünyaya müteallık faydaları tesbit etmeye harcamak sûretiyle bir tefsir ortaya koymuştur. İbn Kesir, Kur'an-ı Kerim'e, sahih rivâyetlere, akla ve sünnetullah'a ters düşen israiliyatı sened ve metin tenkidinden geçirerek önemli bir kriter ortaya koymaktadır. İbn Kesir'in israiliyatı sened ve metin tenkidine tabi tutması, eserini en sahih ve güvenilir kaynaklar arasına yerleştirmiştir. Genel olarak İbn Kesir tefsir'inin temel özellikleri bunlardır.

Dirâyet açısından değerlendirdiğimiz Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim, genel kabulle bir rivâyet tefsiridir. Ancak önemli dirâyet tefsiri uygulamalarına rastlarız. İbn Kesir'in Kur'an'ı tefsir etmeyle ilgili kanaatlerinde dikkat çeken şey; dirâyet tefsirini mutlak olarak reddetmemesidir. Durum böyle iken İbn Kesir'in dirâyet tefsirinden ne anladığına bakmamız gerekiyor. Dirâyet tefsirini merdûd ve memdûh olmak üzere iki kısma ayırdığını görmekteyiz. Merdûd olan dirâyet'i kesinlikle reddetmektedir. Bu konudaki kanaatini açıklarken birçok nassı delil getirdiğine şahit oluyoruz. O halde bu konudaki kanaatleri ve uygulamalarından çıkardığımız netice şudur; İbn Kesir sahih nakillere dayalı olan dirâyet'i kabul etmektedir. Yani İbn Kesir'e göre dirâyet tefsiri, nassa dayalı olarak yapılabilir ve bunda hiçbir sakınca bulunmamaktadır. Zira bu konudaki kanaatlerini aktarırken, aksine bir uygulama içerisinde bulunmanın ilmi ortadan kaldırmak olacağını ifade etmiştir. Aynı şekilde selevin de böyle davrandığını ve onların dirâyet uygulamalarıyla birçok istidlâller ortaya koyduklarını nakletmiştir.

Bu çalışmamızda İbn Kesir'in dirâyetçi yönünü ve dirâyet yöntemi uygulamalarını örnekler vererek ortaya koymaya çalıştık. Elbette ki İbn Kesir'in bu yönü daha geniş çalışmalarla ele alınmalıdır. Bizim bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız husus, tefsir usûlü açısından rivâyet tefsiri olarak değerlendirilen "Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim" adlı eserinde İbn Kesir'in aslında yer yer birtakım dirâyet uygulamalarına girmiş olmasıdır. Dolayısıyla İbn Kesir tefsiri için bir ön kabul olan rivâyet tefsiridir kanaatinin, İbn Kesir tefsiri'nde bulunan diğer bir takım husûsiyetleri gölgelediği kanaatindeyiz. Eserler değerlendirilirken ve tasnif edilirken

elbette ki genel geçer usûl çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ancak bu değerlendirmeler yapılırken kapsamlı, her açıdan ve ön yargısız bakış açısı araştırmalarda yeni bir takım tesbitlerin de yapılabilmesine yardımcı olur. Elbette ki Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim'in kategorik olarak rivâyet tefsiri olduğu bir gerçektir. Ancak bu kabulün eserin diğer husûsiyetlerini, özellikle de dirâyet yönünü örtmemesi gerektiğini ifade ediyoruz.

İbn Kesir'in hayatı ve eserleri hakkında daha geniş çalışmaların yapılmasını, yayımlanmamış eserlerinin tahkik edilerek neşredilmesini ve dirâyetçiliğinin ön plana çıkarılmasını arzu etmekteyiz. Ayrıca O'nun kaybolan kitaplarına da ulaşılarak ilim dünyasına kazandırılmasını temenni ediyor, bu büyük şahsiyeti rahmetle anıyor ve çalışmamızı İbn Kesir'in şu anlamlı sözüyle noktıyoruz; “Peygamberlerden başka, herkes hata yapabilir.”³⁴⁰

---

³⁴⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'ani'l- Azim*, V, 39

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Muhammed Şâkir (1377/1958), *el-Bâ'isu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut 1409/1989, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.

Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Cami'us-Sahîh*, Beyrut 1411/1991, Daru'l-Fikr.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1976, İlâhiyat Yay.

_____, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, D.İ.B. Yay.

_____, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara 1968, İlâhiyat Yay.

Hitti, Philip K. , *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul 1981, Boğaziçi Yay.

Hüseyin, Küçükkalay, *İbn Kesir Hayatı ve İlmi Şahsiyeti*, Konya, ts.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmet b. Ali (852/1448), *ed-Dureru'l-Kâmine fi A'yani'l-Mieti's-Sâmine*, Beyrut, tsz. , Daru'l-Cil.

_____, *İnbâu'l-Gumr bi Enbâi'l-Umr fi't-Tarih*, Beyrut 1406/1986, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.

İbn Kâdî Şuhbe, Ahmed b. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî (851/1448), *Tabakâtu's-Şafiyye*, (Thk., Abdul'alîm Hân), Beyrut 1407/1987, Âlemu'l-Kütüb.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr (774/1373), *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Thk., Ahmed Ebû Muhlim, Ali Necîb Atvî, Fuâd es-Seyyid, Mehdi Nasıruddîn), Beyrut 1407/1987, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.

_____, *el-İctihâd fi Talebi'l-Cihâd*, (Thk., Abdullah b. Abdırrahîm Useylân), Riyad, 1402/1982, Dau'l-Livâ.

_____, *Menâkıbu'l-İmam eş-Şâfiî*, (Thk., Halil İbrahim Molla Hatır), Riyad

1992. Mektebetu'l-İmam eş-Şafî.
- _____, *Tabakâtu'l-Fukahâi'sh-Şafîyyîn*, (Thk. Muhammed Zeyn, Ahmed Ömer Hâşim, Muhammed Garb), Kahire 1413/1993, Mektebet's-Sekâfe.
- _____, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut 1966, Daru'l Marife.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerram el-İfrikî el-Mısırî (711/1311), *Lisân'ül Arab*, Beyrut,1410/1990, Daru'l-Fikr.
- İbnTağriberdî, Cemâluddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağriberdî el-Atabek (874/1470), *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhira*, Kahire 1963, Daru'l-Kütüb el-Mısriyye.
- İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm (728/1328), *Mecmûu'l-Fetâvâ el-Kubrâ*, Kahire 1408/1988, Daru Ümmi'l-Kurâ.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh el-Kostantinî (1067/1656), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Beyrut 1402/1982, Daru'l-Fikr.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1408/1988, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî (261/874), *el-Câmiu's-Sahîh*, Daru'l Hayr, Beyrut 1414/1994.
- Newmark A. , *Kimyanın Öyküsü*, trc.. Pınar Arpaçay, Ankara 2004, Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Sehâvî, Şemsuddin Muhammed b. Abdirrahman (902/1496), *ed-Davu'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Kahire 1373/1953, el-Mektebetu'l-Kudüsî.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdirrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *El-İtkan fî Ulûm'il Kur'an*, Mısır, 1279, Mektebetü's-Sekâfe.
- _____, *Zeylû Tabakâti'l-Huffaz*, Beyrut 1403/1983, Dar'ul-Kütüb el- İlmiyye.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali (1250/1834), *el-Bedru't-Tâlî bi Mehâsin Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, Beyrut, tsz.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Beyrut 1405/1985, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır, 1388/1968, Matba'atu Mustafa el-Babî el-Halebî.
- Taşköprü Zâde, Ahmed b. Mustafa (968/1661), *Miftâhu's-Se'âde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-Ulûm*, Beyrut 1405/1985, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- Tez Zeki, Kimya Tarihi, Ankara 2000, Nobel Yayın Dağ.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra (279/892), *es-Sünen*, Beyrut 1414/1994, Daru'l-Fikr.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (748/1347), *Tezkiratu'l-Huffaz*, Beyrut, 1403/1983, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, *Tefsir Tarihi ve Usûlü*, trc. Yusuf Işıcık, basılmamış.
- Zerkeşî, Bedruddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır el-Mısırî eş-Şafîî (794/1391), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire 1377/1957, Daru İhyai'l-Kütüb el-Arabiyye.
- Zuhaylî, Muhammed, *İbn Kesir ed-Dımaşkî*, Dımaşk 1415/1995, Daru'l-Kalem.